

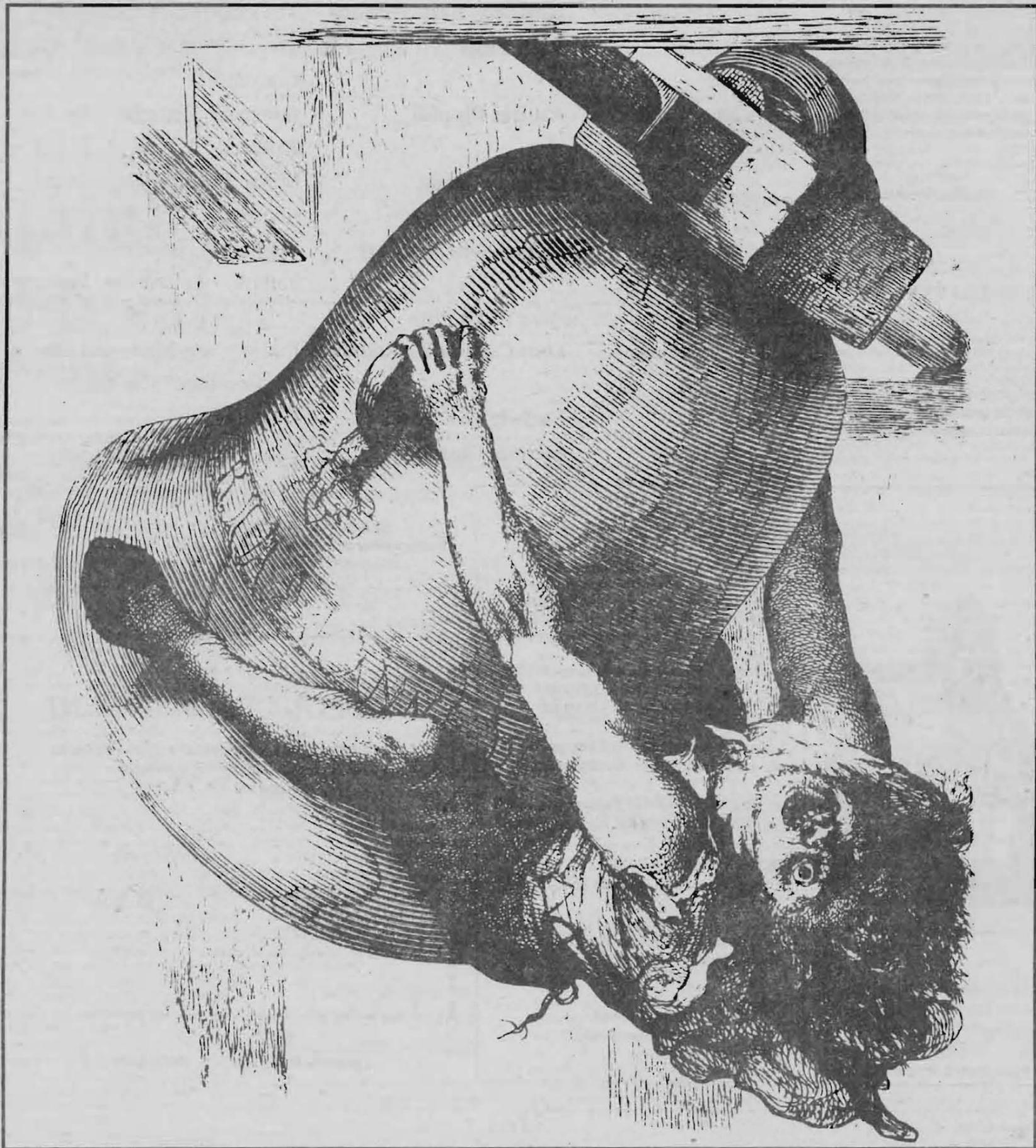
Sfera Politicii

Anul IV – Nr. 24 ianuarie 1995

32 pagini 700 lei

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA „SOCIETATEA CIVILĂ“

Corupția politică

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
GHITĂ IONESCU
KENNETH JOWITT
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

Fundația
Societatea Civilă

Președinte: DAN GRIGORE

Redacția:

Stela Arhire, Cătălin Avramescu,
Mircea Boari, Romulus Brâncoveanu,
Aurelian Crăiuțu, Mihail Dobre
Liana Ionescu, Gabriel Ivan, Bogdan
Popescu-Necșești, Victor Neumann
Dan Pavel, Dan Petre, Cristian Preda,
Cristian R. Pîrvulescu (redactor-șef
adjunct), Florin Sicoie (secretar ge-
neral de redacție), Valentin Stan,
Ștefan Stănciugelu, George Voicu

Graphics:

Tomnita Florescu

Economist:

Alice Dumitrache

Desktop Publishing:

Ω OMEGA PRESS '93

Vali Alexandru
Manuela Gheorghiu

* Reproducerea articolelor
apărute în publicația noastră se
face numai cu acordul redacției.

Acest număr este ilustrat
cu gravuri din:
Histoire Illustrée
De
La Contraception

Contents

3. Political	Cristian Preda	The State as a Judge
6. Corruption	Daniel Barbu	The Prince – Personified Law
9.	Henry F. Carey	Electoral Machine and Money
10.	Ovidiu Trăsnea	“The Shame of the State”
12.	Victor Babiuc	On Ethics and Governing
13.	Dan A. Petre	An Analytical Approach
14.	Ștefan Stănciugelu	The Ethical Maladies of the Romanian Governing Class
16.	Cristian R. Pîrvulescu	The Vicious Circle
17. 1994	Varujan Vosganian	Dangerous Ambiguity
19.	Horățiu Pepine	Romanian Parliament
20.	Mihail Dobre	Under the Sign of Contradiction
22.	Mihaela Mătăchiță	Crises of the Year 1994
24. Up-to-date	Romulus Brâncoveanu	The Principle of Exclusion
25. Politics	Ralu Filip	The Dilemmas of the Democratic Convention
26. Books and Authors	Andrei Pippidi	Anastasiu Iordache – Ion I. C. Brătianu
	Cristian Preda	Mihai Zamfir – <i>Experiența libertății</i>
27.	B. Popescu Necșești	Michael R. Beschloss, Strobie Talbott – <i>La cele mai înalte nivele</i>
28. Contents of the Sphere of Politics		
29. Fundamental Texts	Dan Cristian Comănescu	Ludwig von Mises and the “laissez-faire” Capitalism
	Ludwig von Mises	Bureaucracy
32. Editorial	Stelian Tănase	Patrons and Clients

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului,
de cei mai importanți oameni de afaceri,
de intelectuali, oameni politici și studenți.
Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii,
se creează imagine, se câștigă influență.

Un abonament la Sfera Politicii

- pentru șase luni – 5.000 lei,
- pentru un an – 10.000 lei.

Abroad: annual subscription readers is \$ 50
or its equivalent in your country's currency.

Cont lei: 402466026422 Bankcoop SA SMB
Cont USD: 402466028405 Bankcoop SASMB

Adresa: str. Armenească 13, sector 1,
între orele: 12-15 luni-joi; 11-13 vineri;

Telefoane:

- redacție și administrație: 211-8765,
- tehno-redacție: 614-0827.

Fax: 2233389

Oficiul poștal
22/212 București

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul
publicațiilor din România la numărul 4165.
Se pot face abonamente la orice oficiu poștal din țară.

CUPON DE ABONAMENT

REVISTA „SFERA POLITICII” • Oficiul Poștal 22,
Căsuța poștală 212, Fundația Societatea Civilă •
București, Tel.: 614.08.27

NUME, PRENUME.....
ADRESA.....
ORAȘ..... COD POȘTAL.....
CĂSUȚA POȘTALĂ.....
FORMA PLATĂ Numerar CEC Dispoziție plată Carte credit
ABONAMENT 1 AN ÎNCEPÎND CU.....
 LUNI
SEMNĂTURA.....

Tiparul la PROGRESUL ROMÂNESC S.A.

Corupția politică

Se constată, în ultima vreme, peste tot în lume, o recrudescență a corupției politice. Recentele scandaluri din Europa, SUA și Japonia demonstrează că fenomenul este prezent pretutindeni. Dar corupția are consecințe mult mai grave în cazul țărilor aflate în plin proces de democratizare. Corupția deziluzionează cetățenii și-i îndepărtează de procesele politice. Legitimitatea este erodată de instabilitate, violență, fraude, mită și dispreț față de regulile jocului democratic; acestea caracterizează competiția politică într-un sistem în care faptul de a fi ales reprezintă calea către obținerea imediată de beneficii personale. Corupția a fost un factor decisiv ce a dus la prăbușirea democrației în multe țări în curs de dezvoltare. În România, mass-media dezvăluie săptămânal afaceri de corupție, iar adesea în aceste scandaluri sînt implicate grupuri de interese și partide politice, politicieni cunoscuți.

Revista noastră încearcă, pe parcursul studiilor propuse spre lectură, să răspundă la câteva întrebări: Este corupția un fenomen inerent tranziției? Ce legătură există între corupție și democrație, corupție și sărăcie, între corupție și politică?

Statul judecător

CRISTIAN PREDA

The definition of the phenomenon of corruption is related in this study to the concept of "market" (the modern system of exchange) and of "democratic regimes). The market is that kind of social exchange in which unequal individuals are engaged. The political equivalent of this inequality is the representation; its human model is the judge. The function of this judge is that of assuring the honesty of the exchange between individuals.

He also should supervise the moral dimension of this process of exchange.

Jurnalul *Le Pèlerin* publica la 1 septembrie 1929 următoarea anecdotă: "Un francez, un englez și un neamț au primit misiunea să facă un studiu despre cămilă. Francezul s-a dus la grădina zoologică din Paris, a petrecut acolo o jumătate de ceas, l-a interogiat pe paznic, i-a aruncat cămilei câteva bucăți de pâine, a împins-o cu vârful umbrelei și, o dată revenit acasă, și-a notat în jurnal câteva pagini pline de remarci picante și spirituale. Englezul, luînd cu sine provizii de ceai și un cort confortabil, s-a dus să campeze în țările din Orient, întorcîndu-se după doi sau trei ani cu un voluminos dosar de observații dezordonate, dar lipsit cu totul de concluzii. Neamțul, plin de dispreț pentru frivolitatea francezului și absența de idei generale a englezului, s-a închis în birou, apucîndu-se să redacteze o lucrare în mai multe volume intitulată *Ideea de cămilă dedusă din concepția sinclului*" (apud Luc Ferry, Alain Renaut, *La pensée* '68, Gallimard, 1988, p. 13).

Solicînd îngăduința cititorului pentru relativa imprecizie a rîndurilor imediat următoare, aş vrea să sugerez că într-o societate modernă accesul la fenomenul corupției poate fi caracterizat urmînd schema praxeologică din anecdota citată.

Astfel, cetăţeanul e foarte adesea în postura francezului: el are un contact direct, dar în cele mai multe cazuri fragmentar cu funcţionarii corupţi, contact în urma căruia poate dobîndi unele avantaje,

dar mai ales o cunoaştere a fenomenului marcată decisiv de propriul comportament. Marea majoritate a cetăţenilor unei democraţii are, de asemenea, la îndemînă, în afara unor încruntări şi nemulţumiri publice destul de vagi, "remarci picante şi spirituale" despre corupţie.

Presa se află, dacă e liberă şi atentă, în postura englezului: ea înregistrează, după examene de obicei mai lungi decît experienţele cetăţenilor, cazurile de corupţie, fiind sensibilă, în genere, la "marile scandaluri", cele care implică politicieni de vază ori particulari cu mari cifre de afaceri. Se constituie astfel, dezordonat, dosare ale corupţiei "cu o reală valoare documentară".

Cine îmbracă haina celui de-al treilea personaj?

Pentru a putea răspunde unei asemenea întrebări, e nevoie de un ocol, mai precis de definirea termenului de corupţie, operaţie care presupune, la rîndul ei, un pas preliminar, şi anume, menţionarea sensului pe care îl acordăm pietei (sistemului de schimb modern) şi regimului democratic.

1. Inegalitatea indivizilor: două traduceri politice

O frază celebră spune că "nu statul, ci călăul e cel care îl execută pe criminal"

(von Mises). Tot așa de bine s-ar putea spune că "doar indivizii practică schimbul, și niciodată instituțiile". Schimbul, atribut fundamental al umanității, e deci un fenomen individual. El are loc doar datorită unor diferențe în evaluarea obiectelor ce trec de la unul la celălalt partener. Aceste diferențe de evaluare au ca fundament preferințe, sentimente, idei, gusturi, valori distincte. Un schimb între doi indivizi care apreciază în mod identic obiectele (bunuri, idei) pe care le trec de la unul la altul e un non-sens. Indivizii sînt deci funciarmente diferiți și ei aleg de fiecare dată cînd acționează (von Mises). Această inegalitate a partenerilor, datorată dispersiei cunoștințelor (Hayek), a talentelor, gusturilor, sentimentelor reprezintă condițiile de posibilitate ale cooperării umane. Într-o lume populată cu făpturi absolut identice, schimbul, cooperarea nu s-ar putea naște. Ce ar putea schimba, la urma urmei, doi pioneri de șah?

Schimbul se poate însă derula în comunități restrînse (închise) sau în comunități deschise, deci – în chip inevitabil – proliferante. Într-o comunitate de primul tip, inegalitatea poate fi fructificată printr-o exercitare maximală a autorității corpului social, dacă acesta delegă unor membri "eminenți" sarcina reunirii cunoașterii eficace și a distribuirii – în funcție de talentele facil recunoscutibile într-un asemenea cadru limitat – a rolurilor prescrise parcă natural fiecăruia. Republica platoniciană e tabloul cel mai reușit al unui asemenea mecanism. Dimpotrivă, non-intervenția în derularea spontană a schimburilor nu poate duce decît la transformarea comunității dintr-una restrînșă într-una ce tinde să se extindă numeric (întrucît numărul nupțial platonician nu mai poate fi luat în serios) și spațial (datorită acceptării Ce-luilalt ca partener). Schimbul direct caracterizează comunitățile restrînse: intermediarii schimbului (abstracți sau nu) apar – logic vorbind – atunci cînd se produce deschiderea.

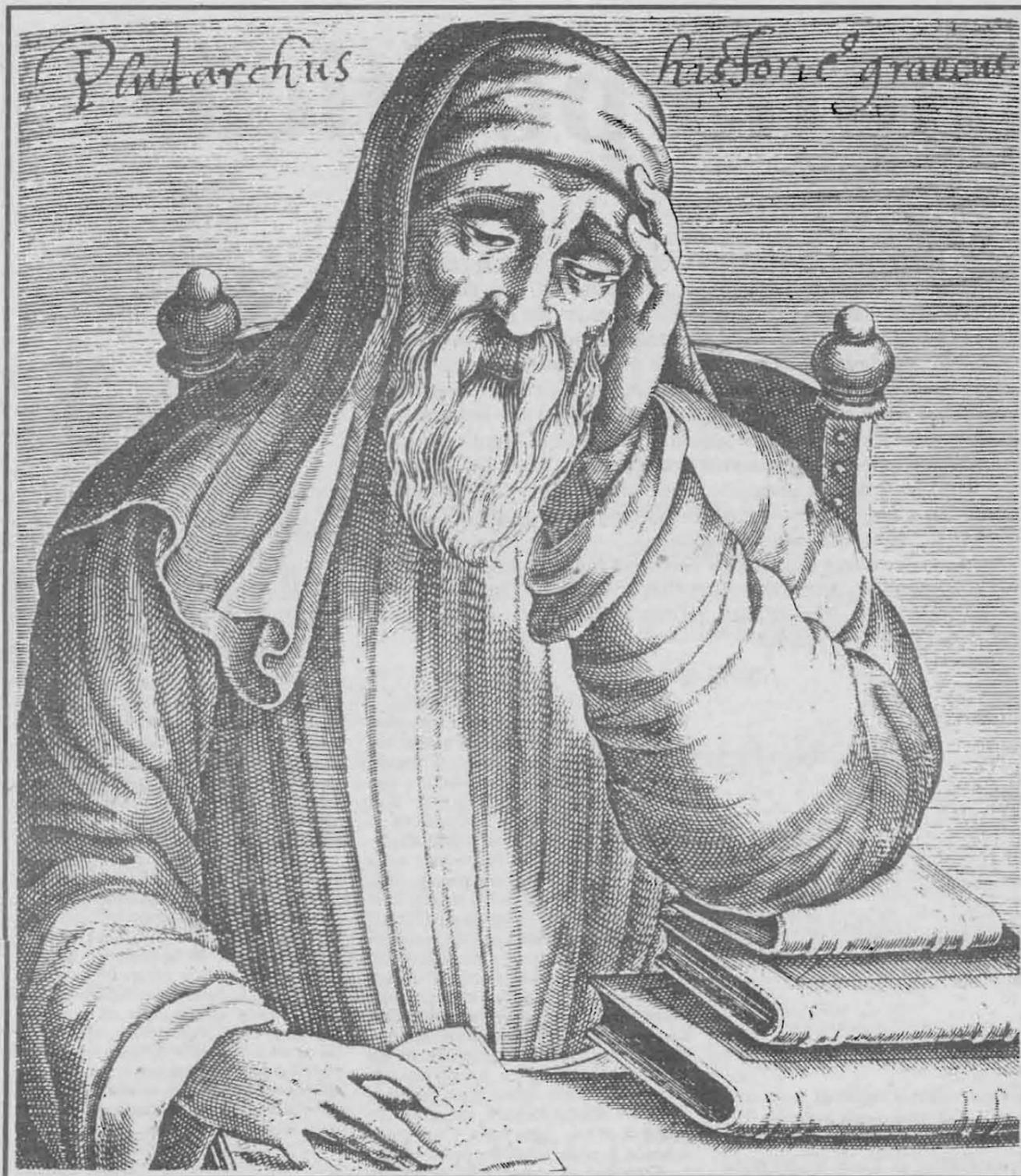
Schimbul în comunitățile deschise nu mai poate fi controlat autoritar, tocmai pentru că numărul participanților susceptibili de a se integra în ordinea proliferantă e nelimitat (A. Smith). Exercițiul autoritar poate cel mult îngheța unele din relațiile individuale, ignorînd însă în acest caz un fapt esențial – și anume că indivizii care schimbă bunuri și idei dincolo de limita perceptibilității lor biologice și de capacitatea exercitării directe a autorității (cu alte cuvinte, dincolo de limitele Cetății aristotelice) pun astfel în joc cunoștințe și talente, gusturi și

preferințe semnificativ mai numeroase decît cele pe care o autoritate – fie și "bine" intenționată – le-ar putea selecta drept cunoștințe/talente/sentimente utile (Hayek). Acesta e argumentul decisiv în favoarea schimbului indirect și a proprietății care îngăduie desfășurarea sa: argumentul e, pînă azi, irefutabil.

Piața e, de fapt, acest schimb indirect (la distanță) propriu comunităților ce nu pot fi "cuprinse dintr-o privire" (așa cum visa venerabilul Aristotel). Nici o autoritate rațională nu are la dispoziție un substitut al desfășurării nestingherite a inegalității individuale. Un filosof ca Michael Polanyi credea chiar că exercițiul autoritar care procedează selectiv-rațional are sens doar în comunitățile de cel mult 4-5 persoane, întrucît capacitatea de control (de redefinire a relațiilor dintre indivizi în funcție de situațiile noi) nu poate depăși – pentru fiecare șef în parte – aceste limite extrem de rigide. Cînd o asemenea tentativă de a depăși limitele naturale ale controlului survine, rezultatul său firesc este impunerea unei ordini ierarhizate, verticale și monocentrice care, într-o comunitate extinsă, e – matematic vorbind – mult mai ineficace decît o ordine orizontală, spontană și pluricentrică (Polanyi are o demonstrație matematică a acestei inferiorități, afirmată – între alții – și de Hayek, fără a recurge însă la calcule). Adevărul potrivit căruia e mult mai ușor să te schimbi pe tine (să reacționezi la situații noi, ajustîndu-ți comportamentul în funcție de acestea) decît să îi determini pe ceilalți să se schimbe (după ce, bineînțeles, ai sesizat necesitatea schimbării lor), acest adevăr, deși pare imoral, nu a fost contrazis niciodată, ci doar ignorat. El se poate formula și așa: orice nivel ierarhic suplimentar limitelor naturale ale controlului blochează spontaneitatea adaptării cooperante a tuturor celor dispuși să își pună în joc talentele, cunoștințele și gusturile.

Revenind, piața e un proces, și nu un loc oarecare (von Mises); ea reprezintă schimbul la distanță în care indivizii își valorifică nestingheriți inegalitatea funciară. Cum ordinea acestei cooperări este spontană (Hayek), auto-organizată și pluricentrică (Polanyi), piața depășește cu mult tot ceea ce un ins ar putea defini ca relații de schimb eficace pentru întreaga comunitate (întregul însuși fiind permanent redefinibil) și tot ceea ce o autoritate ar putea impune ca ordine preferabilă (așa vreme cît – cum a arătat von Mises – nu există nici un raport constant, ale-

(continuare în pag 4)

(urmărire din pag. 3)

gerile individuale putând fi ineditate la intervale foarte apropiate).

Regulile de care ascultă indivizii pentru ca ordinea comunității lor să se mențină sau să se extindă sînt și ele foarte diferite. Într-o comunitate restrînsă, regulile sînt verbalizate, explicite (numărul relațiilor fiind și în această privință decisiv), iar autoritatea – cu funcție esențialmente conservatoare – se poate exercita direct, lăta de ce o libertate politică a *l'ancienne*, adică o participare directă și efectivă (prin rotație, de pildă) a membrilor comunității la exercitarea suveranității e perfect realizabilă. Benjamin Constant credea că această participare crea "orgoliosului cetățean" al lumii vechi "un plaisir d'action" și doar atît; Hayek considera, la rîndul său, că regulile micii comunități sînt simple traduceri ale instinctului (ale celui altruist, înainte de toate). S-ar putea, cred, vorbi – în orice comunitate tribală – de o politică a libertății altruiste. Cu alte cuvinte, inegalitatea funciara a indivizilor e tradusă aici în sclavia lor privată, care e compensată însă din plin de suveranitatea publică a fiecărui.

În comunitatea deschisă, regulile care dau consistență ordinii (schimbului între indivizi) sînt situate "între instinct și rațiune", fără a se identifica deci cu vreunul din cei doi termeni (Hayek). David Hume e, de fapt, cel care a descris primul imposibilitatea deducerii regulilor morale ale unei mari comunități din rațiune. Pe de altă parte, instinctele nu își mai găsesc locul într-o societate deschisă, întrucît ele

presupun un partener vizibil, iar acesta e, într-o ordine proliferantă, de cele mai multe ori, absent. Schimbul indirect presupune astfel nu altruismul, ci proprietatea plurală, contractul, respectarea cuvîntului dat, onestitatea (Hayek), toate aceste reguli morale neavînd sens într-un cadru restrîns al cooperării. Hobbes mergea și mai departe, reducînd regulile ce fac posibilă o comunitate civilă (relațiile de schimb non-violente) la îndemnul "ce ție nu-ți place altuia nu-i face!". Libertatea politică nu se mai poate regăsi, într-un asemenea cadru moral, în suveranitatea exercitată direct și cotidian: pentru B. Constant, suveranitatea modernă nu e decît "un plaisir de réflexion", resimțită în momentul "exceptional" al desemnării reprezentanților. Adevărata libertate a modernilor e independența privată: iar Constant și descendenții săi nu o puteau plasa altundeva decît în comerț, în schimbul realizat dincolo de limitele strîmtei apartenențe comunitare.

Traducerea politică modernă a inegalității individuale – *la question du siècle* pentru Constant și Tocqueville, dar în aceeași măsură pentru cei de azi – e reprezentarea. O dată acceptată ca principiu, reprezentarea nu putea să nu fie dusă pînă la ultimele sale consecințe, adică pînă la ceea ce e desemnat ca *egalitate politică* (acceptarea oricărui membru al comunității între cetățeni) și *juridică* (poziția egală în fața Legii a fiecărui cetățean). Iată de ce regimul politic modern este *par excellence* cel democratic, irezistibil (Tocqueville) la fel ca și vremea comerțului (Constant). Cetățeanul-

suveran-real dispare, fiindcă omul modern are nevoie de reprezentanți. Tipul uman al reprezentantului este *judecătorul* (Hobbes, Locke). Acesta e destinat a aprecia, o dată delegat, corectitudinea desfășurării schimburilor dintre particulari, veghind astfel la respectarea regulilor morale ale întregii comunități. Violenta va fi astfel împiedicată (statul devenind deci protector), și orice conflict de "dincoace de violență" va fi supus arbitrajului unui judecător. Dar atît reprezentarea ca principiu, cît și reprezentantul ca tip uman (protector și judecător) aveau nevoie – pentru a deveni realități coerente – de un model al Legii pe care doar filosofia liberală l-a imaginat. Hobbes și Locke, în ciuda optimismului lor raționalist (corectat de altminteri de către Hume) au realizat că legile *abstracte, generale și imparțiale* sînt singura soluție care poate maximiza cooperarea inșilor inegali. Dar dacă la Hobbes și Locke premisele dreptului natural rămîn încă subiect de discuție (e vorba de egalitarism biologic ori nu? de egalitate a facultăților ori a dispozițiilor?), în schimb, răsărirea ulterioară a gîndirii liberale a îngăduit o concluzie clară de felul celei a lui von Mises: "egalitatea în fața Legii nu e făcută pentru a corecta realitățile inexorabile ale universului și pentru a anula inegalitatea naturală, ci e un aparat care asigură umanității maximul de avantaj pe care oamenii îl pot trage din această inegalitate".

Separarea lumii moderne și a celei antice nu e astăzi mai puțin interesantă decît era în vremea lui Constant. Aceeași inegalitate individuală a fost transcrisă în

doi moduri ireconciliabile: în comunitățile restrînsă, de schimb direct, ea înseamnă morală instinctivă, autoritate efectivă a corpului cetățenesc (suveranitate reală), autoritarism paternalist, sclavie privată; în lumea modernă, a schimbului indirect, ea înseamnă morală situată "între instinct și rațiune" (proprietate plurală, contract, fidelitate), reprezentare (suveranitate fictivă), stat-protector-judecător (legi abstracte și imparțiale), independență privată. Ordinii restrînsă, a sclaviei și războiului (Constant), a tribului (Hayek), monocentrică și colectivistă (Polanyi, Popper) i se opune ordinea lumii libere și deschise (Smith), a comerțului și a individualismului.

De ce totuși lumea modernă, obsedată de fidelitatea reprezentării, își aduce aminte atît de rar de modelul reprezentantului-judecător? Cum de s-a ajuns la coruperea democrației, la Statul-Providență și la funcționarii corupți?

2. Coruperea democrației moderne

Degenerarea sau coruperea regimurilor politice e o temă tot atît de veche ca și reflecția politică însăși. În cazul regimului politic modern, adică al democrației reprezentative, se poate vorbi – cred – de două tipuri de corupție.

Primul tip are ca obiect *principiul reprezentării*. Cine trebuie reprezentat? Ce determinări trebuie să includă individul care alege, dincolo de pura sa individualitate? Asemenea întrebări nu au fost nicidecum simplu de tranșat. Avere, sexul sau culoarea pielii au fost, de pildă, succesiv invocate ca determinări individuale menite să mențină nu iluzia suveranității reale, ci o consistență personală oarecare. Ele au dispărut, cum se știe, rînd pe rînd, dar invocarea lor nu a fost lipsită de urmări. Coruperea principiului reprezentativității s-a produs de fiecare dată cînd amintita consistență personală a fost reclamată nu în numele unui individ, ci al unui individ-integrat-într-un-grup (clasă, sindicat), sfîrșitul secolului 19 fiind perioada cea mai fecundă din acest punct de vedere (Rosanvallon). Cea mai flagrantă corupere a principiului s-a produs însă în "democrațiile reale": într-adevăr, regimurile comuniste, inspirate de obsesia marxistă a revenirii la acel "plaisir d'action" invocată de Constant în descrierea lumii vechi, au constituit calea cea mai sigură de anulare a reprezentativității. Cetățeanul marxist, omului nou nu îi mai e suficient "le plaisir de réflexion", democrația formală (Aron): el va fi cu-adevăr-om doar cînd va semăna cu cetățeanul antic (participînd efectiv, direct la treburile Cetății), iar asta se va întîmpla atunci cînd societatea va fi lipsită de fundamentul schimbului indirect, adică de proprietate. În mod logic, moneda va trebui, la rîndul ei, să dispară. Rezultatele economice ale acestor tentative sînt azi arhicunoscute: poate doar moartea a 5 milioane de oameni între 1919 și 1921, atunci cînd bolșevicii au suprimat efectiv moneda, să fi fost uitată (Polanyi). Rezultatul politic al încercării de reîntoarcere la viața tribului (Hayek) a fost sintetizat mai bine decît oricine altul de către Aron: în regimul totalitar comunist, nu electorii îi desemnează pe aleși, ci aleșii îi aleg pe electori.

Al doilea tip de corupere a regimurilor politice democratice moderne are în vedere *funcția reprezentantului*. Atunci cînd acesta nu mai e desemnat pentru a decide asupra corectitudinii desfășurării schimburilor particulare – în limitele nonviolentei și pornind de la reguli generale, abstracte și imparțiale –, ci e desemnat pentru a încarna/sustine/impune legitimitatea unor interese speciale (colective sau individuale), reprezentantul devine, din judecător neutru, o struțo-cămilă: el e pe jumătate *avocat* al intereselor clamate de felurite grupuri de presiune și pe jumătate *protector* nu în fața violenței, ci în fața nevoii (ca în faimoasa formulă datorată lui Beveridge). Afirmarea, de la sfîrșitul deceniului 7 al secolului trecut, a doctrinelor colectiviste a impus încet-

încet o redefinire a reprezentantului; e cert că între un precursor al Statului-Providență de talia Bismarck (Hayek) și planul Beveridge, între socialismul francez și doctrina democrațiilor americani există o înrudire: statul nu mai e furnizor al securității individuale și nici reprezentantul, un "banal" judecător. Primul devine o Providență laicizată și determinată statistic (Rosanvallon), iar cel de-al doilea e agentul altruist al acestei monstruoase fapturi.

Limitarea schimburilor dintre indivizi a fost unica măsură pe care statul-Providență și agenții săi o puteau avea la îndemână pentru a-și împlini generoasa misiune. Marile crize economice, ca și revenirea periodică la război nu au avut alte cauze în afara politicilor intervenționiste și a barierelor vamale cerute de protecția monopolistă (von Mises).

Coruperea regimurilor democratice – indiferent dacă e vorba de anularea reprezentativității (deci de iluzia "democrației reale"), ori de transformarea reprezentantului din judecător în avocat-protector-al-nevoii (deci de statul-Providență) – a fost însoțită de fiecare dată de o intervenție în ordinea schimburilor dintre particulari. În formele sale radicale (suprimarea proprietății, plan unic), această intervenție a întors lumea la ceea ce Zinoviev descria ca pe un război al tuturor împotriva tuturor: unul al șoarecilor, și nu al lupilor (cum ne propunea Hobbes, descriind starea pre-politică), întrucât pentru Zinoviev lupul e un animal prea nobil pentru a exprima ce e individul "realității comuniste". În formele sale blinde (limitarea proprietății plurale, prețuri maxime, protecții de tot soiul), intervenția a așezat între particulari casta enormă a funcționarilor publici. Cum poate fi corupt funcționarul public?

3. Funcționarul corupt

Corupția are și un înțeles comun: ea e protecția acordată de funcționarul public unor interese speciale, în schimbul unor avantaje directe (bani, de pildă) sau indirecte (dacă funcționarul public nu e neutru, el va cere cu siguranță sprijin electoral). Acest sens nu poate fi însă disociat de cele două sensuri evocate în discuția despre degenerarea regimului politic.

De fapt, protecția unor interese speciale (ale unor industrii și ce invocă starea incipientă a propriei afaceri, ale unor sindicate gălăgioase ori pur și simplu ale unor particulari "dezinteresați") înseamnă întotdeauna o derogare de la principiul generalității, abstracției și imparțialității legii în raport cu individul. *Renunțând la statutul de judecător al corectitudinii derulării afacerilor particulare și acceptându-l pe cel de avocat-protector (interesat) al nevoii diverselor grupuri, reprezentantul orientează și adâncește inegalitatea "naturală" a informațiilor, talentelor, abilităților individuale.*

Privilegiind anumite interese, funcționarul corupt îi defavorizează pe toți ceilalți membri ai comunității pe care o guvernează. Unele din variantele imaginabile (dezirabile) ale schimburilor sînt astfel blocate sau doar întârziate. Iată câteva exemple și câteva consecințe. Cazul cel mai simplu, în care un funcționar acordă protecție unui particular, limitînd accesul concurenților acestuia la resurse, informații etc. nu are nevoie de nici un comentariu. Blocarea unor variante de schimb ce s-ar putea revela mai bune decît cele alese de către autoritatea publică reiese cu claritate din exemplul protejării intereselor unei industrii botezate tinere: creșterea inevitabilă a prețului pe care indivizii din respectiva comunitate trebuie să-l plătească pentru a acoperi taxele prohibitive pentru produse similare mai ieftine (dar venite din exterior) e datorat limitării unicului principiu care poate face schimbul eficient – competiția. (Același lucru se petrece atunci cînd protecția se acordă membrilor unui sindicat.) Așa cum a demonstrat von Mises, nici o intervenție nu poate rămîne izolată: în cazul fixării unor prețuri maxime pentru

anumite produse (caz tipic de intervenție), va deveni foarte curînd necesară intervenția – regresivă pe firul producției – pînă la toate resursele necesare fabricării produsului inițial protejat. De fiecare dată – experiența e atât de clară! – rezultatul politicii intervenționiste e diminuarea producției (datorită eliminării producătorilor marginali) și sporierea haosului din relațiile individuale.

Toate acestea nu ar fi posibile dacă principiul intervenționist nu ar fi acceptat ca model al acțiunii politice. Pe de altă parte, o dată definite interesele speciale, funcționarul va fi dispus să facă din derogarea de la neutralitatea și generalitatea Legii o regulă a relațiilor sale personale cu "reclamanții". *Un funcționar e mai ușor coruptibil acolo unde politicianul e un semizeu intervenționist decît acolo unde acesta e un simplu judecător.*

Există mai multe surse ale acestei schimbări a imaginii reprezentantului. Una este ceea ce Hayek a denumit *vanitatea fatală*, adică încrederea că s-ar putea construi (organiza) pe fundamente raționale o ordine mai bună decît cea spontană, politicianul trebuind deci să se apropie de interesele personale ale diverselor facțiuni "progresiste". Din nefericire pentru toți acești raționaliști constructiviști, descendenți ai lui Descartes, așa ceva e imposibil fără a diminua eficacitatea globală a relațiilor individuale. (Să mai fie oare necesar să amintim aici că pentru Descartes singurul judecător al întreprinderilor umane e autorul însuși și că orice critică exterioară e inutilă?) O a doua sursă este un *instinct tribal*: există –

afirmă avocații-protectori – interese și talente ale comunității puse *hic et nunc* înaintea altora (a se citi: înaintea celor individuale). Altruismul invocat de colectivisti (specia cea mai numeroasă a raționalistilor constructiviști) e susținut tocmai de acest tip de raționament care privilegiază tribul, și nu individul. Nu e deci de mirare să-i vedem pe "marii corupți" cum se scuză invocînd rațiunile înalte ale unor intervenții aducătoare de fericire sau altruismul lor nedezmîțit. Intervenția (cîte conotații are acest termen în românește!) e chiar predispoziția lor naturală. Fericirea promisă de ei, și distribuită altfel în funcție de "interese speciale", e de fiecare dată o atingere a libertății individuale. Benjamin Constant a spus-o mult mai bine: "Depozitarii autorității... ne vor spune: «care e în fond scopul tuturor eforturilor voastre, motivul trudei voastre și obiectul speranței voastre? Nu fericirea? Ei bine, lăsați-ne să creăm această fericire și o să v-o dăm». Nu, domnilor, să nu îi lăsăm s-o creeze. Oricît de mișcător ar fi un interes atît de tandru, să rugăm autoritatea să rămînă în limitele sale! Ea trebuie să se mărginească la a fi dreaptă; iar noi ne vom împovăra cu propria fericire".

4. Putem fi optimiști?

Sper că răbdătorul cititor al rîndurilor mele nu va fi crezut că am avut de gînd – alcătuiind un discurs "de cabinet" – să revendic rolul neamțului din anecdota citată la început. Acest rol poate fi jucat,

de fapt, atunci cînd e vorba de corupție, cu inegalabilă măiestrie de toți acei magistrați inconștienți care, disprețuind "frivolitatea cetățeanului" și "absența de idei generale" din anchetele jurnalistice, refuză totuși să tranșeze conflictele iscate de încălcarea legilor propriei comunități, preferînd un discurs vag despre "ideea de corupție". Dar acest rol poate fi jucat tot atît de bine și de reprezentanții celorlalte două puteri, dacă ei nu asumă tipul uman al judecătorului.

Pe la mijlocul anilor '30, în plină ascensiune totalitară, un liberal american (W. Lippmann) propunea ca puterea legislativă și cea executivă să fie ele însele rearanjate în funcție de gîndirea și acțiunea puterii judecătorești. Din păcate, la mai mult de o jumătate de secol după îndemnul lui Lippmann, pozitivismul juridic și raționismul constructivist domină încă actul politic. Putem oare spera ca incompatibilitatea acestora cu filosofia care face din libertatea schimburilor (piață), reprezentativitate (ca "plaisir de réflexion") și judecător (ca model al politicianului) idealuri ale unei bune comunități politice să nu producă tragedii? □

CRISTIAN PEDA (born in 1966) teaches political philosophy at the International Faculty of Human Sciences, University of Bucharest. He obtained a DEA in History of philosophy at Sorbonne, Paris, 1991, and actually is a Ph. D. candidate in political philosophy at the EHESS, Paris, under the direction of Pierre Manent.

Principele – legea personificată

DANIEL BARBU

The political corruption is not at all a new phenomenon of the Romanian society – says the author. He proposes a going back in the Romanian history where he identifies pattern-like cases of political corruption which we see in the contemporary Romanian politics. The analysis bears on parts of old Romanian chronicles. Corruption, power, abuses of high officials, the use of the official position in private business – all of these being old and new instruments of the Romanian governing class. The access inside this class does not depend upon competence and “clean hands”, but upon the clientela this individual belongs to. Six centuries – says the author – in Romania the Law was personified: the Prince was the Law – a kind of lex animata which was expressed by the “will of the Prince”.

Datorăm unui martor anonim¹ reconstituirea următorului dialog, ce ar fi avut loc în vara anului 1695, între Constantin Brâncoveanu și clucerul Constantin Știrbei, al șaselea demnitar al țării în ordinea importanței:

“Au zis domnul: Cluceriu, când te-am trimis în țară cu slujbe, fiind cu boerie, drepte am poruncit să faci, au nedreptate și jafuri?”

El zise: Ba dreptate ai poruncit, măriea ta, să fac. Si începu a să îndrepta din cuvinte:

iară domnul zise: Dar acestea ce sînt? Si scoase hîrtioarele cu iscălitura lui...

[Clucerul] începu a zice că pentru cheltuiala căii și a feciorilor au făcut. Si un covor și niște tipsii și tingiri ce au fost luat mită de au făcut nedreptate săracilor, zicea că le-au dăruit mînăstirii Strehai.

Domnul zise: Auziți boieri, cu jafuri și cu nedreptăți face poeme... Dar pînă cînd aceste jafuri să le faci... Ai luat județul Dîmboviții de l-ai prădat de n-au mai rămas nici ca un sat; l-am luat acela și te-am dat Teleormanul și mai rău l-ai făcut... Știi tu bine că Matei Vodă cel bătrîn și Grigore vodă și Duca vodă și Șarban vodă văzînd faptele voastre cele rele și jafurile care le făcea neamul vostru cel rău, au blăstămat [pe] cine vă va milui și [pe] cine vă va primi pe slujbe... La Antonie vodă cînd umblași dijmaru, pentru jafurile tale ai pățit mare rușine. La Duca vodă, fiind logofăt de visterie, ai făcut iscălitura visteriului celui mare de vrei să furi 17 pungi de bani și aflîndu-te au vrut să-ți taie mîna și să te dea cu castiuhul de gît legat pen tîrg. Șarban vodă, pentru furtașurile ce ai făcut din banii cailor, au vrut să te spînzure, cum toată boierimea și țara știe de aceasta. Si acum ai îmbătrînit și tot nu te lași. Voi să te fac să te înveți.”

După ce a denunțat astfel venalitatea acestui boier “cam lung la unghii”, întocmind inventarul abaterilor sale (abuz în serviciu, luare de mită, uz de fals, furt din

avutul public), principele își schimbă interlocutorul:

“Ia-l, căpitane de dorobanți, zise domnul, și-l du la visterie și să cauți un car, să-l pui și să-l duci la Mehedinți, pînă satele carele le-au jăfuit să le dea banii care le-au luat și apoi să-l aduci, însă să-l bagi și în fiară.”

Acest dublu dialog, ce se înfățișează ca o vigoasă condamnare publică a corupției, este urmat, în textul aceluiași martor contemporan, de o narațiune:

“Deacii, jupîneasa lui [a clucerului], fiind rudă cu domnul, mergea la jupîneasa Stanca, cu muma-sa jupîneasa Ilinca, sora jupînesii Stancăi, mumei domnului, și plîngea rugîndu-se. Însă i s-au făcut milă pentru lacrimile ei și au grăit jupîneasa Stanca fiu-său domnului. Pus-au și pă Vlădica de au grăit și l-au ertat de acea purtare pen țară, de ocară și au poruncit să dea banii ce i-au luat îndoși și i-au dat și l-au ținut vreo două săptămîni închis și l-au slobozit, zicîndu-i să nu mai vază în ochi, să să ducă acasă și să nu să mai amestece la ceva că va să-l spînzure.”

Brâncoveanu nu l-a spînzurat pe Știrbei, ci, după opt ani, l-a “amestecat” el însuși în treburile publice, făcîndu-l din nou mare clucer, apoi, în 1707, chiar mare ban, adică primul dregător al țării după domn.

Între dialog și narațiune, anonimul brâncovenesc nu stabilește doar o relație statistică, ci, în primul rînd, un raport social, ce nu a pierdut din actualitate nici după trei secole. Fragmentul din cronică anonimă a domniei lui Brâncoveanu a meritat să fie reprodus aproape în întregime pentru că nu consemnează o simplă anecdotă istorică, ci un eveniment exemplar capabil să descrie modul în care funcționează societatea politică românească. Corupția (“nedreptatea”), abuzul (“jaful”), traficul de influență (“rugăciunile”, “lacrimile”, “grăitul”), chiar expuse publice (“știute de toată țara”), rămîn

instrumente de producere a puterii. Împlirile al căror erou a fost Constantin Știrbei prezintă cîteva trăsături tipice: nici o infracțiune, oricît de gravă și repetată, nu este, în final, cu adevărat pedepsită, nu atrage după sine eliminarea din viața publică, nu compromite irevocabil, nu pătează reputația și, mai ales, nu distruge cariera; intervențiile în favoarea celui incriminat, sprijinul ocult de care se bucură acesta atîrnă întotdeauna mai greu decît probele (“hîrtioarele”) administrate împotriva lui; în cazurile dovedite de corupție, nu principiile sînt puse în pericol, nu normele unei justiții abstracte se găsesc amenințate, ci doar echilibrul relațiilor personale dintre funcționarul nedrept și cel care l-a numit, care-l poate destitui, apoi “iertat”, reinstalat în funcție și promova, căci “mila” principelui este mai puternică decît “ocara” suferită de demnitar, este de natură să șteargă “rușinea” faptei comise; carierele publice sînt mai puțin, sau deloc, rezultatul competenței și reputației nepătate, cît al influenței clientelei, clanului sau grupului celui mai bine situat în dinamica puterii.

În sfîrșit, poate că lecția recapitulativă care se degajă din istoria lui Brâncoveanu și a clucerului Știrbei se referă la modul de producere a clasei politice românești. În pofida declarațiilor ocazionale – de felul celor care, în veacul al XVII-lea, par să fi intenționat ostracizarea neamului Știrbeilor, ori a acelora de după decembrie 1989 care au cerut înlăturarea definitivă a nomenclaturii – nimeni nu este exclus, pe termen mediu și lung, de la exercițiul puterii, nici o persoană, nici o familie, nici o grupare. Excluderile sînt întotdeauna conjuncturale și de scurtă durată, adesea afirmate, rar aplicate. În schimb, includerile sînt sistematice și continue, deoarece, de cel puțin trei sute de ani, “iertarea” este regula politică fundamentală. Pînă și regimul totalitar, după o primă perioadă în care a părut decis să inaugureze metoda discontinuității în fabricarea elitelor publice, a ajuns să și modifice strategia și să acorde segmente de putere instituțională, ori să permită reacumularea de capital simbolic unor personalități, în special din sfera culturii, care deținuseră deja un statut public înainte de 1945. Nici prăbușirea sistemului comunist, oricît de violent și de rapid s-a petrecut, nu a putut lua decît cel mult forma unei redistribuiri de personal între aparatele statului și structurile economice. De fiecare dată, calea de realizare a continuității, fie aceasta fătîșă și asumată, fie tăgăduită și piezișă, fie ignorată sau denunțată zadarnic, a fost calea “iertării”.

Firește, în comunitățile creștine, iertarea este prin excelență o virtute. Ce se împlință însă atunci cînd iertarea devine un principiu ordonator al raporturilor sociale și o tehnologie de regenerare a elitelor politice? Creștinul este înclinat, prin natura credinței sale, să ierte nedreptățile pe care le suferă. Sau, mai precis, pentru creștin nici nu există nedreptăți în sine, ci doar persoane care comit fapte nedrepte, persoane pe care el se cuvine să le ierte atît din vocație, cît și din convingerea că “nimeni nu este fără de păcat” și că trebuie să ierte pentru a fi, la rîndul său, iertat, că va fi iertat exact în măsura în care el însuși este capabil de iertare. Dar este oare potrivit ca cetățeanul să ierte abuzurile cărora le cade victimă, ori la care este martor? Nu putem socoti, în acest caz, că iertarea este, mai degrabă, un viciu decît o virtute? Este funcționarul corupt “aproapele” cetățeanului, merițînd, cu acest titlu, să fie iertat? În ce situații are nevoie cetățeanul de iertarea funcționarului corupt? Figurează oare iertarea în catalogul virtuților civice, se numără ea printre calitățile cetățeanului virtuos?

Răspunsul la toate aceste întrebări depinde de modul în care înțelegem să definim ce este un cetățean și care este tipul de societate în care acesta se găsește constituit ca atare. În sens larg, am avea de-a face cu “cetățeni” ori de cîte ori mediul în care aceștia evoluează poate fi descris ca o societate bazată pe respectul unor norme impersonale și abstracte, adică pe raționalizarea raporturilor interpersonale potrivit unor principii cu un înalt grad de stabilitate. Într-o accepțiune mai restrînsă și, probabil, mai riguroasă, cetățeanul pare să fie identificat numai în sînul unei societăți de factură profesional-burgheză (*berufsbürgerliche Gesellschaft*), după formula lui Norbert Elias, și anume ca subiect conștient și responsabil al unui sistem de drept pozitiv întemeiat pe reprezentarea indivizilor și pe separarea puterilor. Oricum ar fi, ambele tipuri de societate funcționează prin excludere și pedeapsă. Democrația ateniiană, de pildă, și-a plătit fidelitatea față de propriile legi prin excluderea de la demnitatea civică a sclavilor, străinilor și femeilor, a rămas credincioasă principiilor sale fondatoare cu prețul condamnării la moarte a lui Socrate. În ceea ce-l privește, statul modern se întrupează ca stat de drept cu ajutorul unor procese succesive de excludere. Mai întîi, “marea închidere” azilară, studiată de Michel Foucault, a nebunilor și marginalilor de tot soiul, prin definirea medicală a subiectului politic ca fiindă cu un comportament exclusiv rațional. Apoi, interzicerea accesului la libertățile civice a indivizilor și minorităților care fie stăruie în refuzul contractului social în forma în care acesta a întrunit consensul unei reprezentări cu vocație majoritară (“*pas de liberté pour les ennemis de la liberté*”), fie nici măcar nu au fost consultate cu privire la acest contract; interdicția și pedeapsa au lovit astfel, rînd pe rînd, în cursul secolelor al XIX-lea și al XX-lea, pe emigranți, pe catolici în statele protestante, pe indienii în Statele Unite, pe femei, pe cei fără venituri regulate în sistemele electorale censitare, pe anarhiști, pe spioni, “trădători” și întreaga categorie de “agenți ai străinătății”, pe islamisti, pe imigranți, refugiați, *boat people* și alți *Gastarbeiter*. În sfîrșit, separarea instituțională a domeniului legii de cel al fără-de-legii și crearea, în continuarea spațiului azilar, a unei geografii a reclusiunii, a unui dispozitiv concentraționar și disciplinar de pedepsire a ne-legiuitorilor.

În asemenea societăți, exclusă este în primul rînd “iertarea”. Legea nu este viabilă decît însoțită de pedeapsă, fiind, oarecum, fața rațională a morții. Într-adevăr, potrivit apostolului Pavel (*Romani 5-7*), moartea este rodul păcatului, iar acesta este produsul legii, al normei încălcate cu bună știință. Inevitabil, legea ucide. Rostul ei este pedeapsa. O pedeapsă care nu poate lua în calcul “mila” și “iertarea” decît cu riscul abolirii legii. Pedeapsa care vine din aplicarea legii “nu caută la chipul omului” (*Deuteronom 1, 17*), este imparțială, indiferentă față de persoană, atentă doar la transgresarea legii.

Cetățeanul care încredințează, prin reprezentare, unei autorități publice puterea de a face, aplica și executa legile, nu are cum să delege și eventuala lui predispoziție de a-și ierta aproapele, fie acesta un criminal sau un funcționar corupt. Pentru cetățean, iertarea trebuie să rămîină o virtute privată, funcțională doar în acele situații în care legea nu are (încă) nici un cuvînt de spus. În fond, existența unor teritorii sociale, variabile ca întindere, de exercițiu al iertării, depinde de voința cetățeanului de a le rezerva și amenaja prin controlul pe care, teoretic, îl exercită asupra puterilor alese ale statului.

Ce se întâmplă însă atunci când puterea legislativă și cea executivă nu sînt născute din reprezentare, ci sînt deținute cu titlu personal, ca în regimurile de dominație în care autoritatea centrală nu se bazează pe asentimentul societății, ci pe supunerea ei (despotismul asiatic, Bizanțul și Turcografia, unele monarhii absolutiste, cîteva dictaturi moderne, statele totalitare)?

Nu lipsesc, în cultura românească, încercările de a afla un răspuns la această întrebare. Referindu-se la arbitrarul domnesc instalat, în opinia sa, o dată cu întemeierea țării, Grigore Ureche observă:

"nici legile, nici tocmeala țării pe obicei bune nu s'au legat, ci toată dreptatea au lăsat pe acel mai mare, ca să judece și ce i-au părut lui, ori bine ori rău, aceea au fost lege, de unde au luat și voie așa mare și vîrf. Deci cumu-i voia domnului, le caută [i.e. trebuie] să le placă tuturor, ori cu folos, ori cu paguba țării, care obicei pînă astăzi trăiește."

După Barbu Știrbei³, situația rămăsese neschimbată, în liniile sale fundamentale, chiar și în 1827:

"Cît despre prezent, puterea judecătorească este pe de-a-ntregul confundată cu administrația și cu perceptorul de impozite care este în același timp și administrator și magistrat. Astfel, [nu există] nici un fel de corp de doctrină, nici o tradiție de principii, nici un organ natural al legii, iar împărțirea dreptății, formînd obiectul esențial al oricărei guvernări și baza oricărei societăți, nu este considerată aici decît un simplu atribut al puterii și un accesoriu de un interes absolut secundar."

Cu alte cuvinte, vreme de aproape șase veacuri, în ochii românilor legea a fost personalizată, însuflețită, întrupată în figura principelui, *lex animata*. Legea s-a confundat cu "voia domnului" și nu a fost mai mult decît o simplă componentă a unei practici indivizibile de guvernare, un "atribut al puterii", nu o putere autonomă întemeiată pe un "corp de doctrină" compus rațional din principii investite cu un caracter de universalitate, cum ar fi fost, de exemplu, cele ale dreptului natural invocat de Barbu Știrbei. Puterea, inclusiv legislativă și judecătorească, a principelui a fost deplină și incontestată ("voie mare și vîrf"). Caracteristicile ei sînt iraționalitatea și imprezvizibilitatea, izvorîte din absența oricărei autorități a lucrului judecat. Nelimitată în fapt, puterea principelui nu dănuie decît atîta timp cît acesta domnește. Nici o hotărîre nu supraviețuiește, în chip firesc și necesar, scoaterii sale din scaun. Orice cauză în care s-a pronunțat un domn poate fi reluată, ca o speță integral nouă, de oricare din succesorii săi, liberi să dea pricinii o soluție diferită ("ce i-au părut lui, ori bine, ori rău, aceea au fost lege"). De aceea, nu este surprinzătoare decizia lui Brâncoveanu de a recurge la serviciile unui boier care, sub cel puțin trei predecesori ai săi, "a pățit mare rușine" și a fost amenințat cu mutilarea și chiar cu moartea pentru fapte dovedite de corupție. Fiecare nouă domnie anulează trecutul funcționarului public, îl regenerează prin "iertare". Începînd cel puțin din veacul al XVI-lea, clasa politică beneficiază, la domnie nouă, de o iertare globală, de o amnistie generală:

"sultan Mehmet împăratul iar au dat domnia lui Constandin vodă [Șerban]... Iar Constandin vodă au mers la Tîrgoviște. Si iar au arătat milă mare asupra tuturor creștinilor și celor greșiți. Si i-au iertat de toate vinele lor, numai să să așeze și să-și meargă cineș la moșia sa..."⁴

De aici rezultă și specificul funcției publice în tradiția românească. Virtutea de căpetenie a demnitarului nu este dato-

ria, adică un angajament responsabil în raport cu un ansamblu de principii și norme impersonale pe care este ținut să le respecte și să le aplice, ci *devotamentul*, altfel spus răspunderea directă și personală față de cel care l-a numit, care "i-a dat" în administrație un județ ori "l-a primit pe slujbe" și față de "porunca" căruia trebuie să dea socoteală. Dreptatea nu este deci privită ca o noțiune abstractă, transcendentă și indiferentă la conjuncturi. Dreptatea este întotdeauna a domnului, este identică cu "voia celui mai mare". Acesta poate pedepsi sau ierta, alegerea sa fiind dictată nu de gravitatea crimei comise sau de amploarea răului produs, ci de echilibrul în care se află raporturile de putere.

Căci, deplină fiind, puterea principelui nu este totuși absolută. Domnul cel bun trebuie să răspundă devotamentului clasei politice prin "blîndețe", printr-o "milă" atotcuprinzătoare, ce constituie virtutea sa esențială. Același Constantin Șerban, dar exemplele pot fi lesne înmulțite, în prima sa domnie:

"au început a face milă mare țării, erîndu-le toate năpăstiele. Si au plătit pe slujitori cu un haraci deplin. Si au ertat țara de bir 3 luni. Si au ertat dorobanților și călărășilor dijma și oeritul. Si au îmbrăcat pe toți cu postav bun, și pre căpitaniilor lor cu frînghii, cu cofirii, cu atlaze. Lefi încă le da din dăstul. La masă cu dînsul de-a pururea șădea cu dînsul și-i dăruia. Judecăți drepte făcea, și milă din dăstul. Pre nimenea nu obidua, ci cu blîndețe și cu cuvinte dulci pre toți îi mîngîia. Si gîndi să facă mult bine țării. Si să bucura toți și moșneni și streini, mulțumind lui Dumnezeu că le-au hărăzit domn bun și înțelept și milostiv."⁵

Dreptatea principelui trebuie "imprenunată cu blîndețe și cu îndelunga răbdare", adaugă Antim Ivireanu adresîndu-se lui Ștefan Cantacuzino⁶, al cărui portret ar conține, ajunse la maturitate, toate trăsăturile bunului conducător de oameni:

"Pre cei supuși cu dăruri îndestulate totdeauna îmbogățești, pre politic cu boierii, pre norod cu ușurarea, pre streini cu primeala, pre săraci cu mila și pre toată țara cu bișuguri nenumărate."

Pentru a merita devotamentul țării, domnul este obligat să asigure prosperitatea acesteia și a fiecărei stări sociale în parte: să distribuie funcțiile cele mai importante membrilor clasei politice constituite ("politia"), să fie darnic cu personalul său administrativ ("supușii"), să micșoreze impozitele suportate de țărănime ("norod"), să-i întrețină pe marginali ("săraci") din veniturile publice, să nu îngreiească libera imigrare a străinilor. În final, "blîndețe" domnului este menită să aducă țării *odihnă*, termen care, în toate cronicile și hrisoavele, descrie buna guvernare.

Starea de "odihnă", numită în limbaj contemporan *liniște* ori *stabilitate*, a rămas pînă astăzi dorința fundamentală a societății românești, criteriul după care aceasta este înclinată să evalueze reușita politică a oricărui guvern. Ceea ce pare să însemne că singurul mod în care societatea se poate concepe pe sine este acela de obiect al unei practici de guvernare. Sau, altfel spus, în afara supunerii nu poate fi acceptată ca legitimă nici o altă atitudine civică, căci aceasta nu ar face decît să tulbure odihna țării și liniștea socială. Supunerea este însă privită ca expresie optimă a echilibrului raportului de dominație între principe și țară, numai în măsura în care primul are grijă să guverneze cu "blîndețe" și "să lase în pace țara să se odihnească", după formula lui Radu Popescu⁷. În caz contrar, domnul devine "tiran", iar țara "se risipește", așa cum ne

încredinteam același cronicar⁸ că s-au petrecut lucrurile în timpul lui Șerban Cantacuzino, căruia:

"de om nicum nu-i era milă, ca de o pasăre, îndată îl omorîia, ori de au avut vreo pizmă pã dînsul den boeria lui, ori de i s-au părut ceva bănuială pã cineva, ori l-au pîrît cineva, precum mulți oameni răi [i.e. delatori] sunt în Țara Rumânească, îndată, fără întrebare, fără judecată, îi omorîia tirânește. Pentru dăj-dii... răsufu boerii, slujitorii, birnicii nu avea, ci-bătuți, căzniți în toată vremea își vindea moșăile, țigani, viile și tot ce avea, de le cumpăra Șerban vodă și lui; iar săracii plîngea și plînea tot ce le cerea, că era legați de stîlpii ce era înfipti la pușcările, înlăuntru și afară, de-i bătea cumplit: pã boiari, pã căpitani, pã slujitori, pân i-au sărăcit pã toți și care cum scăpa umplea țărăle, carei nu, muriea de bătăi sau de necazuri."

O radiografie aproape completă a tiraniei, ce convine tuturor timpurilor și locurilor: regim polițienesc, bazat pe suspiciune, delatiune, abuz și violență, impozite grele avînd drept scop drenarea economiei în favoarea grupului aflat la putere, acumularea resentimentelor față de guvernant în toate straturile societății.

De fiecare dată în astfel de situații, reacția supușilor prezintă cîteva caracteristici tipice: membrii clasei politice care nu au căzut victimă represiunii se exilează, masa contribuabililor nu mai alimentează suficient veniturile publice, fie prin sustragerea directă de la plata dărilor ("a da bir cu fugiții"), fie prin scăderea voluntară a ritmului activităților economice și dezinteresul față de acumularea de bunuri impozabile. Oricît de generală ar fi, la un moment dat, această reacție de împotrivire, ea nu generează centre de rezistență, nu-l transformă pe supus în cetățean. De regulă, revoltele sînt rare, spontane, accidentale și marginale. Formele de opoziție preferate sînt nemulțumirea, resentimentul, exilul, reducerea la minimum necesar supraviețuirii a oricărui efort social și economic. Paradoxal, modul de manifestare a opo-

ziției este lipsa oricărei opoziții, în sensul unei cît mai complete dezangajări civile. Țara devine oarecum invizibilă, aproape de negăsit ca partener politic, iar principele rămîne singur, lipsit de resorturile puterii. Și, indiferent dacă e vorba de un domn care nu mai are de la cine să strîngă tributul datorat Porții, sau de un președinte al cărui public dispare în mijlocul unui discurs, ca pe 21 decembrie 1989, singurătatea principelui nu este uneori decît o prevestire a morții.

Regula "blîndeții" nu trebuie niciodată încălcată. Devotamentul și supunerea nu se obțin decît în schimbul iertării și al "milen". În acest context, dreptatea principelui este mai ales un procedeu de stingere a conflictelor și recalibrare a raporturilor de putere, nu unul de pedepsire a celui vinovat, ci de satisfacere a celui lezat. Un fragment, lung dar lămuritor, din *Istoriile* lui Radu Popescu⁹, ilustrează exemplar, plecînd de la un caz de corupție, felul în care funcționează dreptatea în tradiția românească:

"Era aicea în țară pe aceste vremi un vistiariu mare anume Gligorie Halepliul... [care] multe mîncături și jafuri au făcut... [apoi] au fugit peste Olt, la neamți, de frica faptelor lui ce făcuse. Măria sa Nicolae [Mavrocordat] i-au scris cărți cu blîndețe ca să vie și de nimenea nici o nevoie nu va avea și au venit. Si măcar că știa domnul toate faptele lui ceale reale și mîncăturile de la Ioan vodă, dar toate acealea călcîndu-le, l-au cînstit cu boeria aceea de o au avut, vistiariar iar mare. Si au fost cu acea boerie pînă la al patrulea an al domniei mării sale în cinste și întru tot binele mai mult decît alții. Dar precum lupul, cum să zice, că-și leapadă părul, iar nu năravul, așa și acest vistiariar, năravul de jafuri și de mite și de alte răotăți nu-l lăsa, ci de ce mergea, mai mult să lăcomia. Mite de la toți lua mari și ci nici o ispravă nu le făcea, mai virtos că în loc să le facă bine, le făcea rău. Închidea pe la siimeani, în vistierie, pen

(continuare în pag. 8)

(urmăre din pag. 7)

grosuri. Luase obraznicie mare, nu băga samă nici pe boiarii mari, nici pe al doilea, îi înfrunța, îi înjura, bătea, cât n-au mai putut robdă cei necăjiți de el, ci au început a da jalbe la domn, unii cu răvașă, alții cu gura, de nedreptățile lui. Si văzînd mânia sa că iaste ațta boerime și sărăcime jăfuită de dînsul și necăjită, vrînd să facă dreptate, l-au pus la opreală și i-au poruncit cui ce au luat să întoarcă... că nu era unul care să nu-i fie dat mită și nici o ispravă nu văzuse. Așadar, fiind la opreală, au pus domnul de i-au luat sama din vistierie și l-au găsit cu mulți bani mîncăți... Dar domnul, ca un milostiv ce era, nici un rău nu i-au făcut, fără cît au poruncit să dea rînduialele acelea și l-au lipsit de boerie... la aceasta bucuratu-s-au toți, și marii și micii, că li s-au luat acêl lup de asupră... Țara, dar, precum s-au zis și mai sus, era în bună stare dintru buna chiverniseală a mării domnului."

Cunoscînd de acum istoria lui Brîncoveanu și a clucerului Știrbei, putem prevedea urmarea acestei întâmplări: după trei ani, Grigore Halepliu este din nou numit mare vistier de către același Nicolae Mavrocordat.

Episodul ne dezvăluie însă un aspect asupra căruia sursele anterioare sînt mai puțin explicite: mita nu este un fenomen social reprobabil în sine ("nu era unul care să nu-i fie dat mită"). Condamnabil este faptul de a "nu face nici o ispravă" în schimbul darului primit, de a încălca raportul de reciprocitate pe care darul îl generează, de a nu respecta datoria reversibilă asumată în momentul primirii lui. În anumite tipuri de societăți, și cea românească se numără printre ele, darul creează obligații sociale mutuale, prin anticiparea simbolică a unui profit. Crima lui Halepliu, "iertat" de trecut, a fost aceea de a nu-și calcula bine viitorul, prin întoarcerea serviciilor pentru care fusese plătit în avans, de a nu duce la termenul previzibil ("isprăvi") un angajament la care consimțise prin acceptarea darului.

Într-adevăr, privilegiile din secolul al XVII-lea, cele mai vechi coduri de drept pozitiv românesc, sancționau mita numai în forma foarte specială a *simoniei*, exclusiv în cazul candidaților la preoție care cumpărau favoarea unor interpuși laici în vederea obținerii hirotonisirii de la episcop¹⁰. Abia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în codul penal al lui Alexandru Ipsilanti, mita este incriminată într-un titlu¹¹ ce alătură semnificativ prevederi de pedepsire a judecătorilor care dau soluții "pe strîmbătate și peste pravili, sau din neluare aminte, sau pentru hafîr, sau pentru luare de mită" (legiuitorul nu se pronunță în privința darului dat pentru a grăbi o hotărîre dreaptă, sau în semn de recunoștință pentru o asemenea hotărîre), de măsuri vizînd impersonalizarea actului de administrație/justiție: de acum înainte, spețele vor fi cercetate pe temeiul documentelor scrise, evitîndu-se contactul personal între funcționari ("să nu se cheme acolo acei mai mici judecători și să se întrebe... de vreme ce acei judecători ceea ce au să spuie sînt scrise în cartea lor de judecată"). Cu toate acestea, exact în aceeași perioadă, Ianache Văcărescu povestește, în a sa *Istorie a prea puternicilor împărați otomani*¹², în ce chip a "otcîrmuit trebile țării cu multă plăcere a stăpînilor":

"Judecățile și pricinile lor să căuta dă mine și dă cîte ori venea la cortul meu cu pocloane, îi luam însumi eu pã ei cu acele pocloane și-i duceam pã la rigeali cu pocloane... și arătam că într-adins au adus pocloanele pentru dînsii și le primea cu libov stăpîinii și le dăruia galbeni din destui".

Fie că are, fie că nu are dreptatea de partea lui, petentul este dator să anticipeze, printr-un "poclon", o hotărîre favorabilă. Așa cum funcționarul este, la rîndul său, dator să primească darul cu amabilitate ("libov"), ba chiar, în anumite situații, să întoarcă imediat un dar mai puțin important, ca semn că acceptă obligația de a duce la bun sfîrșit serviciul ce i-a fost solicitat. Văcărescu descrie, probabil, un rit constitutiv al societății românești: schimbul de daruri și de servicii surprins într-un moment de cristalizare ceremonială. Nu am avea de-a face, prin urmare, cu un fenomen deviant și marginal, ci cu însuși modul de funcționare a societății, cu norma sa fondatoare. Dimpotrivă, izolat și oarecum uimitor este tocmai fenomenul invers: Iordache Crețulescu, vornic de la 1719 la 1746, a rămas în memoria colectivă prin faptul că "mită, pentru orice treabă ar fi putut face, nu lua"¹³.

Firește, în acest punct s-ar putea obiecta - și obiecția este larg răspîndită - că ceea ce obișnuim să numim "corupție" își merită totuși numele, fiind un comportament social fără caracter endogen, apărut în societatea românească ca rezultat al influenței turco-fanariote. Obiecția nu mi se pare întemeiată. Coabitarea "plăcută" a boierului muntean cu dregătorii Porții a fost posibilă nu pentru că cel dintîi s-ar fi lăsat corupt de venalitatea moravurilor otomane, ci pentru că și Văcărescu și rișalele erau constituiți ca persoane publice în două societăți cu tradiții diferite dar compatibile, ce funcționau după reguli asemănătoare sau măcar comparabile. Cum se vede chiar din text, *rusfetul* (*bacșışul*) turcesc are un sinonim provenit din slavona medievală a cancelarilor domnești: *poclon*. Iată, de pildă, un act se poate de solemn al lui Mircea cel Bătrîn¹⁴, care demonstrează că, în 1415, schimbul de daruri între principe și un neam de "boiernasi" doritori să obțină scutirea de impozite era deja în uz:

"Am binevoit domnia mea... și am dăruit acest atocinstit hrisov... ca să fie lui Vlad cu nepoții lui, de ocină și de ohabă, satul Beala și Preslop. Și au dat domniei mele un cal și o cupă."

Nu balcanismul este responsabil de ceea ce astăzi, prin preluarea unui limbaj destinat să descrie alte arhitecturi sociale, este calificat drept corupție, ci structura raporturilor de putere din interiorul societății românești, așa cum pot fi sesizate la nivelul textelor istorice. Raporturi ce nu au cunoscut modificări substanțiale în secolul al XIX-lea și în cea mai mare parte a veacului nostru. În anul 1928, 80% dintre români erau încă țărani, iar astăzi populația rurală nu a coborît cu mult sub 40%. Altfel spus, din veacul al XIV-lea și pînă acum cîteva decenii, țesătura socială, deși adesea bruscată, nu și-a schimbat, în esență, textura, s-a întemeiat mereu pe același tip de raporturi de putere. Corupția pare deci a fi un cuvînt fără sens în vocabularul social și politic românesc. Relațiile dintre oameni rămîn, prin tradiție și prin ponderea masivă a țărânimii, neștiutoare de carte în proporție de 50% în 1945, directe, ocolind sau ignorînd normele scrise și principiile teoretice ale dreptului pozitiv.

În secolul al XVII-lea, hrisoavele domnești notează sistematic că hotărîrea domnului a fost pronunțată, de fiecare dată, "după lege și după dreptate". *Legea* este, în acest caz, pravila împărătească, dreptul romano-bizantin care începe să fie receptat și uneori respectat. Ce este însă *dreptatea*? Termenul desemnează, după toate aparentele, dreptul cutumiar, obiceiul pămîntului. *Legea* este, deci,

exterioră dreptății, ce nu ar fi, în ceea ce o privește, decît numele dat echilibrului raporturilor de putere. Există cîteva expresii populare, aflate încă în circulație, ce adaugă un supliment de explicație relației dintre lege și dreptate, așa cum era privită în societatea românească tradițională. "A(-și) face dreptate" înseamnă, în mod destul de precis, a rezolva o situație de la om la om, fără a ține seama de normele legale, sau chiar încălcîndu-le, adesea pe cale violentă, în timp ce "a da dreptul (cuiva)" / "a-și lua dreptul" indică fenomenul pe care lexicul juridic îl cunoaște în formularea "a da/ primi mită".

Economia socială a darului nu poate fi ușor dislocuită dintr-o societate ce nu a fost, pînă foarte de curînd, profesională și burgheză. Raporturile de putere dintre "țară" (societatea rurală), demnitar (administrație) și principe (guvernanti) continuă să funcționeze ca relații de schimb, potrivit *dreptății* și în afara sau împotriva *legii*. Titularul unei profesii liberale nu este încă o prezentă pe de-a-ntregul legitimă, nu și-a găsit încă un loc propriu în echilibrul raporturilor de putere. A miza pe faptul că funcționarul, juristul, medicul sau profesorul își vor face, în mod firesc, datoria în virtutea unei etici abstracte, recunoscută ca o valoare socială, este un gest considerat, în general, ca imprudent. Dimpotrivă, a cîștiga devotamentul, atenția specială și binevoitoarea a acestora printr-un dar sau prin anticiparea unui serviciu este dovada unui spirit precaut, ce se conformează valorilor celor mai bine cotate pe piața raporturilor sociale. De fapt, funcționarul, juristul, medicul sau profesorul nici nu sînt tratați drept profesioniști, de competența căroră au nevoie alți profesioniști, din alte domenii, ci ca deținători ai unei puteri (de a rezolva o cerere, de a cîștiga un proces, de a vindeca, de a conduce la un nivel mai înalt de educație), înaintea căreia solicitantul se definește ca "supus", nu ca cetățean cu drepturi întemeiate pe plata conștiințioasă a impozitelor. Dreptul este de partea celui mai slab. Și trebuie recunoscut în mod simbolic prin depunerea unui dar. Darul asigură, în același timp, un echilibru just al raporturilor de putere între părți. Prin el se dobîndesc drepturi asupra celui care deține dreptul: acesta din urmă este obligat să arate "blîndețe" aducătorului de daruri și să devină, la rîndul său, darnic, operînd, în sens invers, un transfer de putere. Căci darul este o tehnică socială prin care cel puternic este constrîns să-și împartă puterea, să cedeze o parte din ea, să o dividă, să o transmită și să o investească sub formă de servicii.

Darul este, probabil, unica posibilitate pe care o societate formată din "supuși" - alfel spus, o societate care ajunge la conștiința de sine nu prin reprezentare în actul de guvernare, ci recunoscîndu-se ca obiect al unei practici de guvernare - o are la dispoziție pentru a participa, în ciuda tuturor aparențelor, la putere, pentru a ajunge să controleze și să influențeze felul în care aceasta se exercită, fie și numai la nivel micro-social, de altminteri singurul orizont public accesibil supusului, indiferent la obsesiile etice ce-l bîntuie pe cetățean. Puterea, întotdeauna personalizată și însuflețită într-o astfel de societate, nu se întrupează din lege, dar trebuie, în schimb, să trăiască potrivit exigențelor dreptății.

Bizuindu-se pe texte și pe norme impersonale, legea funcționează prin interdicție, limitare și pedeapsă. Dreptate, întemeiată pe dar și pe relațiile directe dintre persoane, este o metodă de producere și distribuție a puterii. *Legea* operează prin excludere socială și separare a resor-

turilor puterii, dreptatea lucrează prin includerea tuturor actorilor sociali în exercițiul ierarhic ordonat al puterii, este o cale prin care cei lipsiți de putere participă la puterea celor puternici. Născută din dominația rațiunii individuale asupra tradițiilor, legea uniformizează și normalizează comportamentele sociale. Într-o societate tradițională, cu soluții iraționale de echilibru, dreptatea individualizează. Ceea ce legea este nevoită să stigmatizeze, dreptatea este predispusă să regenereze.

Toate aceste constatări nu sînt, așa cum s-ar putea crede la prima vedere, de ordin istoric, nu se grupează în jurul punctului de plecare, arhaic prin procedee și limbă, al unei evoluții a raporturilor de putere în care, secol după secol, s-ar fi adăugat elemente noi, altele s-ar fi modificat și reformulat, ori ar fi fost condamnate la o inevitabilă dispariție. Deși risipite pe o plajă întinsă între începutul veacului al XV-lea și debutul celui de-al XIX-lea, textele pe care se sprijină aceste constatări nu schițează cel dintîi pas al unei posibile istorii românești în care iertarea și dreptatea ar fi acele practici sociale dominante în măsură să definească o civilizație a darului. Enunțurile cuprinse în aceste texte nu au un caracter istoric decît în virtutea faptului că redactarea lor precede, cronologic, momentul marilor raționalizări etice și juridice ale epocii moderne. Constituțiile, codurile de drept și occidentalizarea formelor vieții publice potrivit riturilor laice ale vîrstei democratice nu au dislocuit practicile sociale constituive, îngropate în comportamentele și atitudinile majorității țărănești neatinsă de cultura scrisului, ci au interzis punerea lor în discurs, ori le-au rostit în conformitate cu o strategie de marginalizare, condamnare și excludere. De aceea a fost necesară o secțiune arheologică în profunzimea acestor practici, pentru a surprinde stratul cel mai adînc al unor raporturi de putere enunțate fără complexul modernității și al europenității. □

NOTE:

1. *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, ed. C. Grecescu, București, 1959, pp. 70-74.
2. *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 67.
3. Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les principautés roumaines 1769-1830*, Bucarest, 1970, p. 161.
4. *Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopisețul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simionescu, București, 1960, p. 126.
5. *Ibidem*, p. 119.
6. *Opera*, ed. G. Strempele, București, 1972, p. 410.
7. *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1963, p. 126.
8. *Ibidem*, p. 176.
9. *Ibidem*, pp. 258-260.
10. *Îndreptarea Legii 1652*, gl. 9, București, 1962, pp. 77-78.
11. *Pravilniceasca condică 1780*, II, 4, București, 1957, pp. 50-52.
12. *Poezii Văcărești, Opere*, ed. C. Cîrstoiu, București, 1982, p. 304.
13. *Genealogia Cantacuzinilor de banul Mihai Cantacuzino*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 372.
14. *Documenta Romaniae Historica. B., I*, București, 1966, p. 81.

DANIEL BARBU has a Ph. D. in History, University of Cluj and D.D. University of Freiburg. Former Director of the Meridiane Publishing House. Dean of the International Faculty of Human Sciences, University of Bucharest.

Mașinării electorale și bani

HENRY F. CAREY

În *Paying for Elections*, Larry J. Sabato sugerează că există trei tipuri de corupție: *propriu-zisă* – corupție incontestabilă, *cvasi-corupție* – acte contestabile, dar legale, a căror percepție este mai rea decât realitatea, și *pseudo-corupție* – acte impropriu considerate drept corupție. Democrațiile avansate își pot permite standarde mai înalte, în conformitate cu care interzicerea cvasi-corupției poate fi considerată la fel de inacceptabilă ca actele ilegale propriuzise. Societăților mai bogate le este mai ușor să se aștepte ca toate deciziile și serviciile publice să nu presupună nici o urmă de plăți sau favoruri. Țările sărace însă, nu-și pot permite să-și facă griji din cauza cvasi-corupției, în parte pentru că adevărata corupție este răspândită și dăunătoare.

Totuși, unii specialiști văd în corupție un factor pozitiv pentru dezvoltarea economică. Samuel Huntington și Edward Banfield, între alții, au aplicat cu succes standardul weberian al "mîinilor murdare" la explicarea ilegalității, întemeindu-se pe faptul că, în unele societăți, într-o anumită etapă a dezvoltării, corupția este de așteptat și, deci, necesară pentru funcționarea unui sistem.

"Mașinile" politice, precum aceea, faimoasă, de la Tamany Hall, care au făcut din cîștigarea alegerilor scopul maxim în dauna moralei politice, ar putea fi și ele reabilitate din punct de vedere moral pentru că oferă servicii, patronaj și mobilitate ascendentă imigranților urbani nou-veniți. (Dimpotrivă, partidele ideologice, care fac din scopurile pragmatice valoarea maximă în dauna vicleniei în alegeri, s-au dovedit adeseori incapabile să realizeze aceste scopuri și sînt, probabil, mai puțin de dorit, în ciuda superiorității lor morale aparente.)

Înainte de dezvoltarea serviciilor de funcționari publici, "mașina" politică a înflorit în sistemele federale, unde guvernele locale erau corupte, dar foarte eficiente. Aceasta s-a întîmplat nu numai în marile orașe din Statele Unite, ci și în Filipine, care au moștenit modelul american de federalism. În sistemele mai unitare din Europa, în care lipseau cel mai adesea guvernele locale, "mașinile" politice nu au existat. În schimb, corupția este mai răspândită la scară națională, creînd o situație chiar mai rea.

Pe măsură ce țările se dezvoltă, devin inacceptabile standardele anterioare privind mituirea funcționării publice. Totuși, chiar și în SUA cei care contribuie cu sume mari la campaniile electorale sînt în mod curent recompensați cu posturi de ambasadori, în cazurile alegerilor prezidențiale, sau cu facilități de lobby, în cazul alegerilor legislative, iar în cazul alegerilor locale sînt permise tranzacții imobiliare și garanții municipale. Toate acestea constituie abateri de la normele democratice ideale. Democrația americană este departe de a fi perfectă, iar oamenii rezonabili pot să nu fie de acord în ce privește măsura în care aceste practici pot și ar trebui să fie evitate.

După victoria zdrobitoare a republicanilor la alegerile pentru Congres din 1994, adevăratele schimbări de substanță din "Contractul" în zece puncte s-ar putea să nu se realizeze. Aceasta, din cauza existenței în continuare a "triumfului de fier". Aceasta este relația indecentă dintre trei grupuri: burocrații – la luarea deciziilor, comitetele legislative – la elaborarea legilor și redactarea acestora în forma lor finală și comitetele de acțiune (PAC) – în donațiile pentru campaniile electorale. Elaborarea politicii, atît la redactarea legilor cît și la aplicarea lor, este excesiv de concentrată în mîinile acestor trei grupuri, în special în cazul unor chestiuni care interesează PAC-urile cele mai puternice și urmîrind realizarea unui obiectiv unic. Problema trebuia să fi fost rezolvată în anii de după promulgarea Legii Reglementării Federale a Activității Lobby-urilor, din 1946, care stipula înregistrarea la secretariatul Senatului și la cel al Camerei Reprezentanților. Din punct de vedere istoric, legea a fost ineficientă, pentru că nu se completează

declarațiile fiscale, și nici Camera Reprezentanților nu a alocat fonduri suficiente pentru a supraveghea respectarea legii. Un studiu recent arată că cei mai mulți dintre lobby-știi de la Washington nici măcar nu și-au dat osteneala să se înregistreze. Reformele post-Watergate, din anii '70, au limitat donațiile PAC-urilor pentru campaniile electorale la 5.000 de dolari per candidat. Totuși, reforma privind finanțarea campaniilor electorale s-a dovedit un eșec de proporții în SUA. Pînă și noul speaker al Camerei Reprezentanților, Newt Gingrich, a anunțat în prima sa zi în noua funcție că republicanii se vor opune propunerii democraților de a interzice donațiile de la lobby-ști.

După Sabato, în momentul de față, candidații trebuie să strîngă 3.500 de dolari pe săptămîină timp de un an pentru campania electorală pentru Camera Reprezentanților, și 9.500 de dolari pe săptămîină timp de doi ani pentru Senat. Această strîngere de fonduri, practic impusă, nu numai că reduce timpul disponibil pentru activitatea legislativă și de reprezentare. În SUA, politica este încă, într-o oarecare măsură, o competiție conform regulei de aur "cine are aur, conduce". Se aplică clișeele de a avea "cel mai bun Congres pe care îl poți cumpăra pe bani" și "banii sînt laptele de mamă al politicii". Noile majorități republicane trebuie să pretindă un mandat nu numai pentru o limitare a rolului guvernului, ci și pentru un guvern mai curat. Din nefericire, ele par la fel de înclinate să se conducă după stimulentele *triumfului de fier*, dat fiind că au participat la aceleași seminarii de pregătire găzduite de lobby-ști la care participa și majoritatea democraților.

Puține țări, dacă există vreuna, suferă mai mult decît SUA de pe urma influenței mari a PAC-urilor și a lobby-urilor. Totuși, puține țări au redus în mai mare măsură influența corupției politice decît SUA. Dacă grupurile de presiune pot cumpăra accesul, ele nu sînt capabile, în schimb, să cumpere cu adevărat și voturile. Scandalul Abscam, cînd un agent al FBI-ului s-a dat drept un șeic arab, contactînd un congressman și înregistrînd întrevăderi pe care a avut-o pe o casetă video, a dezvăluit că mituirea este posibilă, dar și că ea poate avea drept consecință anchetarea și condamnarea celui vinovat. PAC-urile continuă să fie mai puțin importante la determinarea rezultatului legislativ decît numărul voturilor. Sindicatele și corporațiile care finanțează PAC-urile sînt doar una din laturile unui *triumf de fier*, care trebuie, de asemenea, să concureze cu televiziunea și cu campaniile electorale propriu-zise în vederea obținerii sprijinului opiniei publice și al celui pentru luarea unor decizii politice. Principala prioritate pentru a reduce cvasi-corupția din SUA rămîne reforma privind finanțarea campaniilor electorale. Președintele Clinton ar trebui să o folosească drept atu în schimbul nereșpingerii prin veto a legislației republicane din cel de-al 104-lea Congres. Schimbările de dorit nu ar interzice PAC-urile și nici măcar nu ar limita suma de bani pe care candidații o pot accepta de la acestea. Acestea nu ar face decît să-i avantajeze pe cei ce-și apără locul de senator sau de membru în Camera Reprezentanților, și ar putea fi neconstituționale. Două inițiative importante ar fi de a asigura un acces gratuit și suficient la televiziune și radio, precum și o finanțare din mai multe surse a campaniilor electorale. Ironia sortii face ca, în România, partidele să dispună de mai mult timp gratuit la televiziune decît în SUA. Partidele, nu candidații, ar trebui să primească timp de antenă gratuit, precum și bani, pentru că sistemului american îi lipsește responsabilitatea colectivă. Aceasta constituie o problemă care persistă de cînd a fost identificată în faimosul raport din 1950 al Asociației Americane de Științe Politice. Federalismul, totuși, va limita întotdeauna măsura în care partidelor politice americane le lipsește centralizarea și disciplina. Cu toate acestea, partidele ar trebui să-și

recîștigate o parte din influența pierdută în ultimele decenii în favoarea televiziunii, care le-a oferit indivizilor posibilitatea de a-și organiza propriile campanii electorale. Dacă tribunalele americane decid că posturile de televiziune și radio sînt îndreptățite să ofere contra cost spațiu de antenă, atunci aceste spații ar trebui să fie plătite de partide din fonduri publice.

Crima organizată din SUA recurge încă la mită în afacerile ilegale, în parte pentru că guvernul le face ilegale și, în consecință, excesiv de profitabile. Finanțarea publică și privatizarea sînt, totuși, domenii legale ale corupției, constituind probleme deosebit de răspîndite și serioase în orașele cu un singur partid dominant și în regiunile rurale din sud. Corupția face să crească mult costurile serviciilor și să scadă calitatea acestora. Din fericire, federalismul tinde să limiteze impactul la nivelul guvernelor locale. Corupția reală, ilegală, este mai rară la nivel național. Totuși, modelul american de federalism este, în cuvintele memorabile ale lui Morton Grodzins, "o prăjitură din aluaturi de culoare diferită, nu o prăjitură cu mai multe straturi de cremă": cu toată capacitatea sa de a limita abuzul de putere, descentralizarea "în mai multe culori" înseamnă că tentațiile corupției pot atinge canalele de stat și cele federale. În general, este mai degrabă un fenomen la nivelul guvernelor locale și este mai puțin probabil că va împiedica dezvoltarea. Ironia sortii ar fi ca una din consecințele propunerii republicanilor de a transfera mai multe programe guvernamentale la nivelul statelor sau administrațiilor locale să ducă la creșterea corupției.

Factorul cel mai important care a redus corupția în SUA (precum și în Marea Britanie, Germania și Olanda) a fost dezvoltarea economică, întrucît o societate are nevoie de decizii meritocritice bazate pe criterii raționale. Țările sărace utilizează corupția drept indicator pentru a decide cine trebuie să obțină servicii. Aceasta ultimă formă poate fi considerată, pe o anumită scală valorică, ca fiind "etică" dacă se presupune că nimic nu se întîmplă fără mită. Acesta constituie un domeniu important de cercetat în noile democrații, dar corupția din România nu este deloc surprinzătoare dintr-o perspectivă istorică. Corupția este corelată atît cu democratizarea din Europa de Vest latină, cît și cu cea mai recentă, din Asia de Est, iar, în alte cazuri, împiedică dezvoltarea politico-economică. În măsura în care corupția din România împiedică dezvoltarea unui sector în care să activeze clasa de mijloc, corupția va împiedica și mobilitatea ascendentă asociată cu mobilizarea socială și consolidarea ulterioară a democrației. Trebuie remarcat că fenomenul corupției este mai răspîndit în țările latine din Europa și în Japonia. Aceasta este mai degrabă consecința unor guverne unitare și mari decît a culturii politice *per se*.

Dimpotrivă, în România lipsește dezvoltarea politico-economică pe toate cele trei scale. Nivelul mai scăzut de trai face să crească tentația de a folosi guvernul drept mijloc pentru a obține bogăție sau pentru promovarea socio-economică. Angajările de funcționari publici constituie în mare măsură un clientelism,

alegerile din 1992 avînd drept rezultat acordarea multor posturi și contracte guvernamentale partidelor radicale din coaliția care îl sprijină pe președintele Iliescu, precum și o epurare a mai-tinerilor tehnocrați din facțiunea Roman din FSN-ul inițial. Într-un anumit sens, coaliția la putere nu-și putea permite să piardă alegerile din 1992. În măsura în care membrii coaliției la putere în România vor deveni întreprinzători eficienți, corupția va împiedica în mai mică măsură dezvoltarea. Acești cinci ani dovedesc că România corespunde modelului Americii Latine tradiționale, cu o oligarhie bogată și o majoritate săracă. Corupția din România a limitat posibilitățile și resursele în folosul celor puțini de la putere, care au devenit noua aristocrație. Nu este vorba de cvasi-corupție să decizi cine ajunge în fruntea cozii, ci de alocări greșite ale resurselor insuficiente refuzate întreprinzătorilor potențiali. Statul devine patrimoniul privat al celor de la putere, mai degrabă decît organizația de promovare a educației, sănătății și siguranței populației. Cîțiva alți factori interdependenți au redus corupția în Statele Unite:

1 – reducerea mizei alegerilor prin diminuarea ariei clientelismului politic, prin promovarea unui serviciu public profesionist;

2 – impunerea de restricții la procedura de înregistrare a alegătorilor. Aceasta a făcut ca înregistrarea să devină mai puțin convenabilă și a redus ratele uriașe de prezentare la vot. Același efect l-a avut și frecvența cu care au loc în SUA alegerile, mai mare față de aproape orice altă țară;

3 – limitarea mărimii relative a statului liberal american. Cu cît sînt mai importante și mai multe deciziile care pot fi luate de autoritățile publice, cu atît există mai multe posibilități și ocazii de a înșela și fura. Statele social-democrate nu sînt în mod inerent corupte: ele doar oferă mai multe ocazii de a fura. Acesta nu constituie un argument împotriva social-democrațiilor;

4 – ținerea de alegeri legislative în sistemul majoritar, cu circumscripții uninominale, în loc de o reprezentare proporțională. Acest din urmă sistem a facilitat formarea de guverne de coaliție peste tot în Europa continentală, cu excepția Austriei. Astfel de coaliții se reproduc la fiecare schimbare aparentă de guvern și fac mult mai dificilă înlocuirea funcționarilor publici corupți, fenomen pe care americanii îl numesc "darea afară a trîntorilor";

5 – reducerea probabilității corupției electorale. Cei care ajung să dețină o funcție prin fraudă, vor aplica aceleași standarde etice și pe durata guvernării. Refuzul persistent și anormal al României de a reforma legile electorale face să crească probabilitatea corupției electorale sistematice, care permite corupția publică ulterioară. □

Traducere de
Andrei A. AVRAM

HENRY F. CAREY is a Ph. D. candidate at Columbia University, Visiting lecturer at the Bucharest Polytechnic Institute, and Director of the Bucharest Social Centre.

Rușinea statelor

OVIDIU TRĂSNEA

The author proposes a new approach of the phenomenon of corruption. His starting point is the fact that the corruption is "a self-sufficient world inside the political world", this fact being overemphasized in the countries which are "in transition". Considering the classical approaches (functionalism, neoinstitutionalism, structuralism) only partially effective, he points out the need of a normative approach of corruption, too. A most important concept which could be a starting point for another study is that of "institutional morality": the institutions should give the individual a ratio for being moral, says the author.

"Without a theory of corruption there cannot be a remedy for corruption unless by happy accident!"
James Q. Wilson¹

De parte de noi gândul că un fenomen atât de răspândit și atât de vechi, încât pare înrădăcinat în cele mai intime țesuturi ale politicii, ar putea fi înlăturat doar prin elaborarea unei teorii despre corupția politică. Dar nu e mai puțin adevărat că, atât timp cât domnește confuzia asupra naturii, semnificației reale și consecințelor sociale ale corupției, lupta împotriva ei va fi considerabil prejudiciată. Am în minte – dincolo de exemple abundente pe care le oferă literatura politologică și sociologică – tentativa unei emisiuni TV de acum vreo doi ani, la care au participat nu doar gazetari, ci și un mare număr de specialiști din diferite sectoare, dintre cei chemați, prin îndatoriri de serviciu, să lupte contra corupției. Telespectatorii au putut constata, unii cu surprindere, că nici unul dintre participanți (chiar juriști și polițiști încercați) nu a putut să definească fenomenul corupției, limitându-l, intuitiv, la o infracțiune sau alta.

Firește, nu ne amăgim că un asemenea fenomen, de o uriașă complexitate și cu nenumărate complicații, ar putea fi explicat într-un eseu lipsit de pretenții, cum este cel de față. Cu atât mai mult cu cât el reclamă o abordare polisociologică: filosofico-etică, politologică, sociologică și, firește, juridică. Dar trebuie să precizăm că nu ne ocupăm aici decât de corupția politică.

Multă vreme, prea multă chiar, în afara de semnalele presei, corupția politică nu a obținut din partea cercetătorilor preocuparea pe care o merita. În sprijinul sau pentru scuzarea acestor reticente, s-au invocat, pe rând, ignoranța, adică necunoașterea determinată de experiența limitată a analiștilor ("cine poate pretinde că are o viziune de ansamblu?"); altele s-a invocat teza (care astăzi ne apare hilară) că tăcerea ar putea fi urmarea constatării absenței corupției sau a caracterului ei excepțional. Și, totuși, s-ar putea crede că e vorba, în asemenea cazuri, de un mutism de apărare din partea mai ales a oamenilor politici, de un vâl de pudoare asupra slăbiciunilor pe care fenomenul le-ar dezvălui și care nu ar trebui să fie expuse la lumina zilei.

În ultimii ani, frecvența și răspândirea fenomenului, în variatele lui fațete, scandalurile din unele țări care au dus la demisiile ministeriale și chiar la crize guvernamentale sau de regim (vezi cazul Italiei) au înlăturat reticentele, silindu-i pe cercetători să denunțe întreaga gravitate a

corupției politice pentru sănătatea vieții publice și a activității și eficienței administrative.

Astăzi, cercetătorii sînt de acord cu evidența: corupție există în toate sistemele și în toate regimurile politice. S-a ajuns astfel la vechea înțelepciune că perfecțiunea nu își are locul în această lume, și cu atât mai puțin în lumea politică. Cercetători, jurnaliști și chiar oameni politici au ajuns la concluzia că lipsa de fermitate a puterii (sau puterilor) în abordarea acestui fenomen costă mult creditul (legitimitatea) oricărui regim. Din păcate, această convingere-avertisment este asimilată de prea puțini responsabili. Ceea ce-i determină pe oameni ca adesea speranțele lor să se îndrepte spre personaje mitice, glorificate și în filme, incorruptibili sau magistrați integri, ca Judex, judecătorul fără prihană, imaginat în filmul cu același titlu al lui Louis Feuillade, care atrăgea pe pasionații cinematografului: mitul micului judecător curajos, care nu s-a sfîșit să pătrundă în grota obscură a corupției. Dar marile afaceri de corupție politică, cele care, devenite publice, provoacă marile scandaluri, nu sînt decât vârful iceberg-ului, practicile curente de corupție începînd de la baza piramidei politico-administrative.

Cum fenomenul corupției politice se desfășoară în contexte structurale și funcționale diferite, nu e ușor să realizezi o definiție care, pe de o parte, să fie validă pentru întreaga diversitate a acestor contexte, iar, pe de altă parte, să fie acceptată de reprezentanții tuturor disciplinelor și modurilor de abordare consacrate fenomenului. Există de acum definiții largi, ca, de exemplu, cea care identifică corupția cu situațiile în care mijloace de presiune ilicite și oculte sînt utilizate pentru a obține un rezultat pe care procedurile regulate nu îl garantează (Philippe Ardant), ori pur și simplu însușirea ilegală de bunuri publice sau orice abuz în serviciu public ori orice comportament al unui actor politic prin care acesta își creează foloase personale ilicite. Desigur, e nevoie să se distingă corupția politică de alte tipuri de acte ilegale sau imorale prin identificarea prezentei unui beneficiu în favoarea actorului, mita sau alt avantaj, precum și a normelor care împiedică sau interzic ofertarea sau acceptarea acestora.

Există, în aceeași perspectivă, și definiții mai înguste și mai riguroase sub raport juridic. Voi aminti aici pe aceea a britanicului Alan Doig: "Utilizarea de către actori politici, politicieni sau funcționari publici a unor procese oficiale de decizie, resurse ori facilități, la care ei au acces datorită pozițiilor publice, pentru avantajul unei alte părți, în schimbul unui

beneficiu propus sau real pentru ei înșiși, împotriva regulilor formale care interzic un asemenea comportament."²

Dar nu toate teoriile condamnă corupția, denunțînd nocivitatea efectelor ei pentru sistemele politice. Abordările funcționaliste evită luarea în considerare a imperativelor etice și tratează fenomenele de corupție ca fiind "normale", dacă nu chiar necesare. Marele sociolog american Robert K. Merton, examinînd "mașina politică" urbană din America, ajunge la concluzia că, chiar nu e neapărat necesară, corupția este utilă pentru dezvoltarea economică.³ În această privință, s-a consacrat și o "teorie a lubrificației" (lubrication theory), ce compară corupția cu uleiul necesar ungerii roților unui angrenaj, asigurînd un "joc" liber, necesar roților complexului aparat birocratic, pentru a înfrînge rigiditățile sistemului legal.⁴ Avem de-a face, în asemenea cazuri, cu crearea unor rețele relationale care funcționează paralel cu cele oficiale. Unii cercetători consideră că mai ales în sisteme descentralizate și fragmentate, ca Statele Unite, corupția ar fi indispensabilă pentru a guvernă și a aplica deciziile de politică publică: dacă o municipalitate ca Chicago funcționează sau dacă programele New Deal-ului au fost aplicate în plan local, aceasta s-ar fi datorat corupției unor politicieni și burocrati locali.⁵

Corupția politică, spun unii autori funcționaliști, ar avea și o altă funcție: cea de redistribuire de resurse publice prin căi paralele accesibile unor grupuri care altfel ar fi excluse. O astfel de "redistribuire" se pune în mișcare și pentru finanțarea partidelor politice. Problema care se pune este în ce măsură o asemenea "funcție" este compatibilă cu valorile democratice și cu transparența necesară societății politice. Se susține că o astfel de corupție ar putea fi înlăturată sau măcar diminuată dacă deținătorii de bogății ar putea accede la putere prin partidele (liberale sau social-democrate) din jocul politic parlamentar sau prin grupurile de presiune instituționalizate.⁶ Un cunoscut politolog belgian, A. Frogner, emitea, la Congresul Consorțiului european de cercetare în știința politică, din 1983, ipoteza după care "cartelurile de elite" ale democrațiilor de tip "consociational" ar putea, prin organisme lor de negociere la toate eșaloanele, deveni un instrument de reducere a corupției; măcar aceasta ar fi puțin utilizată ca armă politică, întrucît asocierea majorităților și opozițiilor ar tinde să dezvolte un proces de autoprotecție prin consens asupra anumitor practici.

În fine, una din funcțiile corupției ar fi de a întări solidaritatea, pe de o parte între elitele politice și economice și, pe de altă parte, în interiorul partidelor, creînd rețele strînse de solidaritate, prin vinovăție colectivă, care ar împiedica orice trădare. Că o asemenea funcție nu ar fi totdeauna benefică pentru o societate, ne arată și faptul că, în SUA, Justiția Federală a creat o secție specială pentru integritate publică, a cărei activitate s-a soldat cu bogate capturi. Trebuie să subliniem că justificarea funcțională a corupției confundă "necesitățile sistemului" cu interesele cîtorva grupuri influente prin posibilitățile materiale de care dispun, ignorînd stratificarea socio-politică și diferențialele de putere dintre actori, dintre care unii pot să se supună în jocul politic, iar alții nu.

Tocmai de aceea se subliniază că ar fi eronat sau cel puțin unilateral să se vorbească doar de efectele pozitive ale corupției politice. Unii autori mai echilibrați evocă concomitent "efecte toxice și tonice", adică iau în vedere și consecințele disfuncționale ale corupției.⁷ După cum alții invocă necesitatea ca teoriile funcționaliste să stăruie mai mult asupra ideii că fenomenele de corupție sînt un revelator care pune în lumină defectele sistemelor politico-administrative, că analiza corupției politice trebuie să fie un detector al disfuncționalităților nocive ale sistemului, contribuind la elaborarea măsurilor practice de corectare a acestor defecte.⁸ Printre aceste disfuncționalități nocive s-ar mai putea nota faptul că, adesea, corupția politică poate acționa ca un "substitut funcțional" al participării directe la putere: cei care sînt îndepărtați de la putere pentru vreun motiv oarecare ar regăsi, prin corupție, accesul la resursele rîvnite, dar interzise.

Teoriile funcționaliste subliniază, o dată mai mult, ambivalența și ambiguitatea politicii, ca și sentimentele echivoce pe care le produce: apărînd ca inerentă exercițiului puterii, ea determină sentimentele de respingere, de deznăd față de politică, ce se traduc adesea în reacții de apolitism, apatie sau chiar de cinism. Ele ne ajută astfel să înțelegem ceea ce Jeanne Bequart-Leclercq (de la Universitatea Lille II) numea "paradoxurile politice"⁹, adică coexistența unui fel de acceptare latentă a corupției, o complicitate simbolică tacită sau o cvasi-legitimare cu sentimente profunde de reprobară.

Explicația funcționalistă a corupției este insuficientă și posibil derutantă și pentru că ignoră interacțiunile actorilor concreți, rețelele lor relationale, ierarhiile lor, ca și conștiința intereselor lor specifice, divergente sau incompatibile. Un studiu atent nu poate evita cunoașterea structurii relationale a corupției, care este esențialmente asimetrică din cauza inegalității actorilor corupției, chiar dacă aceasta implică un "schimb ocult" (Al. Pizzorno) în care fiecare își vede satisfăcut interesul. Asimetria decurge din faptul că cel care dispune de "lucrul public" (fonduri, decizii, autorizații, angajări etc.) este în poziție de forță față de "celălalt" este, aparent, "corupătorul" activ. În același timp, modul de abordare funcționalist nu reprezintă decât actorii cîștigători ai jocului corupției, corupătorii și corupți, uitînd un actor esențial: victima. Rețelele de corupție au deci beneficiarii și excluși lor (ca și sistemul politic), și solidaritatea pe care ele o întăresc este totdeauna restrînsă la anumite filiere. Poate fi spartă rețeaua? Doar alternanța la putere – firește, prin alegeri corecte – ar permite redistribuirea cîrților cîștigătoare. Ceea ce ne face să ne întrebăm dacă nu cumva miza alegerilor nu implică și acest aspect. Printre "bucuriile intime" (Max Weber) pe care cariera politică le poate oferi celor care o îmbrățișează, nu este doar sentimentul puterii (care pentru unii poate fi amenințător), ci drumul spre alte resurse pe care puterea îl deschide. Alternanța la putere nu poate însă compensa inegalitățile, ci doar să le recreeze în alte forme. Ceea ce apără filierele corupției politice este secretul care le învăluie; iar orbirea victimelor, pe care

secretul o înlesnește, permite structurilor relaționale ale corupției să se reproducă și, uneori, să se perpetueze. Dar ce mai contribuie, în afara secretului lor, la reproducerea filierelor corupției politice?

Este de la sine înțeles că nu poate fi evitată problema calității oamenilor politici și a birocrăției statale. Lucrări recente insistă asupra studierii carierei politicienilor corupți¹⁰, considerând că ar constitui un pas relevant în înțelegerea corupției politice, întrucât: a) "costul moral" al implicării într-un schimb ilegal variază pentru diferitele tipuri de politicieni, în așa fel încât unii politicieni sînt mai înclinați spre corupție politică; b) însăși corupția politică contribuie la promovarea unor politicieni de un tip special. Descrierea pe care Donatella Della Porta, inspirată de experiența italiană atît de bogată în domeniu, o face procesului apare revelațoare și pentru condițiile societății noastre. E vorba mai ales de imaginile anumitor politicieni. Ei sînt *hominis novi* ("oameni noi", dar la noi pot fi și sînt și "oameni vechi", ai vechiului regim, îmbrăcați în hainele noi ale tranziției), care pornesc "de jos", fac cariere politice rapide și investesc venituri ilegale în activități economice paralele. Abilitatea acestor "politicieni de afaceri" (business politicians) este remarcabilă: capacitatea lor de a întinde plase și a crea rețele este folosită atît în activități ilegale, cît și în cele politice "tradiționale". Iar "pragmatismul" și "aroganta" (mergînd pînă la sfidare) îi ajută pe acești politicieni corupți în construirea unor largi rețele de afaceriști asociați, aliați politici și clienți. Printre aceștia se numără, cu siguranță, și emanații tranziției.

O asemenea situație pare favorizată în mod decisiv de o concepție foarte răspîndită despre politică, ea putînd fi considerată: o afacere "ca oricare alta", bazată pe un schimb de "favoruri personale" (*do ut des*) și care îi ajută pe politicienii corupți să neutralizeze costurile morale ale participării la activități ilegale. Este vorba, deci, de un mediu social prielnic actelor de corupție politică. Cunoscutul politolog italian Alessandro Pizzorno¹¹ confirmă, parcă, observația noastră cînd relevă că factorii determinanți ai acestor costuri morale se găsesc în variatele tipuri de relații dintre actorul individual și "cercurile de recunoaștere", de a căror judecată morală depinde acesta; cercuri care, la rîndul lor, capătă confirmarea unei societăți mai largi, pe baza căreia se sprijină "sistemul corupției" și "ciclul corupției", adică dinamica procesului.

În această viziune, ce exprimă semnificația socială a corupției politice, s-a operat o tipologie care apreciază existența a trei categorii: individuală, sistematică și sistemică. Cazurile individuale de corupție politică, la orice nivel s-ar produce, sînt tratate ca acte infracționale acoperite, sporadice, care se întîmplă să apară într-un context politic sau administrativ. Cea sistematică poate avea și un caracter instituțional și preocupă mai mult cercetarea, fiind vorba de corupție ca activitate regulată sau standard, în care procedurile și responsabilitățile formale sînt nesocotite, și actorii, chiar cînd nu participă direct la actul corupției, pactizează sau intră în cîrdășie cu activitatea "colegilor" lor.

Corupția sistemică apare unde pozițiile publice și autoritatea oficială sînt deschise folosite pentru îmbogățire personală prin intermediul sistemului politic. Ca forme de manifestare, ea stimulează, prin asocierea actorilor de rang înalt, instituționalizarea unui sistem de tarife ori comisioane în procesele de decizie, care implică pe oricine, de la indivizi la multinaționale și guverne străine. Corupția sistemică este, de regulă, asociată cu țări din ceea ce s-a numit "lumea a treia" și este deosebit de relevantă pentru sistemele lor politice. Țările bogate, exportatoare de capital, ca și organisme financiar-bancare internaționale, și-au pus în repetate rînduri problema dacă nu ar trebui să sisteze asistența și împrumuturile pentru asemenea țări cu sisteme

politice corupte, din moment ce fondurile astfel obținute sînt în cea mai mare parte jefuite, "evaporate" prin corupție. În cele din urmă, a prevalat ideea că o astfel de măsură ar afecta mai mult populația respectivelor țări.

Corupția politică sistemică, în gradul ei cel mai expres de manifestare, s-ar putea asocia cu ceea ce un sociolog britanic, Stanislas Andreski, a denumit *cleptocrație*, adică un guvernămînt al cărui scop evident devine îmbogățirea conducătorilor, prin corupție sau, cum indică termenul însuși, prin hoție: cleptocrația fiind "puterea hoților". În literatură¹² sînt date ca exemple Filipinele (Ferdinand Marcos ar fi delapidat cca. 20 miliarde dolari SUA) și Zairul (Mobutu plasîndu-și în bănci europene peste 10 miliarde dolari SUA). Dar nu numai rata hoției reprezintă în prezent un record, ci și "politica de apropiere" a lui Mobutu, care nu-și găsește rival: "el utilizează țara ca pe propriul său patrimoniu. El controlează și distribuie toate funcțiile - toate posturile, toate avantajele legate de putere. Orice venit, toate numirile, toate promovările depind în ultimă instanță de bunăvoința prezidențială. Nici o avere, nici o întreprindere, nici o poziție nu este scutită de o decizie a lui Mobutu"¹³. Desigur, cleptocrația *stricto sensu* este legată de regimuri autoritare cu putere personalizată. Dar, într-un sens mai larg, ea poate desemna o anumită mentalitate sau poate indica un anumit grad de răspîndire la nivelele cele mai înalte a unor practici de corupție favorizate de o imparitate reală. (În condițiile noastre actuale, cînd nu există o lege anti-corupție, o lege a responsabilității ministeriale, o lege a funcției publice, pasul de la imunitatea prezumată de impunitate reală este foarte mic. Bluff-ul parlamentar al "incoruptibilului" general Florică, eșecul descalificant al Comisiei Vonica și al raportului geamăn advers nu pot genera nici satisfacții și cu atît mai puțin speranțe într-o luptă reală, consecventă și onestă împotriva corupției politice.)

De altfel, discuția despre limitele permisivității în problema corupției politice are în vedere și mărimea avantajului: în SUA, de pildă, "honest graft" (o corupție la nivel scăzut) este acceptată fără repulsie, pe cînd abuzul care șubrezește funcția (ce implică o corupție de nivel înalt) este socotit penalmente condamnat. Există deci limite de toleranță.¹⁴ A.J. Heidenheimer¹⁵ a propus o tipologie a corupției, în trei trepte, ce are în vedere atitudinea față de acest fenomen. Dacă corupția e definită ca atare în același timp de elitele politice și de public, e vorba de corupția *neagră*, care antrenează o reprobare severă și generală. La cealaltă extremitate a continuum-ului se situează corupția *albă*, considerată la nivelul juridic al contravenției și care este privită cu o indulgență larg împărțită. La mijloc, corupția *gri*, care suscită atitudini contradictorii și în rîndurile populației: reprobare sau toleranță. Datorită răspîndirii ei și ambiguității reacțiilor pe care le trezește, corupția gri e apreciată a fi cea mai distructivă pentru organizația democratică.

Studiind aceste probleme, mulți analiști acuză discrepanța dintre teoria politică a "binelui comun", care relevă însăși esența politicii, și năvala egoismelor posesive (acaparatoare) din politica practică. De aceea, a invoca etica în acest context poate avea un rol extrem de stînjentor, dacă nu chiar supărător. Și totuși, corupția politică este definită ca încălcarea a vocației etice a politicii. Există un specific deontologic al activității politice (grecii antici foloseau termenul "leiturgia", spre deosebire de sensul eclesiastic, consacrat mai tîrziu, pentru a desemna "serviciul public", adică slujirea comunității); aceasta înseamnă că simpla infracțiune (furtul, fraudă, înșelăciunea) comisă de un particular nu poate fi echivalată în gravitate, în pericolozitate socială cu aceleași acte comise de un funcționar "în serviciul public" și, cu atît mai puțin, de un ales al națiunii. Încălcarea de responsabilitate morală, civică și penală a aces-

tora din urmă este cu mult mai mare. De aceea, este cel puțin surprinzător că modificările operate în Codul penal au desconsiderat această cerință.

Max Weber avea mare dreptate cînd sublinia importanța eticii responsabilității pentru omul politic. Mai ales dacă punem în legătură acest deziderat cu teza celor două moduri de a face politică: unii trăiesc pentru politică, iar alții trăiesc din politică¹⁷, avîndu-se în vedere mai ales aspectul economic al conduitei omului politic. Idealul ar fi, după Weber, ca omul politic să fie economic independent de veniturile pe care activitatea politică i le-ar putea procura. Contrariul acestui deziderat îl găsim în societățile "socialismului real", în care toate veniturile și privilegiile își aveau sursa în funcția politică. Aceasta constituia principalul generator de inegalitate, într-un sistem piramidal-ierarhic, care echivala funcțiile cu vechile ordine feudale.

Max Weber avea în vedere și birocrația statală, a cărei putere nu putea fi subevaluată. El cerea ca sistemul birocratic să fie alcătuit din profesioniști, selectați prin concurs; și socotea că administrația trebuie să-și aibă regulile ei proprii, diferite de ale politicii. "Adevăratul funcționar - spunea el - nu trebuie să facă politică, chiar în virtutea vocației sale; el trebuie să administreze de o manieră strict non-partizană"¹⁸. În felul acesta, funcționarul de stat este mai bine păzit de tentațiile politice.

În privința tentației politice, perioada postrevoluționară a preluat o tradiție a vechiului regim, dezvoltînd-o însă în condiții net mai favorabile. Și este de înțeles, chiar dacă nu și de precizat. "Cînd banii au început să circule, de ce am crede că elitele care și-au prădat țările lor pe ascuns în trecut se vor opri dintr-o dată să o mai facă tocmai în momentul cînd e mai mult de prădat?" - se întrebă, pe drept, Harmon Zeigler¹⁹. De aici și dimensiunile crescute ale corupției politice în țările postcomuniste. Cum, de regulă, rețelele de corupție se bransează acolo unde se găsesc fluxurile de bunuri, servicii și monedă circulantă între societatea civilă și sectorul public, devine clar că procesele economice de tranziție, comportînd prin privatizare o îmbinare *sui generis* între economia de stat și cea privată, devin teren privilegiat al corupției de orice fel. Rețelele de corupție fiind prin excelență secrete, un mijloc de a le contracara ar fi realizarea vizibilității sau transparenței sistemului. Politicianismul parazit, care generează și stimulează corupția, ar putea fi diminuat prin instituirea unor pîrghii instituționale de control riguros atît de jos în sus, cît și de sus în jos.

Corupția politică reprezintă pentru un sistem politic o primejdie mult mai mare decît se recunoaște adesea: "cancerul corupției", "decizia de vînzare", "crima guvernelor albe", "rușinea statelor" - sînt titluri de cărți sau de studii care vor să sugereze nocivitatea corupției. Privită însă din perspectiva simbolicii, această primejdie apare la un nivel mai profund. Se știe că ideea de ordine (centrală pentru gîndirea politică) și ideea de legalitate (centrală pentru gîndirea juridică) sînt intim asociate în simbolică politică: ele simbolizează însăși Puterea. Ordinea care se autoîncalcă o numim coruptă. Corupția este sau incapacitatea de sancțiune a încălcărilor legii, sau chiar încălcarea nepeșpită a legii de către organele statului. Corupția politică zdruncină astfel întreaga structură de sancțiuni pe care se bazează ordinea și legalitatea (deci Puterea), deoarece ea dovedește că penetranța simbolului dominant căruia îi sînt subordonați cetățenii statului nu-i atinge pe purtătorii de simbol ai acestei structuri. În acest sens, corupția politică este nu numai o provocare adresată ordinii dominante (legale), ci și o tentativă (sau, uneori, chiar un act) de răsturnare a ei. Este funcția autodistructivă a corupției politice.

Iată de ce socot că abordările frecventate în politologie și sociologie (funcționalism, structuralism, neoinstituționalism

etc.) nu sînt decît parțial eficiente, întrucît corupția politică reprezintă "o lume proprie în lumea politică". Această situație particulară (exacerbată în societățile în tranziție) impune, cred, și o abordare normativă, care să completeze dintr-o perspectivă specifică celelalte abordări ale variatelor modalități ale corupției politice. Corupția crește și ca expresie și consecință a slăbirii suportului comunitar în favoarea unui individualism agresiv.

Orice etică politică presupune o anumită concepție a responsabilității, și nu poate fi disociată de noțiunea de datorie. Lucrul acesta este valabil nu numai pentru actorii politici individuali, ci și pentru instituțiile politice. Instituțiile, ca orice operă umană, sînt supuse aprecierii morale. Dar, ne putem întreba, ce ar face o instituție morală? Dat fiind rolul instituțiilor (mai ales politice, dar nu numai) în viața socială, o instituție ar putea fi morală atunci cînd oferă indivizilor o rațiune de a fi morali; în consecință, moralitatea instituțională este inerent strategică. De aceea, ea are o importanță primordială în construcția unei societăți noi și trebuie susținută de ansamblul forțelor sistemului politic. □

NOTE:

1. Wilson, J.Q., *Corruption, the shame of the states*, în A.J. Heidenheimer (ed.), *Political Corruption*, New York, 1970, p. 299.
2. Doig, Alan, *Political Corruption*, în Vernon Bogdanor (ed.), *The Blackwell Encyclopedia of Political Sciences*, Oxford, 1993, p. 445.
3. Merton, Robert K., *Social Theory and Social Structure*, New York, Free Press, 1956, p. 72-82.
4. Haris, P.B., *The anatomy and physiology of corruption in Hong Kong: a model IPSA*, World Congress in Moscow, 1979, p. 10-11.
5. Bollens, John C., Schmandt Henri, *Political Corruption: Power, Money and Sex*, Pacific Palisades (Co), 1979.
6. Scott, James C., *Comparative Political Corruption*, New Jersey, Prentice-Hall, 1972, p. 34.
7. Cf. Heidenheimer (ed.), *op. cit.*, p. 489-578.
8. Cf. Casamayor, *La Corruption: Introduction*, în *Esprit*, 1973, p. 1.
9. Becquart-Leclercq, Jeanne, *Paradoxes de la corruption politique*, în *Pouvoirs*, 31-1984, p. 19-36.
10. Della Porta, Donatella, *Corruzione e carriere politiche: immagini dei "politici d'affari"*, în *Stato e Mercato*, apr. 1992, p. 35-61.
11. Pizzorno, Alessandro, *Lo scambio occulto*, *Stato e Mercato*, apr. 1992, p. 3-24.
12. Zeigler, Harmon, *The Political Community*, New York, Longman, 1990, p. 209.
13. Callaghy, Thomas M., *The State-Society Struggle*, New York, 1984, p. 178-179.
14. Cf. Ackerman, Susan-Rose, *Corruption: A Study in Political Economy*, Orlando (Fla.), Academic Press, 1978.
15. Heidenheimer, A.J., "Political Corruption in America: is it comparable", în Eisenstadt (ed.) *Before Watergate*, New York, CUP, 1978, p. 21-34.
16. W. de Clercq, "Politieke beroepssethiek en politieke corruptie" (Vocația etică a politicii și corupția politică), *Res Publica* (Bruxelles), nr. 4/1980, p. 633-655.
17. Weber, Max, *Le Savant et le Politique*, Paris, 1959, p. 11.
18. *Ibidem*, p. 128.
19. *Op. cit.*, p. 372.

VIDIU TRĂSNEA - born in 1928, Orăștie, he studied Philosophy and Law (1951) at the University of Bucharest. Ph. D. in 1969. Political Scientist and Dean at the School of Higher Studies in Politics and Administration, Bucharest. He authored *Political Philosophy* (1986), *Political Sciences. A Historical - Epistemological Study* (1972, awarded with the Prize of the Romanian Academy).

Despre etică și guvernare

VICTOR BABIUC

Inside a society "in transition" – the Romanian Society being an exemplary case – it is extremely important to analyze the moral dimension of the political action. This necessity comes up because we need a re-foundation of the Romanian political ethics today. In the communist tradition, the political ethics was either falsified or made empty of its democratic substance – says the author.

Author's conclusion is that to govern in a democratic way is highly dependent of a democratic ethics.

1. Se exprimă în mod curent ideea că politica, în sens larg, nu are legătură cu valorile eticii, că în politică nu există morală. Se pot invoca și nume celebre pentru astfel de afirmații. Iată ce spune de exemplu Emil Cioran, care, după cum se știe, este un mare filosof contemporan, nu un om politic: "etica, axiologia, raționamentul determină o lume născută deasupra devenirii, o sferă a spiritului normativ" în care "omul politic nu are neapărat nevoie de un orizont. El nu se află, propriu-zis, niciodată în fața faptelor; iar cum fondul tragic al oricărei politici este «care pe care», în ea se manifestă destine și nu valori... Pentru adevăratul om politic, morală este un lux periculos."

O asemenea viziune asupra politicii ni se pare nocivă. Câtă vreme politica este expresia unor forme de activitate în societate și este răspunzătoare de organizarea, funcționarea și reglarea sistemului social global și a sistemelor sectoriale, ea determină și definește modele, reguli și practici de structurare și conducere, comportamente și mentalități specifice societății. Denumită și "artă a posibilului", ca "mijloc pentru a servi un scop", politica se desfășoară într-un câmp al interacțiunii dintre diferite instituții, organe de stat, partide, organizații, societate civilă în care, însă, peste tot sînt implicați oameni. Ea este, deci, o activitate direcționată, care transformă în fapte de viață programe, soluții și decizii. Ca urmare, politica se raportează – cu sau fără voia actorilor ei – în mod necesar și constant la un număr de principii, norme și exigente prin intermediul cărora să poată regla și promova valori. După cum spunea filosoful român C. Noica, "Natura și omul stau sub legi; omul își prescrie în plus, pentru comportarea sa, reguli; el instituie, pentru acțiunea sa în lume, norme." Altfel spus, în măsura în care se subordonează valorilor binelui, dreptății și adevărului – care sînt și ele reflectate atît în normele de drept, cît și în cele ale moralei – politicul se află sub incidența unor norme ce cîrmuiesc structuri și raporturi sociale. De altfel, atît evaluarea juridică, cît și cea morală tind să imprimă atitudinilor și comportamentelor umane un caracter deontologic, cu consecința că și în plan politic telurile, acțiunea, comportamentele tind să se conformeze unor exigente morale întemeiate pe valorile de bine, cinste, corectitudine, sinceritate, responsabilitate. Cu atît mai mult într-o societate în tranziție, cum este cea românească în prezent, apare mai mult decît necesar să se pună accentul pe latura morală a politicului, după ce politica a fost pervertită de regimul comunist, prin fundamentarea ei pe o falsă etică sau prin golirea ei de substanță etică.

Apropierea între etică și guvernare nu ni se pare, deci, arbitrară, ci, dimpotrivă, reprezintă una din condiții – necesară, chiar dacă nu suficientă – a guvernării. Ea este o premisă de ordin axiologic a

autorității politice într-un regim democratic. Pentru a fi evaluată la justa valoare, politica trebuie să se exprime într-un climat de concordanță a practicii cu legile, dar și cu normele etice ale sistemului de valori pe care se întemeiază.

2. Dacă politica este arta guvernării oamenilor, atunci morală politică impune guvernanților să fie ghidați în activitatea lor de interesele națiunii. Ei au ajuns guvernanți – în accepțiunea largă a noțiunii – , adică parlamentari, miniștri etc., printr-un discurs întotdeauna și printr-o activitate – deseori – în care au lăsat să se înțeleagă că pentru ei primează interesele națiunii, luate atît în înțeles global, chiar dacă de prea multe ori abstract, cît și în înțelesul de indivizi componenți ai națiunii. Pentru că, să nu uităm, în zilele noastre democrația înseamnă nu numai suveranitatea poporului, ci ea cuprinde un triptic: suveranitatea poporului, respectul drepturilor omului și statul de drept. În atare situație, un minim respect față de națiune și o minimă moralitate impun o concordanță a activității guvernanților cu discursul, în sensul unei activități cu un grad de moralitate cel puțin egal cu cel al discursului care a facilitat ajungerea și menținerea la guvernare.

Prin aceasta nu vrem să afirmăm că guvernanții nu pot sau nu trebuie să urmărească și scopuri proprii. Aceasta cu o condiție însă, ca ele să nu se substituie celor generale și să nu fie realizate în detrimentul intereselor generale sau ale altor persoane. O societate nu poate fi nici doar egoistă, nici doar colectivită. Istoriceste, ambele au determinat un impas moral, deoarece colectivismul duce la dictatură personală, deci la tiranie, iar egoismul nețărnut duce la anarhie. În ambele ipostaze, demnitatea ființei umane este nesocotită, iar valorile morale sînt în suferință.

3. Norma morală este legată de însăși esența omului, consecință a creării ordinii sale intelectuale prin care și-a stabilit o ordine și o ierarhie a valorilor spirituale. Pentru că opera rațiunii se compune din două sisteme, logic legate: sistemul adevărului – știința și sistemul justului – morală (E. Gobl). Normele eticii, cu idealurile ei de dreptate și bine, prescriu exigente în toate domeniile sociale, unele greu de atins. Aceste valori "ar fi acelea pe care fiecare, independent de gusturile și înclinațiile sale, ar dori în mod necesar să le dobîndească sau s-ar simți vinovat în caz că nu le-ar dobîndi" (L. Wittgenstein). Ele se activează în conștiința morală a indivizilor și a societății în ansamblul său, exprimîndu-se sub forma unor reguli de conduită morală. Legile din sfera Dreptului întăresc adesea exigentele eticii, pentru că, în mod normal, regula de drept are o componentă morală mai mult sau mai puțin vizibilă. Iar politica se folosește de legi în vederea armonizării raporturilor dintre oameni. În acest mod, morală influențează atît obiec-

tive, cît și mijloacele politicii și, implicit, ale guvernării. Pe de altă parte, trebuie remarcat că, dacă guvernarea este un mijloc de a ordona activitatea în toate domeniile vieții sociale, în același timp ea este și un scop, o finalitate a existenței sociale care ar fi de preferat să se subordoneze principiilor și valorilor societății.

4. Paradoxul democrației se relevă și în cazul în care valorile egalității și dreptății sociale intră în contradicție cu posibilitatea, nu numai teoretică, ca democrația să se transforme într-o tiranie a majorității, tiranie ce este greu, dacă nu imposibil, de controlat. Cu atît mai mult este posibil să se ajungă la o asemenea situație dacă mentalitatea majorității este voluntaristă, fundamentalistă, naționalistă, discriminatoare pe varii criterii (politic, social, rasial, economic etc.).

Un conflict între moral și politic devine deci posibil și în democrație, deoarece conștiința morală este universală, chiar dacă specifică, pe cînd politicul este particular, tranzitoriu și relativ, fiind propriu unui regim sau doar unui guvern. Se întîmplă, așadar, ca în îndeplinirea scopurilor sale guvernul să se confrunte cu norma morală. Dar cum guvernul dispune de forța statului, iar morală numai de forța de convingere axiologică, nu sînt rare cazurile în care politicul să-și impună legea sa noimei morale. Dacă regimurile comuniste oferă un șir nesfîrșit de exemple în acest sens, ele nu lipsesc nici în democrații. Desigur, situația se poate prezenta și în sensul afectării drepturilor omului din rațiuni care ar putea invoca interese naționale, din rațiuni de stat, mai ales că, în activitatea lor, guvernanții sînt preocupați, cel puțin la nivelul declarativ, în primul rînd de interesul de stat. Dar oare este just ca în astfel de situații guvernanții să se abată de la soluția normală și să nesocotească drepturile individuale? Răspunsul poate fi discutabil doar pînă la un punct, cu toate că politica – la fel ca și morală – invocă în favoarea sa temeuri puternice (salvagardarea unor interese reale sau prezumate ale statului).

Nu se poate nega că valorile fundamentale ale democrației își găsesc afirmare deplină numai în contextul raportării lor la exigențele unei minime moralități, ceea ce implică, printre altele, respectarea regulilor de conduită consacrate prin legi sau uzanțe, atît de către guvernați, cît și de către guvernanți, fără ca interesele naționale să fie abandonate.

Sistemul legal al statului de drept conferă fiecărui membru al societății posibilitatea de a-și realiza interesele personale. De altfel, deși consacrate prin Constituție, drepturile și libertățile naturale ale omului nu sînt create de stat, ci doar recunoscute și garantate de el, iar valorile fundamentale ale democrației se circumscriu unor judecăți bazate pe ideea de bine, care trebuie să fie un scop esențial al celor aflați la guvernare. De aceea, guvernarea are menirea de a asigura un raport optim între libertate și lege, pentru că statul și politicul sînt, în primul rînd, un mijloc de slujire al societății civile, nu invers. Din acest punct de vedere, morală poate juca un rol esențial.

5. Întemeiate pe ideile de bine, adevăr și dreptate, valorile morale ale unei comunități, ale unui popor sînt actualizate ca manifestări originale și specifice, indiscutabil legate de tradiție, geografie spirituală, istorie afectivă, religie, obiceiuri. Intensitatea cu care se manifestă ele poate, la rîndul ei, să varieze, în funcție atît de starea instituțiilor, cît și de cea a moravurilor. Iar schimbările bruște din societate, cum au fost cele determinate de căderea comunismului, nu rămîn fără urmări.

După Revoluția din decembrie 1989, mai ales în timpul guvernului Roman, în România s-a produs o schimbare de sistem, s-au instaurat democrația pluralistă, statul de drept și economia de piață, chiar dacă nu toate în mod complet. În același timp, se observă perpetuarea unor obiceiuri și mentalități din vechiul regim, care afectează funcționarea instituțiilor democratice și aplicarea atît a legilor, cît și a regulilor morale. Altfel, ar fi greu de

explicat, de exemplu, cum un guvern, cel actual, care nu are un program de guvernare, a fost investit și menținut la putere de circa doi ani; cum un astfel de guvern vorbește permanent de privatizare, dar nu ia măsurile care se impun pentru ca privatizarea să devină realitate, iar menținerea la putere continuă în ciuda opiniei publice; cum, după ce a anunțat trecerea la privatizarea în masă, în iulie 1994, ritmul ei, și așa nepermis de lent, a devenit practic imperceptibil, iar situația guvernului nu este deloc amenințată; cum, față de o lege a administrației locale care prevede descentralizarea, politica guvernului, în primul rînd cea financiară, este de un centralism excesiv, de natură să facă imposibilă punerea în practică a programelor aleșilor locali; cum, cînd corupția a cuprins societatea românească în toate domeniile și la toate nivelele, guvernul actual este preocupat numai de eventuala corupție a guvernelor precedente, deși după doi ani de căutări nu a putut aduce nici o dovadă concludentă în acest sens, dar nu face nimic pentru stoparea corupției în țară; inclusiv în rîndurile actualului executiv, în pofida unor cazuri relatate pe larg în presă; cum un partid care a susținut un joc de noroc (CARITAS) prin care milioane de români au fost sărăciți în mod necinstit este adus la guvernare în această vară, primind inclusiv portofoliul justiției; cum un partid, care se declară social-democrat, se asociază la guvernare cu partide extremiste, naționaliste, șovine, antisemite. Exemplele s-ar putea înmulți, concluziile merg într-un singur sens: fie nu există legi, fie legile existente nu sînt bune, fie ele nu se aplică; întotdeauna însă în astfel de situații există o abatere de la morală, pe care cei aflați la guvernare nu pot sau nu vor să o sancționeze. Puterea a început să fie considerată un scop în sine, ca în vechiul regim.

6. O politică sănătoasă tinde să desființeze stările care intră în conflict cu conștiința morală, chiar dacă uneori politicul este mai preocupat să consacre obiectivele și performanțele sale în dauna criteriilor axiologice.

În cazul României post-decembriste, care a resimțit după peste patru decenii de dictatură, de totalitarism sfîrșitul unei lumi, al unui ciclu istoric, vechile mentalități și reflexe sînt principalul obstacol în calea unei democrații reale, a statului de drept, a unei economii de piață liberă. De unde necesitatea schimbărilor în această direcție, și care nu se pot realiza decît prin educație. Totodată, este necesară reformarea instituțiilor pînă la capăt și adoptarea unor legi democratice, care să fie aplicate în spiritul și litera lor, pentru că pierderea deprinderilor de a aplica norma, fie ea de drept, morală, religioasă etc., poate determina o involuție a moravurilor de o asemenea amploare încît "chiar dacă s-ar adopta legi bune ele ar fi inaplicabile din pricina moravurilor proaste" (Montesquieu). Cei cinci ani care au trecut de la căderea comunismului sînt însă dătători de speranță, cu toate neîmplinirile vizibile la tot pasul. "Comunismul a fost atît de rău, iar ca sistem de guvernare atît de inefficient și opresiv, încît nici o țară care a suferit de pe urma lui nu poate nădăjdui să creeze o societate și o economie care să funcționeze normal înainte de a trece prin transformări dureroase. O asemenea schimbare durează ani de zile" (V. Klaus). Nu trebuie însă să o prelungim peste durata ei normală. Este nevoie, în acest caz, de voință politică, dar și de un minim de moralitate. Toate acestea depind de noi. □

VICTOR BABIUC (born in 1938)
Former Minister of Home Affairs and Justice. He graduated from the Faculty of Law, University of Bucharest. Ph.D. in Law.

He is a member of the Chamber of Deputies of the Parliament, as a representative the Democrat Party. President of the Parliamentary Commission for the Investigation of the Abuses.

1. Introducere

Aristotel își începe investigația sa privitor la comunitățile politice cu întrebarea "Care este forma de guvernământ bună și care este forma de guvernământ rea pentru o comunitate politică (polis)?" Răspunsul aristotelician este că un bun guvernământ este acela care se exercită în folosul întregii comunități, și nu în folosul grupului care conduce, fie el format dintr-unul, puțini sau mulți (Aristotel, *Politicile*: IV, 2, 1289 a-b).

Corupția se definește, juridic, ca actul de a pretinde ceva (bani sau bunuri) pentru un serviciu care este în datoria celui care pretinde. Vocabularul public a consacrat o altă conotație acestui termen - cel de a se folosi de propria poziție, publică în genere, pentru a-și promova propriile interese. În mare, dezbaterea actuală în spațiul românesc se referă la o gamă întreagă de delictive penale - darea și luarea de mită (corupția în sens restrâns), primirea de foloase necuvenite, traficul de influență, toate delictive cunoscute din dreptul penal comunist, dar și delictive noi, care nu au o precizare încă formalizată în dreptul românesc - delictul de inițiere și conflictul de interese.

Problemele pe care le analizează acest studiu nu sînt de natură juridică, referitor la încadrarea penală a acestei categorii de delictive, ci la condițiile prin care o comunitate politică poate favoriza sau descuraja ceea ce numim în general "fenomenul corupției".

2. Termeni

Definim prin *stat* tot ansamblul de persoane și instituții care produc, execută și urmăresc norme și regulamente.

Definim prin *autoritate reprezentativă* orice persoană sau instituție care își trage legitimitatea dintr-un mandat reprezentativ, fie el la nivel național, fie el la nivel comunitar.

Definim prin *agenție guvernamentală* orice persoană sau instituție ale cărei numire, acțiuni și sancționare se subordonează acelor persoane sau instituții care au ca atribuție execuția normelor stabilite de autoritățile reprezentative.

Definim prin *instituție independentă* acele persoane sau instituții a căror numire depinde de o instituție reprezentativă, dar a căror funcționare se face după norme și standarde proprii, instituția care îi numeste avînd doar drept de control, dar nu și de comandă.

Definim prin *persoană privată* orice individ sau persoană juridică ale cărei acțiuni sînt depinzătoare doar de propria lor voință.

Definim prin *nevoi naturale* toate acele nevoi pe care o persoană privată le are intrinsec pentru a putea exista și a se dezvoltă - e.g. înființarea unei persoane juridice, contractele pe care aceasta le încheie etc.

Definim prin *nevoi artificial* create aceste condiții pe care statul le creează pentru satisfacerea unei nevoi naturale a unei persoane private.

Definim prin *interes privat* căile prin care o persoană privată poate să-și satisfacă o anumită nevoie.

3. Stat și corupție

Corupția, în genere, se manifestă în spațiul de contingență dintre sfera publică și cea privată.

Ea se manifestă în următoarele situații - atunci cînd statul intră în interacțiune unidirecțională cu persoanele private și atunci cînd statul intră în acțiune bidirecțională cu persoanele private.

3.1. Cazul de acțiune unidirecțională

Cazul de acțiune unidirecțională se manifestă atunci cînd sfera publică deține funcții necesare celei private în sistem de monopol. Această poziție de monopol obligă pe orice persoană privată, fizică sau juridică, să apeleze la sfera publică pentru a-și satisface o anumită nevoie, naturală sau generată artificial.

Putem spune că dimensiunea monopolului statului este direct proporțională cu întinderea ariei de cuprindere a sferei în care statul și subsistemele sale au un rol de decizie, comandă și control.

Un alt factor de favorizare a corupției este numărul de agenții guvernamentale care au drept de control și sancțiune asupra unei acțiuni a privatului.

Aceste date ne permit să formulăm următoarele teoreme:

Teorema 1:

Putem spune că într-un anumit mediu politic potențialitatea corupției este direct proporțională cu întinderea ariei în care statul poate decide asupra unei nevoi sau a unei persoane private în sistem de monopol.

Caz 1: Serviciile medicale

Atunci cînd o persoană privată este obligată de către stat să apeleze în exclusivitate la serviciile unui anumit medic, atunci există cu siguranță potențialitatea corupției.

Caz 2: Serviciile notariale

Atunci cînd o persoană privată este obligată de către stat să apeleze în exclusivitate la serviciile unui anumit notar, atunci există cu siguranță potențialitatea corupției.

Teorema 2

Putem spune că potențialitatea corupției este direct proporțională cu numărul de agenții guvernamentale care au drept de control și sancțiune asupra aceleiași decizii private, acțiunea uneia nefiind opozabilă celorlalte.

Caz: Controlul gestiunii financiare

Atunci cînd gestiunea financiară și, implicit, sancționarea neregulilor, se face de către mai multe agenții guvernamentale - de exemplu, Garda Financiară, Poliția Economică, Administrația Financiară și Parchet - acțiunea uneia nefiind opozabilă acțiunilor celorlalte, există potențialitatea de corupție.

Teorema 3

Putem spune că atunci cînd în cadrul aceleiași agenții guvernamentale deciziile privind funcționarea, controlul și sancționarea unei acțiuni private depind în mod direct de un număr mai mare de funcționari, potențialitatea corupției este direct proporțională cu acest număr.

Caz: Autorizațiile de funcționare

Atunci cînd, pentru a desfășura o anumită acțiune, este nevoie de a obține, în mod direct, mai multe, avize de la mai multe persoane aparținînd aceleiași instituții, dar în relație de independență unul față de celălalt, putem spune că există potențialitatea corupției.

Teorema 4:

Atunci cînd, pentru a-și satisface o nevoie naturală, o persoană privată este obligată să aibă mai multe nevoi artificial create, potențialitatea de corupție este direct proporțională cu numărul de nevoi artificiale create pentru satisfacerea unei nevoi naturale.

Caz:

Atunci cînd pentru a încheia o operațiune de vânzare - cumpărare este nevoie de licențe, avize, înregistrări speciale, putem spune că există potențialitatea corupției.

3.1.1. Soluții:

O abordare analitică

DAN A. PETRE

Trying to define the corruption, the author specifies from the beginning that he is going to focus not on the juridical dimension of this concept but on the conditions in which a certain political community could encourage or discourage what he calls the "phenomenon of corruption". The first defines the main concepts of his analysis: state, representative authority, governmental agency, independent institution, private person, natural needs, artificial needs, private interest. The second step consists in proposing some theorems by which on formalize situations of corruption and virtual factors of corruption. The last step of this analysis consists in author's solutions to each case signaled through the former theorems.

1. Pentru problema pusă la Teorema 1, soluția este destul de simplă - reducerea ariei în care statul poate decide asupra nevoilor private în sistem de monopol, iar instituțiile și/sau persoanele care trebuie să vegheze la calitatea satisfacerii acestor nevoi să fie instituții independente, ca de exemplu în România actualul Consiliu Național de Evaluare și Acordare Academică, Banca Națională, Consiliul Național al Audiovizualului.

2. Pentru problema pusă la Teorema 2, soluția este următoarea - reducerea numărului de agenții guvernamentale la una singură, care să aibă reguli de funcționare și proceduri clare, precise și transparente, iar instanțele de apel să existe independent de agenția cu drept de control, iar regulile lor de funcționare și procedurile să fie clare, precise și transparente. Dacă aceasta nu este posibilă, atunci trebuie stabilită o singură agenție guvernamentală care să aibă o demnitate superioară, iar acțiunile acesteia să fie opozabile tuturor celorlalte.

3. Pentru problema pusă la Teorema 3, soluția este următoarea - în cadrul aceleiași agenții guvernamentale decizia să aparțină unei singure persoane, iar dacă competența ei profesională este depășită de o anumită situație dată, ea să ceară avizele necesare pentru a rezolva această problemă, dar răspunderea pentru decizie să-i aparțină. Și pentru acest caz trebuie să existe instanță de apel, aplicîndu-se aceleași reguli ca și la paragraful anterior.

4. Pentru problema pusă în Teorema 4, soluțiile sînt multiple și relativ complexe. În primul rînd trebuie evitate din orice reglementare toate acele norme care par a fi nenecesare, care depind de alte agenții guvernamentale (dar nu și de instituțiile independente)... În al doilea rînd decizia asupra acestor regulamente trebuie să fie încredințată doar autorităților reprezentative, și nu agențiilor guvernamentale.

3.2. Cazul de interacțiune bidirecțională

Cazul de acțiune bidirecțională se manifestă atunci cînd pentru a-și satisface anumite nevoi statul apelează la unele persoane private.

În aceste condiții, probabilitatea corupției este mare atunci cînd:

1. O persoană privată încearcă să obțină în mod prioritar, fără a îndeplini în fapt nevoia pe care statul încearcă să și-o satisfacă, interesînd persoane care pot

decide asupra aceluia care să o satisfacă.

2. O anumită agenție guvernamentală își creează în mod artificial anumite nevoi, pentru a favoriza fie altă agenție guvernamentală, fie o persoană privată, obținînd un anumit profit personal din această operațiune.

3.3. Soluții

Aceste situații pot fi evitate prin următoarele metode:

1. Orice satisfacere a unei nevoi a unei agenții guvernamentale trebuie să fie controlată de o instituție independentă, iar regulile după care se alege persoana privată care o va satisface trebuie să fie clare, precise și publice. Dacă între membrii instituției se află cineva care ar putea să favorizeze un interes privat datorită unor contacte pe care le are cu unul dintre ofertanți, atunci el nu trebuie să participe la această operațiune.

2. Orice autoritate reprezentativă trebuie să păstreze discreția asupra oricărei reglementări care ar favoriza sau defavoriza în viitor anumite persoane sau interese private. Regulile discreției trebuie să fie clare, precise și transparente, iar identitatea persoanelor care cad sub incidența acestor reguli trebuie să fie publică.

4. Încheiere

Ceea ce am încercat să explicăm în aceste puține rînduri este faptul că nu măsurile coercitive și punitive stau la baza limitării fenomenului de corupție, ci reformele instituționale. Un stat care își arogă controlul absolut asupra unor domenii care ies din sfera regală (securitatea națională, finanțe, justiție și poliție) este un stat care, intrinsec și ontologic, favorizează apariția corupției.

În același timp, confuziile instituționale și regulatorii, dublarea unor agenții guvernamentale de control cu altele, deci întărirea laturii represive, nu numai că fac posibilă, dar chiar favorizează fenomenul corupției.

Ca să parafrmez o expresie a liberalilor francezi, "moins d'État, plus d'État, mais aussi moins de corruption". □

DAN A. PETRE (born in 1965) M.A. in History and Philosophy at the University of Bucharest, and DEA at EHESS, Paris. Assistant at the International Faculty of Human Sciences, University of Bucharest.

Maladiile etice ale guvernanzilor români

ȘTEFAN STĂNCIUGELU

The author tries to analyze the relation between ethics and politics focusing on the particular case of "democratic political ethics". Analyzing the political behaviour of the Romanian governing power elite he considers there could be identified at least two kinds of unethical behaviour: politicianism and dogmatism. These are what he calls "ethical maladies" of a governing elite into a pluralistic democratic system.

E greu de găsit un argument împotriva credinței comune potrivit căreia mai nimeni nu scapă de fenomenul corupției atunci când se mișcă în sfera politicului. Chiar dacă admitem existența unui model exemplar de etică politică în conduita reformatorului moral al cetății, nu putem să garantăm decât că acesta rămâne "cu mâinile curate". La sfârșitul secolului trecut, Lord Acton ne avertiza asupra unei coruperi a sufletului în dictonul devenit deja clasic, potrivit căruia "Puterea corupe... Puterea absolută corupe în mod absolut". În cele ce urmează, doresc să zăbovesc puțin asupra relației dintre morală și politică (putere) prin analiza conduitei și profilului moral a două tipuri de actori sociali cu rol decisiv în mersul istoriei: guvernanzii, în calitate de politicieni de profesie, și oamenii de afaceri implicați la vârful puterii. Căci e greu să mai acceptăm astăzi frazeologia despre masele care fac istoria. E adevărat că în semi-democrațiile și democrațiile contemporane guvernanzii sunt investiți cu putere de către mase. Chiar și în cele mai democratice regimuri, în ciuda delegării democratice de putere, nu avem o guvernare a poporului, ci mai degrabă o guvernare a unei minorități acceptate de popor¹. Primii teoreticieni care s-au ocupat sistematic de elitele guvernante au ajuns, la sfârșitul secolului trecut, la câteva propoziții cu valoare de lege privind procesul guvernării. Propoziția la care ne oprim este cea potrivit căreia "În orice societate constituită există o minoritate care guvernează". R. Michels ne sugera prin acea "lege de fier a oligarhiei" că, în orice organizație, oricât de democratică, trebuie să ne așteptăm în mod necesar la tendințele de autoinstituție a conducerii sale într-o oligarhie.²

În continuare, propun să începem analiza relației dintre etica omului politic și etica omului de afaceri prin stabilirea unui punct de reper din punctul de vedere al valorii etice a conduitei. Este vorba de

construcția unui ideal-tip de etică democratică, precizând că acesta este un simplu construct mental "care nu poate fi identificat empiric niciunde în puritatea sa conceptuală, cercetarea având obligația de a determina limitele între care acest construct mental se abate de la realitate".³ Pornind de la acest ideal-tip, doresc să evidențiez: (a) - specificul eticii politice ca etică a responsabilității; (b) - factorii socio-psihologici care pot favoriza sau împiedica un astfel de comportament; (c) - consecințele acestor factori frenatorii în raport cu etica responsabilității, prin maladiile etice ale "elitei puterii".⁴

Etică politică democratică

Scandalurile de corupție care colorează în egală măsură peisajul politic occidental și cel al țărilor din estul Europei, aflate în procesul democratizării după căderea comunismului, ne fac să ne punem problema unor disfuncționalități ale sistemului instituțional și a unei conduite politice degradate a clasei guvernante. Având în vedere structurile instituționale foarte apropiate de cele de tip democratic, cred totuși că originea acestor fenomene de corupție trebuie căutată în primul rând în conduita ne-etică a oamenilor puterii, "țara legală" intrând astfel în contradicție cu "țara reală" (C. Dobrogeanu-Gherea). Care principii etice sunt astfel încălcate? Întrebarea pusă mai sus ne sugerează că ar trebui să căutăm în mod necesar un punct etic de reper. Acest reper etic nu poate fi în nici un caz identificat în etica *Predicii de pe munte*, căci politica și afacerile sunt două activități particulare, cu o finalitate în lumea de aici, iar nu în lumea de dincolo. Pare interesant să ne oprim la un termen cuceritor prin forma lui, dar deloc lesne de prins ca și conținut: etica politică democratică⁵. Pentru moment, definesc această

etică politică democratică drept o etică a responsabilității, în sensul respectării stricte a obligațiilor sociale pe care le incumbă poziția deținută la vârful puterii. Acesta este sistemul politic în care nu omul, ci legea guvernează. O asemenea definiție riguroasă a eticii politice este foarte aproape de etica lui Kant: omul politic să aibă drept scop în activitatea sa fericirea altuia (altora), care este totodată și o datorie⁶. Teoria kantiană a relației dintre morală și politică ne avertizează asupra cazului în care morală și politică sunt incompatibile. "Politica spune: «Fiți perspicaci ca șerpii», morală mai adaugă (ca o condiție restrictivă): «Și sinceri ca porumbeii». Când cele două nu pot fi incluse în aceeași poruncă, are loc un conflict real între politică și morală."⁷

Felul acesta de a defini etica politică se abate de la realitatea politică prin introducerea unui termen exterior eticii politice democratice. Această etică politică, ce se întemeiază pe respectarea legii și obligațiilor funcției pe care o deține omul politic, capătă acum un element exterior, care este sinceritatea. Cum știm cu toții că o etică politică în această formă este imposibil de identificat în realitate, se observă ușor caracterul de model ideal pe care îl capătă etica politică definită în acest fel. Pentru a identifica elementele esențiale ale eticii politice democratice, trebuie să coborâm de la acest nivel general și să stabilim particularitățile politicii care ne obligă la o definiție "degradată" a eticii politice reale, chiar în forma sa de etică politică democratică.

Etica politică și specificul ei

În politică, problemele etice capătă un specific aparte, determinat de particularitățile tuturor problemelor etice ale politicului. Max Weber observa că, în politică, mijlocul principal de acțiune este constrângerea. Mai mult decât atât, trebuie să subliniem acțiunea concurenței și competiției între agenții implicați în cucerirea puterii. Orice problemă de etică se structurează în funcție de aceste trăsături fundamentale ale domeniului. Agentul care folosește anumite mijloace pentru a-și atinge scopul propus, urmărește atât în politică, cât și în zona economicului maximizarea profitului. În politică însă, apare în mod particular ceea ce se poate numi "paradox etic": deși scopul propus este bun, mijloacele și calea pe care se urmărește atingerea scopului sunt de multe ori îndoielnice din punct de vedere moral⁸. De exemplu, este dificil de apreciat în ce măsură este etic (corect) ca guvernanzii să se gândească la sacrificarea - fie și pe termen scurt - a intereselor unei pătri sociale restrânse în favoarea intereselor restului societății. Pe cât de greu se poate rezolva acest paradox, pe atât de ușor se poate observa că, în fapt, acesta este un paradox-tip, pe care oamenii puterii sunt puși în situația de a-l rezolva frecvent într-un sens sau altul. Opțiunea lor ține, pe de o parte, de "forțe contextuale care afectează moral prioritățile în serviciul public", în acest sens putându-se vorbi de o "etică situațională"⁹. Pe de altă parte, fundamental în rezolvarea acestor paradoxuri este "dilema birocratică" a politicianului aflat în tripla ipostază de individ care servește interesul public, folosește resurse sociale (voința populară) și se gândește fie la avantajul personal, fie la consecințele pe care le-ar avea opțiunea pentru rezolvarea într-un sens sau altul a dilemei. În al treilea rând, trebuie să precizăm că orice decizie colectivă poartă în sine un con-

flict etic, moralitatea politică fiind prin excelență problematică. Această problematică este generată de faptul că "principiile morale sunt anunțate în termeni necesari, iar politica e, la rândul ei, în mod necesar particulară"¹⁰.

Etica politică și etica business-ului

Diferențele care apar între etica politică și etica business-ului stau, înainte de toate, în scopurile agentului social implicat în cele două tipuri de activitate. Dacă scopul omului de afaceri este producția de bunuri și servicii în vederea profitului, politicianul luptă pentru putere și păstrarea ei. Voturile și influența alianțelor sunt pentru politicieni profitul.¹¹

În al doilea rând, deciziile omului de afaceri sunt generate de standarde raționale obiectiv calculate în urma analizei experților. Deciziile omului politic sunt mai degrabă de tip non-rațional (emoțional), unde factori de natură socială și culturală, care sunt greu de măsurat, au o contribuție fundamentală.

În al treilea rând, omul de afaceri ține să-și extindă sfera de acțiune spre exteriorul țării, pe când cele mai multe acțiuni ale oamenilor politici se desfășoară în cadrul național.

Cred că toate cele de mai sus reprezintă suficiente argumente pentru a sugera specificul eticii omului de afaceri și omului politic. Date fiind aceste deosebiri de etică, apare în mod legitim întrebarea: este constructivă participarea oamenilor de afaceri la activitatea de guvernare sau aceasta trebuie să fie apanajul exclusiv al politicienilor de profesie? În Statele Unite, de exemplu, amestecul oamenilor de afaceri în politică este de domeniul evidenței. Acest trend a apărut în mod sistematic la mijlocul anilor '70, când au luat naștere Comitete de acțiune politică a corporațiilor. În ce privește cazul particular al relației dintre oamenii de afaceri și oamenii politici în România postcomunistă, nu știu dacă este constructiv să aplicăm modelul american de politician dublat de un om de afaceri. Dată fiind situația particulară a democrației românești postcomuniste, cred că un astfel de politician dublat de un om de afaceri reprezintă un pericol pentru democrația românească și evoluția ei viitoare. Cu ani în urmă, Ștefan Zeletin ne propunea soluția optimă a unei democrații în care marea finanță și intervenția statului în economie să dicteze împreună jocurile de interese în acest domeniu. Putând să fixeze condițiile interacțiunii la nivel economic, marea finanță i-ar fi obligat pe industriașii particulari să se înțeleagă. Zeletin încearcă să acrediteze această dictatură a marii finanțe ca o etapă necesară în evoluția oricărei țări capitaliste, și, deci, și a societății românești.¹² Date fiind condițiile actuale ale economiei românești și șansele neclare ale procesului de privatizare, pe de o parte, și apariția de agenți economici producători, pe de altă parte, e greu de estimat că, în viitorul apropiat, vom putea discuta despre o dictatură a marii finanțe. Pericolul fundamental al apariției guvernanzilor în dubla ipostază de om politic și om de afaceri vine astăzi din faptul că am avea de-a face cu o minoritate guvernantă care deține pozițiile-cheie atât la vârful puterii, cât și în domeniul economic. Această dublă ipostază duce foarte ușor la constituirea unei oligarhii politico-economice greu de controlat de către electorat. În termenii pe care i-am propus în acest articol, avem de-a face cu o vulnerabilitate extremă a unui astfel de guvernant la cel

putin una dintre maladiile etice ale elitei puterii: politicianismul și exploatarea de tip prebendial a poziției sociale.

Factori perturbatori ai eticii responsabilității

1. Climatul etic general al societății. E greu de admis o conduită etică de tip democratic în contextul unui sistem de acțiune socială în care corupția (mită, trafic de influență etc.) este principiul structurant de acțiune.

2. Absența unei legislații, a unui sistem punitiv efectiv și funcțional, și a unei puteri judecătorești ca putere distinctă în raport cu legislativul și executivul. Confuzia Constituției României cu privire la separarea puterilor în stat mă face să cred că favorizează în mod special absența acestui factor.

3. Interesul personal al guvernanților și nevoia de prestigiu social.

4. Faptul că valori individuale se află în conflict cu scopuri organizaționale.

5. Transformarea devotamentului (pasiunii) oamenilor politici pentru o cauză în ceea ce a fost numită "împătămire pură". Consecința acestei mutații este "puterea de dragul puterii".

6. Absența unui sistem de control social al reprezentanților națiunii de către electorat între două sesiuni.

7. Vanitatea și orgoliul guvernanților. Când avem de-a face cu o combinație a unora dintre acești factori, putem vorbi de cel puțin două maladii etice ale oamenilor puterii: dogmatismul și politicianismul.

Maladiile etice ale guvernanților

1. **Dogmatismul.** Această maladie se referă la incapacitatea guvernanților de a analiza lucid realitatea social-economică din perspectiva programului lor de măsuri propus în alegerile electorale anterioare. Această maladie etică este, în fapt, de multe ori consecința unei intenții bune, care se află în relație pozitivă cu etica politică democratică, dar în conflict flagrant cu realitatea social-economică. Această boală este favorizată în România în special de cultura politică a electoratului. Dată fiind tendința electoratului român de a identifica partidul politic cu liderul său, se ajunge în multe situații să se voteze un program social-economic despre care votantul are doar cunoștințe vagi. În această situație, ignoranța și incompetența posibilă a guvernanților este astfel posibilă a fi legitimată prin cultura politică deficitară a electoratului, pentru care partidul politic, cu programul său de măsuri, este o simplă anexă a liderului care îl reprezintă. Această maladie este valabilă și în cazul unor guvernanți conștienți și lucizi care, deși au propus un program de măsuri bine întemeiat și fiabil, au rămas legați de acesta chiar în condițiile în care noua realitate social-economică a căpătat alte trăsături. În această situație, din punctul de vedere al intenției, guvernanții au o conduită etică, voință să nu "trădeze" valorile care i-au propulsat în vârful puterii. Din punctul de vedere al consecințelor, această conduită intră în seria celor pe care le cuprinde termenul de "etică a ireponsabilității". După cum se observă din cele prezentate mai sus, în acest moment este nevoie de introducerea unui nou termen relativ la etica

politică: responsabilitatea colectivă a electoratului. În acest caz, nu cred că greșesc când spun că fiecare popor își are liderii pe care îi merită, în condițiile în care a avut libertatea opțiunii prin sufragiu universal.

2. **Politicianismul.** Fenomenul pe care îl definește acest termen se întemeiază pe un anumit tip de comportament al guvernanților, comportament care se prezintă ca unul deviant în raport cu un model de etică politică a responsabilității. Constantin Rădulescu-Motru punea problema unei fenomenologii a politicianismului la diferite nivele ale societății. Astfel, în domeniul economic, politicianismul se identifică cu subordonarea intereselor naționale capitalului străin. La nivelul vieții morale, politicianismul înseamnă corupție, mită. Este vorba de acel comportament caracteristic sufletului românesc: comportamentul lui "ai pe cineva?". La nivel politic, politicianismul reprezintă încălcarea suverană a drepturilor și libertăților celorlalți, și folosirea funcției politice pentru sporirea averii personale. Politicianismul este "acel gen de activitate politică sau, mai bine-zis, o practicare meșteșugită a drepturilor politice – prin care câțiva dintre cetățenii unui stat tind, și uneori reușesc, să transforme instituțiile și serviciile publice în mijloace pentru realizarea intereselor personale". Dat fiind, de exemplu, fenomenul larg al corupției în țări care fac parte atât din "democrațiile tinere", cât și din "democrațiile vechi", s-ar putea trage concluzia că acest fenomen al politicianismului este identic în cele două tipuri de democrație. Ceea ce cred eu că face ca politicianismul din vestul Europei să difere substanțial de politicianismul românesc, de exemplu, nu sînt atât consecințele acestei conduite ne-etice, cât originile ei. Dacă, în Occident, acest fenomen de exploatare a funcției publice în interes personal se manifestă ca un fenomen marginal în raport cu conduita de ansamblu din politică, în România și în țările foste comuniste avem de-a face cu un politicianism reprezentînd un element co-substanțial al eticii politice. Acest fenomen nu este deci nou, și cred că în căutarea originilor lui trebuie să coborîm departe în istorie, nu pînă în secolul al XIX-lea sau în începutul secolului al XX-lea, la care se referă Rădulescu-Motru, ci mult mai departe, pînă în secolul fanariot. În acel secol, contactul cu tipul de comportament al unui agent străin al puterii – în speță, corpul politico-administrativ cu care domnul fanariot venea în România – a lăsat urme adînci în "sufletul poporului român". A urmat secolul al XIX-lea, în care politicianismul mi se pare că a fost favorizat prin excelență de conflictul dintre structura instituțională de import și "fondul" românesc peste care s-a suprapus aceasta. Comunismul a favorizat în mod substanțial acest tip de comportament. Avea dreptate Bakunin în disputa sa cu Marx din cadrul Internaționalei I, cînd contesta ideea de dictatură a proletariatului, socotind că în cel mai bun caz se va ajunge la o dictatură a unei birocratii asupra proletariatului. Este exact ceea ce s-a întîmplat în regimurile comuniste care s-au autointitulat "dictaturi ale proletariatului". În regimul românesc postcomunist, politicianismul apare deci pe fondul unei tradiții. Faptul că acest regim este unul al pluralismului politic nu înseamnă că el deține mecanismele capabile să blocheze o conduită politică deviantă în raport cu etica politică a responsabilității.

"Politicianismul nu înflorește decît în

state cu un regim constituțional reprezentativ, fiindcă numai aici găsim în ființă mecanismul care să înlesnească îndeplinirea acestor două condițiuni, anume, ca spoliatul să consimtă în mod legal la faptul de spoliațiune comis în contra sa însuși. Politicianismul poate avea o dublă natură. El este produs sau dintr-o degenerare a adevăratei politici, politică înțeleasă și cinstită practică altădată, sau din nepotrivire între mecanismul vieții politice și fondul sufletesc al poporului chemat să-l practice."¹³

Există o singură alternativă de "vindecare", după părerea mea, a acestei maladii etice: controlul social dinspre electorat către reprezentanții săi, control pe care astăzi nu reușesc să-l identific în vreun fel în România, în perioada dintre două alegeri electorale. Motiunile de cenzură, cu care ne-am obișnuit deja, sînt un mecanism de control care acționează doar la nivelul reprezentanților poporului. Rămîne să ne punem problema unui control social efectiv și eficient care să pornească dinspre electorat, nu dinspre reprezentanții săi. Mi s-ar părea un pas mare în procesul românesc al democratizării. □

NOTE:

1. Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism, Democracy*, London & New York, Harper & Row, 1961, p. 242; 246.

2. Robert Michels, *The Oligarchical Tendencies of Modern Democracies*, New York, The Free Press, 1962.

3. Max Weber, *The Methodology of Social Science*, Glencoe Illinois, The Free Press, 1949, p. 90.

4. Ch. White Mills, *The Power Elite*, New York, Oxford University Press, 1959, pp. 3-4, 13.

5. D.F. Thompson, *Political Ethics and Public Office*, Cambridge, Harvard University Press, 1987, p. 3; autorul pune explicit problema dependenței mutuale dintre etică și democrație, observînd că această problemă este doar pusă de specialiști, aceștia neoferind și resurse pentru rezolvarea ei. Introduc termenul de etică politică democratică, pe care încerc să-l delimitez de o etică politică de tip totalitar.

6. Immanuel Kant, *Scriseri moral-politice*, Editura Științifică, București, 1992, p. 239.

7. Immanuel Kant, *op. cit.*, p. 414.

8. Vezi Max Weber, *Politica – o vocație și o profesie*, București, Anima, 1992, în special pp. 48-51.

9. Harold F. Gortner, *Ethics for Public Managers*, New York, Greenwood Press, 1991, pp. 39-40, 11-12.

10. N. Dale Wright (ed.) *Papers on the Ethics of Administration*, Prov, Brigham Young University, 1988, p. 159, 190.

11. William C. Frederick et al., *Business and Society. Corporate Strategy, Public Policy, Ethics*, Mc Graw Hill Book Company, 1988, pp. 194-195.

12. Ștefan Zeletin, *Neoliberalismul. Studiu asupra istoriei și politicii burgheziei române*, București, Editura Pagini agrare și sociale, 1927, p. 81, 88, 89.

13. Constantin Rădulescu-Motru, *Personalismul energetic și alte scrieri*, București, Eminescu, 1984, pp. 3-5.

ȘTEFAN STĂNCIUGELU (born in 1967). Graduated in Sociology. University of Bucharest, 1992. Currently, Assistant at the National School of Political Studies and Administration.

Cercul vicios

CRISTIAN R. PÎRVULESCU

This study focuses on the issue of social and political actors engaged into the phenomenon of corruption – high political officials, bureaucrats, business-men. The author supports the idea of a benefic role of certain forms of corruption, when this phenomenon is supervised and it is going on into a system of the free press and independent justice.

Fiind o modalitate de realizare a schimbului, cu rădăcini în societățile arhaice, unde sistemul *dar-contradar* avea o funcție esențială în relațiile din cadrul colectivității, *corupția* apare ca fenomen specific din momentul în care puterea politică se autonomizează, mai ales în raport cu deținătorii mijloacelor economice și financiare. Dacă în societățile arhaice, *darul* înseamnă mai mult decât un simplu schimb, în societățile moderne, unde logica interesului și utilității predomină, el se integrează în sistemul general al schimbului. În logica acestui schimb, *darul* făcut deținătorului puterii are scopul de a produce *contradarul*, totul petrecându-se în afara sau împotriva regulilor instituționalizate. Regulile de alocare a resurselor, cuantificate în sistemul de drept din societățile liberale își propun să înlocuiască un tip de redistribuire arhaic, interiorizat de întreaga comunitate, și tocmai de aceea greu de modificat în *timpul scurt*.

Problema abuzului celor ce dețin puterea pentru obținerea unor avantaje personale se pune în cazul oricărei forme de organizare politică. În orice cercetare privind fenomenul corupției, și al celei politice cu atât mai mult, trebuie pornit de la premisa că tentația spre alocare în folos propriu a unor bunuri materiale sau simbolice, prin eludarea normelor instituționalizate, este o tendință naturală, iar eradicarea ei în totalitate este o iluzie. De altfel, fenomenul este unul de adâncime, care poate fi foarte greu observat.

Corupția politică pune în discuție tipuri de raportare la valori și comportamente derivate din acestea în comunități politice date. Modul în care sînt asumate valorile creează anumite comportamente, reprezentate printr-un set de așteptări reciproce, atât la oamenii politici, la intermediarul birocratic sau la solicitantul anumitor servicii.

În esență, nucleul discuției asupra corupției politice decurge din modul în care este înțeles *scopul politicii*, văzută fie sub forma eficienței, ca producător de bunuri

specifice, fie ca element ordonator, pornind de la comandamente etice. Însă, corupția influențează mai degrabă ritmul dezvoltării, mai ales în procesele de schimbare și modernizare, când poate deveni un accelerator, pe cîtă vreme morala impusă cu ostentație poate fi mai curînd o frînă. Politica este autonomă în raport cu morala, chiar dacă nu poate face abstracție de problematica etică.

Corupția nu este „bună” sau „rea”, ea pur și simplu există. Conjuncturile diferite de la nivelul unui stat sau altul sînt dependente de gradul de dezvoltare, dar și de cultura politică. Ceea ce apare ca intolerabil sau derizoriu într-un context, poate fi cutumă în altul. Mai mult, chiar comunitățile de tip puritan, urmînd predilect teluri morale și combătînd luxul și corupția, ajung la disfuncționalități importante. Încă din secolul al XVIII-lea, unul dintre promotorii liberalismului arăta că „este cu neputință ca un popor să se bucure de cele mai alese desfătări ale vieții... și în același timp să fie binecuvîntat cu toată virtutea și nevinovăția ce pot fi visate pentru o Epocă de Aur”².

Disponibilitatea spre coruptibilitate este greu detectabilă, dar gradul de corupție poate fi controlat. Acesta este un fapt cu atât mai important cu cît limitele impuse puterii politice și competiția în interiorul sistemului politic cu scopul de a influența sau exercita puterea nu creează suficiente obstacole în fața fenomenului, în absența unei culturi politice democratice. Corupția politică este cu atât mai gravă în regimurile democratice (decît în cele autoritare sau totalitare) cu cît scandalurile dezvăluite de presă pun în discuție legitimitatea puterii și stabilitatea sistemului politic, cum recent a dovedit-o afacerea „mîinile curate” în Italia.

Deși greu de definit, putem accepta că prin corupție ne referim la acel „comportament” care abuzează – în raport cu legalitatea și standardurile sociale – de funcția publică sau de resurse în beneficiu privat”³. Ca urmare, cel ce deține anumite

roluri de autoritate, care poate deveni subiect al corupției, se constituie în una dintre piste de abordare a temei. Totuși, analiza nu se poate limita doar la beneficiile private, pe cîtă vreme multe acte de corupție au un beneficiar colectiv. Modul de recrutare al clasei politice și al funcționarilor publici are drept consecință tipuri diferite de corupție. Se poate face politică pentru prestigiu sau pentru subzistență, dar în final obiectivul activității politice este *puterea*, „fie ca mijloc în slujba altor țeluri (de natură ideală sau egoistă), fie ca putere «de dragul puterii»”⁴. Cele două categorii de oameni politici nu se întîlnesc în stare pură, existînd grade diferite de combinare între motivațiile pentru care cineva se implică în activitățile politice. În principiu, cel ce este „independent de veniturile pe care i le aduce politica”⁵ este mai puțin dispus spre un anumit tip de corupție. Distincția care se face între cele două modalități de practicarea a politicii decurge din orientarea acțiunilor indivizilor, care corespund, în esență, fie unei *etici a convingerilor*, fie unei *responsabilități*.

Coeziunea în timp a unui grup politic este dependentă, în condițiile sistemului concurențial al democrațiilor contemporane, de recompense oferite membrilor săi. Devine evident că, cel puțin o parte dintre membrii grupului, sînt atrași, în speranța victoriei, de exercitarea anumitor poziții publice. Clientelismul apărut astfel poate duce atât la lipsă de eficiență, cît și la corupție. Existența funcționarului profesionist, cu o solidă pregătire intelectuală, dublată de onestitate, este o barieră în fața clientelismului pe care organizațiile politice îl pot practica. Dar, absența sentimentului de demnitate, rezultat din apartenența la un corp de elită, face ca și în acest caz corupția să devină posibilă. Birocrația constituie astăzi una din categoriile cele mai incriminate ca beneficiare ale corupției.

Suspiciunea privind coruptibilitatea incriminează în egală măsură omul politic și omul de afaceri. În societățile democratice de tip occidental, cei ce conduc administrația publică și întreprinderile private sînt diferiți, pe cîtă vreme în regimurile comuniste aceștia aparțin unui corp unic⁶. Ambele cazuri pot genera corupție.

Competiția politică caracteristică regimurilor democratice are ca rezultat o potențială schimbare periodică a deținătorilor puterii. Aceștia din urmă sînt însă mai puțin dispuși să părăsească puterea și beneficiile pe care exercitarea acesteia le implică. Cum cîștigarea alegerilor este obiectivul oricărei formațiuni politice, problema finanțării partidelor devine una vitală. Politicienii și partidele politice exercită o continuă presiune pentru alocarea de resurse prin care să își asigure un suport politic capabil să le maximizeze șansele de reelegere⁷. Cum, inevitabil, alocarea de resurse se face în beneficiul anumitor grupuri (fie la nivel național, fie la nivel regional sau al grupurilor de interese, fie la nivel local sau individual) se așteaptă din partea acestora un sprijin concret în campania electorală. În măsura în care cuantumul sprijinului financiar este stabilit prin lege, vîrsămintele ce depășesc prevederile legale reprezintă fapte de corupție, iar scandalurile din Italia, Franța și Spania ultimilor ani se referă tocmai la această procedură. Existența unui sistem de partide stabil și a unei efective alternanțe la putere reduc substanțial posibilitatea corupției politice. Cazul italian, în care scandalurile de corupție au spulberat sistemul de partide, a fost consecința lipsei de alternanță la guvernare. Coaliția pentapartită, formată în jurul democrat-creștinilor italieni, aflată în ultimele decenii la putere, a generat clientelism și corupție. Timida implicare a justiției, într-o perioadă în care confruntarea între cele două sisteme genera alte priorități, a fost abandonată o dată cu încheierea războiului rece.

Posibilitatea limitării corupției în interiorul sistemului puterii poate fi realizată prin întărirea autonomiei locale, aflată sub controlul direct al cetățenilor (ceea ce implică și o creștere a gradului de participare politică), și care asigură o mai bună reprezentare a grupurilor politice și de interese.

În regimurile neconcurențiale, corupția se manifestă prin alocarea preferențială, ilegală și în interesul beneficiilor personale a resurselor către persoane și instituții care oferă cea mai substanțială mită. În aceste situații, afacerile de corupție sînt mai puțin cunoscute, în absența unei presei libere care să le dezvăluie, și a unei justiții independente.

În România, unde competiția politică există, fără însă a fi suficient de puternică pentru a produce schimbarea periodică (care se constituie, totuși, în cea mai importantă formă de control, în funcție de care și independența justiției devine efectivă), iar reglementările privind finanțarea partidelor sînt încă destul de neclare (pînă la votarea noii legi a partidelor), există suspiciunea corupției.

Marile scandaluri de corupție, de la dezvăluirile generalului Florică la afacerea Petromin și fenomenul Caritas, au avut impactul lor asupra opiniei publice. Ele au fost dezvăluite mai ales prin canalele presei consecințele acestor scandaluri asupra imaginii publice a unor partide și oameni politici n-au întîrziat. După prăbușirea Caritas-ului, PUNR, care și-a legat numele de acest joc, a cunoscut o cădere de 5% în sondajele de opinie, iar articolele din presă privind situația locativă a președintelui Camerei Deputaților a făcut ca acesta să părăsească pentru un timp primul loc în topul preferințelor potențialilor alegători.

Se poate bănui de pe acum că problema corupției va fi una din temele importante ale viitoarei campanii electorale. Dar, dincolo de faptul că au accentuat dezinteresul și suspiciunea față de fenomenul politic, scandalurile de corupție din România nu au avut încă urmări semnificative. Schimbarea ministrului Theodoru, al cărui nume a fost legat de afacerea Petromin, s-a făcut în contextul unei obișnuite remanieri guvernamentale. Este datorită justiției de a-și dovedi autentică independență prin lămurirea acestor probleme care destabilizează regimurile democratice prin delegitimarea clasei politice. Echilibrul și controlul reciproc al puterilor conduce la limitarea corupției. □

NOTE:

1. Marcel Mauss, *Eseu despre dar*, Institutul European, Iași, p. 35-44.
2. Bernard Mandeville, *Fabula albinelor sau despre „Vicii private ca beneficii publice”* în *Limitele puterii*, editori Adrian-Paul Iliescu și Mihail-Radu Solcan, All, 1994, p. 18.
3. Michael Johnston, *Historical Conflict and the Rise of Standards in Journal of Democracy*, vol. 2, no. 4, Fall 1991, p. 49.
4. Max Weber, *Politica, o vocație și o profesie*, Anima, București, 1993, p. 9.
5. *Ibidem*, p. 14.
6. Raymond Aron, *Les désillusions du progrès*, Calman-Lévy, 1969, p. 52-53.
7. Eva Etzioni-Halévy, *Bureaucracy and Democracy*, Routledge & Kegan Paul, 1983, p. 91.

CRISTIAN R. PÎRVULESCU graduated at the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He is Assistant at the National School of Political Science and Administration.

Anul 1994

Ambiguități periculoase

VARUJAN VOSGANIAN

În lipsa unor date statistice preliminare cu privire la evoluția principalilor indicatori macroeconomici în anul 1994, date pe care Comisia Națională de Statistică urmează să le centralizeze abia la jumătatea lunii februarie, comentariul de față își propune, în primul rând, să evidențieze direcțiile importante de analiză a fenomenului economic românesc în această perioadă. Pe această grilă, într-unul din numerele viitoare ale revistei vom concretiza, pe baza datelor statistice, relieful anului economic 1994.

Economicul în dezbaterile politice

În anul care a trecut, problemele economice au avut, în cadrul dezbaterilor politice, un rol marginal. Iată și câteva dintre cauzele acestei necorelări între prioritățile economice și reflectarea politică:

a) În concepția strategică a partidelor guvernamentale nu a avut loc nici o modificare majoră. *Memorandumul de politică economică* al Guvernului României, convenit cu Fondul Monetar Internațional, este, din punct de vedere strategic, un eveniment al anului 1993. Din punct de vedere strategic, un eveniment al anului 1993. Din punct de vedere teoretic, singurul document major de strategie economică rămâne, cu excepția acestui *Memorandum* la care vom mai reveni, *Strategia pentru reformă economico-socială*, elaborată de Guvern în iarna anului 1993 și acceptată indirect de către Parlament prin respingerea unei moțiuni de cenzură, în primăvara aceluiași an. O dată cu înlocuirea lui Mișu Negrițoiu din funcția de președinte al Consiliului pentru Coordinare, Strategie și Reformă Economică, cu Mircea Coșea, Strategia nu a mai fost pomenită. Guvernul a revenit, cel puțin formal, la reafirmarea valabilității *Strategiei pentru reformă* abia în *Carta albă* elaborată cu prilejul împlinirii a doi ani de guvernare. În fapt însă, actualul guvern nu

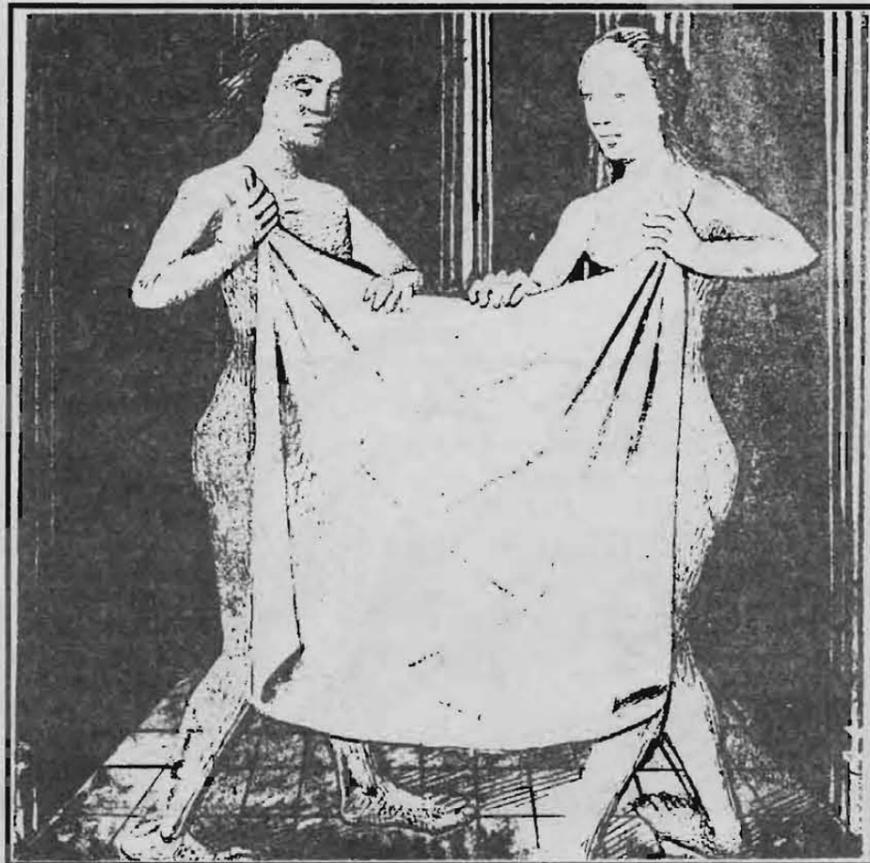
și-a însușit spiritul aceluși document programatic, iar de aproape doi ani nu a elaborat o altă *Strategie* și nici nu a căutat să o adapteze pe aceea noilor condiții. *Carta albă* a trecut aproape neobservată. Practic, singurele momente când executivul caută clarificarea unor aspecte de politică economică sînt fazele pregătitoare ale noilor tratative cu organismele financiare internaționale. În ce privește partidele guvernamentale, lucrurile sînt și mai nedreptate. Partidul Democrației Sociale este inconsecvent, oscilînd între declarații cu vocație reformatoare și acțiuni de menținere și subordonare a sectorului de stat. Iar Partidul Unității Naționale Române, cu excepții ce tîin mai degrabă de motivații personale, nu are preocupări în domeniul economic, afirmațiile onora dintre liderii acestuia, potrivit cărora PUNR ar fi un partid de orientare neoliberală, frizînd ridicolul.

b) Riposta opoziției a fost destul de slabă și fără o viziune unitară asupra fenomenului economic românesc. Cîteva exemple pot fi edificatoare:

- dezbaterile privind *Memorandumul* a ocolit fondul problemei, opoziția votînd împotriva nu atît datorită textului în sine, ci datorită neîncrederii în capacitatea managerială a guvernului de a-l duce la bun sfîrșit;

- singura dezbateri majoră privind privatizarea, prilejuită de supunerea spre aprobarea Parlamentului a *Raportului FPS* pe anul 1993 și a *Programului* acestuia pe 1994, a găsit opoziția dezbinată, unele formațiuni de opoziție - ca, de exemplu, Partidul Democrat - votînd pentru sprijinirea în continuare a Fondului Proprietății de Stat;

- dezbaterile în Senat a *Legii privind accelerarea procesului de privatizare* nu a prilejuit o dispută parlamentară între majoritate și opoziție, ci, mai degrabă, între diverse fracțiuni ale majorității. Opoziția a fost incapabilă să aibă un punct de vedere cu privire la o alternativă. Continuarea procedurii în Camera Deputaților a

fost însoțită, într-adevăr, de o variantă de compromis elaborată de Partidul Alianței Civice. Dar această variantă nu este susținută clar de ceilalți parteneri din opoziție, iar unele partide, cum ar fi Partidul Liberal 1993, sînt chiar împotriva;

- în general, partidele din opoziție sînt destul de puțin informate cu privire la situația reală a economiei românești. Această lipsă de informație transpare, de pildă, în timpul dezbaterilor privind *Legea bugetului de stat*;

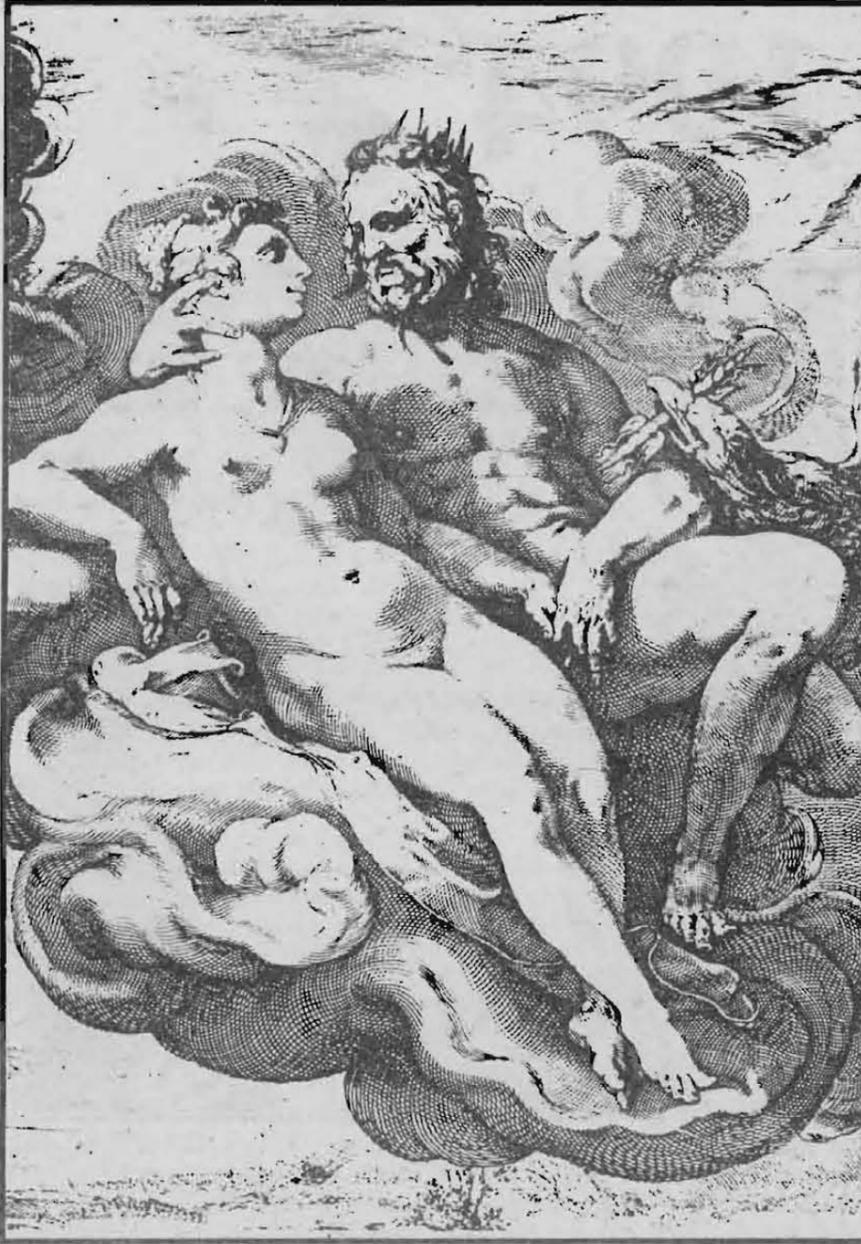
- opoziția își irosește energiile în polemici care, în sine, nu au darul de a-i spori audiența publică și de a implica electoratul în dezbaterile politice. O bună parte a atenției opoziției a fost ocupată în a vîna "tîinte false". Probleme reale, dar care nu meritau atîta concentrare de forțe: dezvoltarea generalului Florică, afacerea Petromin, problema constituționalității remaniierelor guvernamentale fără aprobarea Parlamentului, afacerea caselor, raportul SRI, suspendarea președintelui Ion Iliescu etc. Chiar și în prezent, ocupată cu diverse probleme organizatorice, opoziția înțirzie în elaborarea unei concepții unitare și pragmatice în probleme economice de mare audiență.

Anul legislativ 1994

Din punct de vedere legislativ, anul 1994 a fost un an amînat. Practic, toate provocările legislative majore au fost transferate în sarcina anului în curs. Cîteva legi promulgate în anul trecut merită, totuși, să fie amintite: *Legea 15/24.03.94 privind amortizarea capitalului imobilizat în active corporale și necorporale*, *Legea 16/05.04.94 a arendării*, *Legea 27/17.05.94 privind impozitele și taxele locale*, *Legea 32/19.05.94 privind sponsorizarea*, *Legea 34/30.05.94 privind impozitul pe venitul agricol*, *Legea 52/07.07.94 privind valorile imobiliare și bursele de valori*, *Legea 77/01.08.94 privind asociațiile salariaților și membrilor conducerii societăților co-*

merciale care se privatizează. În primul rînd, e demn de remarcat că în sesiunea de toamnă nu a fost votată nici o lege privind aspectele economice ale reformei! Apoi, singurele legi importante pentru reformă, și menționez *Legea arendării și Legea privind valorile imobiliare și busele de valori*, se află, din punct de vedere al aplicării, într-un stadiu incipient, neavînd nici un efect practic - pînă în prezent - asupra economiei reale. *Legea privind asociațiile salariaților și membrilor conducerilor societăților comerciale care se privatizează* a căzut în dizgrație, *Hotărîrea Guvernului nr. 500/1994 privind reevaluarea imobilizărilor corporale și modificarea capitalului social și noua concepție a Legii privind accelerarea procesului de privatizare* blocînd, practic, dezvoltarea acestui tip de privatizare cunoscut sub denumirea de MEBO. Pentru a da o imagine reală a tergiversării actului legislativ, e suficient să enumerăm cîteva dintre proiectele legislative existente în procedură și care urmează să facă, în continuare, obiectul dezbaterilor: *Legea protecției mediului*, *Legea privind asigurările și reasigurările*, *Legea pentru reglementarea situației juridice a unor imobile cu destinația de locuințe trecute în proprietatea statului*, *Legea privind cadastrul general și publicitatea imobiliară*, *Legea privind insolabilitatea comercială*, *Legea privind finanțele publice*, *Legea apelor*, *Legea petrolului*, *Legea privind accelerarea procesului de privatizare*, *Legea privind impozitul pe profit*, *Legea privind protecția concurenței*. La acestea se adaugă legile bugetare care, chiar dacă în proiect au fost remise pînă la începutul lunii noiembrie 1994, vor intra pe ordinea de zi abia în sesiunea de primăvară a anului 1995 și, probabil, *Legea monopolului de stat*, care a fost respinsă în Camera Deputaților în sesiunea de toamnă. Un an legislativ extrem de încărcat, care va presupune și o anumită asumare conceptuală din partea partidelor.

(continuare în pag 18)

Reforma instituțională în domeniul economic

Probabil că cele mai mari scăderi ale anului economic 1994 au avut loc în domeniul instituțional. De altfel, neglijarea sau neînțelegerea aspectului instituțional al reformei economice este o permanență a tranziției românești. Iată câteva trăsături ale nivelului instituțional al anului 1994, așa cum apar în lumina analizei economice:

- *inadecvare*; cel mai bun exemplu îl constituie instituțiile privatizării, așa cum decurg din *Legea nr. 58/1991*. Privatizarea este un proces - teoretic - flexibil, descentralizator, cu o adaptabilitate continuă a particularităților ofertei la cele ale cererii. Instituțiile privatizării, respectiv *Fondul Proprietății de Stat* și *Fondurile Proprietății Private*, sînt hipercentralizate, neoperative și ușor de manevrat din punct de vedere politic.

- *nesincronizare*; instituțiile privatizării acționează fără dezvoltarea - sau măcar înființarea - instituțiilor pieței de capital;

- *suprapunere*; este suficient să amintim instituțiile care se ocupă de problema privatizării și restructurării: *Consiliul pentru Coordonare, Strategie și Reformă Economică, Fondul Proprietății de Stat, Fondurile Proprietății Private, Agenția Națională pentru Privatizare, Agenția pentru Restructurare* (coordonată de CCSRE), *Agenția Română pentru Dezvoltare*, diverse departamente în cadrul ministerelor. Acestea au, la rîndul lor, filiale sau oficii în toată țara. Un imens aparat birocratic care, în fond, parazitează sectorul de stat și irosește banii contribuabililor;

- *tergiversare*; o seamă de instituții necesare nu au intrat încă în funcțiune, fie din cauza procesului legislativ greoi, fie din cauza lipsei de capacitate managerială. Printre aceste instituții necesare amintim: *Comisia de valori mobiliare și burse de valori, Agenția de dezvoltare rurală, Oficiul Național pentru cadastru, Oficiul național pentru protecția concurenței*;

- *necorelare*; exemplul cel mai elocvent al anului trecut este cel privind viziunea strategică diferită a Guvernului și a Băncii Naționale privind mersul reformei. Asupra acestui aspect voi mai reveni;

- *ineficientă*; este destul să amintim instituțiile implicate în procesul de restructurare.

Am vorbit pînă aici numai despre instituțiile formale. În ce privește instituțiile informale, cum ar fi instituția managementului, instituția arendei, instituția competiției economice, lucrurile stau și mai rău. Iar dacă ridicăm nivelul de cuprindere la scara mecanismului economic, în primul rînd la ceea ce se numește mecanismul de alocare eficientă a resurselor, atunci caracterul etatist, birocratic și inefficient al economiei românești apare cu pregnanță.

Managementul economiei naționale

Aici se cuvine, în primul rînd, să vorbim despre Guvern și despre Banca Națională. Anul 1994 a adus o seamă de elemente pozitive în comportamentul indicatorilor macroeconomici. Inflația s-a redus de la 300% în 1993 la cca. 60%, variația cursului de schimb a leului a fost ținută sub control, exporturile au cunoscut o relativă revigorare, deficitele bugetare și ale balanței comerciale nu au fost spectaculoase, iar Produsul Intern Brut, menținînd tendințele anului 1993, nu a scăzut.

Aceste efecte, mai ales cele în domeniul monetar, se datorează intrării în vigoare a *Memorandumului de politică economică* încheiat de Guvernul României (cu acordul Parlamentului) cu Fondul Monetar Internațional. Principalele măsuri de disciplinare monetară au fost:

- sporirea ratelor dobînzilor, care au ajuns, la depunere, pînă la 120-130% pe an;

- restricții la creditele active;

- controlul, prin restricționare, al masei monetare;

- intervenția pe piața valutară pentru menținerea cursului de schimb al leului la nivelele practice nemodificate în tot cursul anului 1994;

- adoptarea cu înîrziere a *Legii bugetului de stat*, pentru ca infuzia monetară pe care o presupune bugetul să aibă loc cît mai tîrziu.

Nu se poate spune că aceste măsuri concentrate nu au avut succes. Nu trebuie uitat însă că este, din nou, o încercare de acțiune, pe căi administrative, asupra economiei naționale. Practic, toate aceste decizii au fost luate la nivel central și ele nu au indus încă nici o schimbare în structurile economiei naționale și în procesele calitative ale reformei. Mai mult decît atât, avînd în vedere necorelările de care am amintit deja, managementul macroeconomic a acționat cu două viteze. Una, mai accelerată, coordonată de Banca Națională, în politica monetară, și o alta, mult mai lentă, a Guvernului, în politica microeconomică, de restructurare și de privatizare. În aceste condiții, reforma în domeniul monetar nu se bucură de suportul unei economii reale eficiente. Autonomia reformelor monetare, în condițiile nesustențierii acestora prin politici corelate de ajustare structurală și restructurare, nu poate depăși, în condițiile unei economii restrînse cum e cea românească, 9 pînă la 12 luni.

În cadrul Guvernului s-au manifestat, în cursul anului 1994, și alte carențe de ordin managerial. Una din cele mai importante este aceea că Guvernul s-a considerat, în continuare, răspunzător numai pentru soarta economiei de stat, relațiile acestuia cu sectorul privat fiind cu totul sporadice. În ce privește reforma economică, Guvernul a acționat în principal prin Ministerul de Finanțe, în sensul îndeplinirii sarcinii fiscale, și nu prin Consiliul de Coordonare, Strategie și Reformă Economică. Ministerul de Finanțe este, structural, o instituție conservatoare. În schimb, Consiliul de Coordonare, care este, de fapt, un minister al reformei, nu a avut nici o legătură cu economia reală și nici rolul consultativ preconizat inițial, la înființarea lui.

Managementul, atunci cînd coborîm analiza la microeconomie, se află într-o criză cronicizată. Managementul societăților comerciale cu capital de stat este viciat de confuzia instituțională și de confuzia proprietății. Managementul societăților nou privatizate se face de o manieră conjuncturală; aflate în continuare într-o economie de stat, dar nebeneficiind de protecția statului, aceste societăți, mai ales cele privatizate prin metoda MEB0, trec prin clipe grele. Conceptul de post-privatizare nu a fost analizat în laturile sale practice și Guvernul nu a înțeles că este la fel de răspunzător pentru societățile comerciale de stat ca și pentru celelalte.

Parteneriatul social

Anul 1994 a fost cel mai trist din istoria sindicală postdecembristă. Pe de o parte, nomenclatura industrială a reușit să se întărească prin tot soiul de uniuni pa-

tronale și de industriași. Apoi, am asistat la un fenomen suspect și îngrijorător: crearea unei noi nomenclaturi, în care vîrfurile de afaceri private își dau mîna cu vîrfurile nomenclaturii industriale în stat. Acesta se face în dauna sectorului de stat, paralizat cu metoda, și în dauna reformei în general, căci această nouă oligarhie are interesul ca lipsa concurenței economice să persiste și clasa conducătoare, pe care o sprijină financiar, să aibă în continuare largi atribuții patrimoniale.

În schimb, sindicatele au fost, printr-o abilă diversiune, slăbite. Prin captarea unora dintre liderii sindicali s-a lăsat impresia politizării sindicatelor. Aceiași lideri pe care, în timpul tratatelor cu primul ministru, întreaga populație a țării îi urmărea cu răsuflarea tăiată, au devenit fie figuri secundare în cadrul partidelor, fie conducătorii unor sindicate care își caută acum muncitorii pe care să îi reprezinte. Începutul anului 1995 găsește guvernul în situația de invidiat de a nu avea un partener sindical important.

Integrarea europeană

În anul 1994, România a devenit o țară asociată la Uniunea Europeană. Autoritățile românești nu au evaluat încă toate consecințele ce decurg din acest nou statut. Mai mult decît atât, accesul ca membru cu drepturi depline al Uniunii Europene presupune o serie de condiții dificil de atins. În cadrul summit-ului de la Copenhaga, din vara anului 1993, cînd s-a căzut de acord asupra principiului lărgirii Uniunii Europene (pe atunci, Comunitățile Economice Europene) cu țări ale Asociației Economice a Liberului Schimb și cu țări din Europa Centrală și de Est, acestora din urmă li s-au stabilit cîteva criterii de performanță:

- democratizare internă;
- armonizare legislativă;
- consolidarea economiei de piață;
- macrostabilizare economică și protecția concurenței;
- respectarea drepturilor omului, cu accent pe problemele minorităților naționale și politice.

Trei dintre aceste criterii privesc probleme de natură economică, și România nu respectă astăzi nici una dintre ele.

E drept, anumite achimbări apar în domeniul macrostabilizării. Numai că, în condițiile integrării monetare a Uniunii Europene, accesul este imposibil nu cu o rată a inflației de 60% cum are România, dar chiar cu o rată a inflației de 10%.

E important să amintim aici un aspect ce ține de raporturile României cu organismele internaționale. În 1994, aceste organisme, în special Uniunea Europeană (Programul PHARE) și Banca Mondială, s-au plîns de lipsa de colaborare a autorităților române, o seamă de fonduri, unele nerambursabile, irosindu-se pentru că Guvernul României nu s-a priceput să găsească oportunități de cheltuire a lor. Forurile internaționale au impresia că România nu are altă nevoie de bani, cît de oameni care să știe cum să cheltuiască banii, în mod eficient, desigur. □

VARUJAN VOSGANIAN, born in 1959. Graduate of the Academy of Economic Studies (Department of Commerce), and of the University of Bucharest (Department of Mathematics). Member of the Romanian parliament, from the Union of Armenians, he is currently in a Ph.D. program. He has authored over 200 articles on political economy, politics and various essays.

Imaginea preponderant negativă a parlamentului în opinia publică românească a provocat dezbateri care au pus în lumină cel puțin îngrijorarea retorică că instituția centrală a democrației este grav amenințată. În ultimul an mai cu seamă, parlamentul a fost supus unui tir virulent în presa liberă de toate orientările. Rezultatele a două institute specializate, IRSOP și IMAS, care au desfășurat de-a lungul întregului an 1994 un program de investigare a opiniei publice, ne arată că opiniile negative despre activitatea parlamentului variază, pe parcursul anului trecut, între 79% și 66%. E simptomatică frecvența cu care se afirmă în dezbaterile publice ineficiența parlamentului. Or, dacă acceptăm eficiența ca valoare principală a organizării democratice, atunci am putea crede că trăim o criză prematură a democrației. Dar înainte de a trage această concluzie, să analizăm aprecierile negative cel mai des formulate.

1. Lipsa de eficiență

a) Majoritatea contextelor în care s-a vorbit despre lipsa de eficiență a legislativului au pus în evidență un sens surprinzător, care ignoră însuși specificul instituției. S-a spus adesea că nu există în dezbaterile parlamentare un ritm suficient de alert și că nu se adoptă un număr destul de mare de legi. De multe ori, reprezentanții instituției au căzut în capcana acestui limbaj, argumentând eficiența prin date statistice de natură să probeze numărul mare de proiecte adoptate. În comparație cu parlamentele unor țări cu veche legislație democratică, la București a fost într-adevăr adoptat un număr foarte mare de legi, număr care nu vorbește însă decât despre necesitatea unei masive înnoiri legislative. Alții au părut însă să accepte că reproșul are consistență și au căutat să disocieze responsabilitățile. S-a inaugurat astfel o dispută care a pus în lumină conflictul real, acela care a fost sursa unor dispute camuflate în termeni improprii. Între guvern și parlament există un conflict structural, și pentru organizarea democratică a unei societăți toată problema este ca acest conflict să fie menținut în cadrele constituționale. Or, disputa creată în viața publică românească exprimă o tendință apăsătoare de depășire a acestor reguli. Mai mult chiar decât în anii precedenți, în 1994 guvernul a tins să neutralizeze legislativul prin procedeele emiterii ordonanțelor. Întreaga politică economică a anului care s-a scurs a fost condusă prin ordonanțe emise pe durata vacanțelor parlamentare. Bugetul însuși, am putea spune, se sustrage în mare măsură legislativului, prin rectificările succesive. Cea mai mare parte a timpului de lucru în cele două camere a fost consacrat de fapt dezbaterii ordonanțelor emise de guvern, dezbateri post-factum, care nu mai puteau pune în discuție fondul problemei. În același timp, inițiativele legislative propuse de membrii parlamentului au fost respinse, cum s-a întâmplat cu legea pensionării înainte de termen, sau au fost amânate, ca toate inițiativele legislative prezentate de opoziție. De la alegeri încoace, și mai cu seamă în ultimul an, a fost vizibilă o dezechilibrare a raporturilor dintre guvern și legislativ în favoarea celui din urmă, care s-a sprijinit pe o majoritate pasivă, predispusă să-și sacrifice rolul legislativ prin delegarea către guvern. De altfel, fiecare început de vacanță parlamentară a fost marcat de cea mai vie dispută asupra cererii guvernului de a obține delegarea legislativă. Conflictul a generat o veritabilă violență ideologică, susținută de guvern și de avocații majorității, care au creat imaginea unei opoziții răuvoitoare și incompetente; absenteiste, de natură să transforme parla-

mentul într-o instituție ineficientă. Opoziția a replicat prin repetate motiuni de cenzură, care nu au reușit decât să acutizeze conflictul. Imaginea lipsei de eficiență a parlamentului pare de aceea să fie, în primul rând, expresia ideologică a tendinței executivului de a bascula raportul de forțe în favoarea sa, iar în plan subliminal exprima dorința eliminării opoziției. Intrată în dispută, la contestația Opoziției, Curtea Constituțională a oferit satisfacție guvernului. (Ultima delegare legislativă, obținută de guvern la sfârșitul lunii decembrie, a fost contestată de un grup de deputați ai opoziției.) A fost vizibil, de altfel, că arbitru constituționalității a preferat să opteze în favoarea majorității ori de câte ori cauza se afla la limita textului constituțional.

b) Într-o altă perspectivă, reproșul lipsei de eficiență poate fi tradus prin insatisfacția unor grupuri de interese, a unor partide sau, în general, a opiniei publice pentru amânarea adoptării unor proiecte cu gestație prea îndelungată. Anul 1994 nu poate fi asociat cu nici o intervenție majoră în legislația românească. Legea învățământului, legea caselor naționalizate, legea falimentului, legea cultelor sau legea minorităților naționale, legi de natură să tranșeze cele mai aprinse dispute din viața publică post-revoluționară, au suferit amânări succesive. Motivația tergiversărilor nu poate fi însă explicată în contextul limitat al parlamentului. Majoritatea parlamentară, care a reușit să-și mențină timp de doi avantați numeric, ar fi avut neîndoielnic puțină aptitudinea acestor proiecte, dar, fiind la rândul ei condiționată, a preferat să evite asumarea unor decizii. De altminteri, ușurința delegării legislative în seama guvernului și ezitarea politică reprezintă principalele caracteristici ale unei majorități nestructurate ideologic.

2. Absenteismul

La apariția acestei acuzații presa a contribuit în mod hotărâtor. Între imaginea publică și imaginea mediatizată a parlamentului există o relație strânsă pe care, de altfel, clasa politică s-a grăbit să o identifice cu o relație de la cauză la efect. O presă dezinvoltă, și parțial eliberată și de inhibițiile partizanatului politic a vorbit constant de o instituție populată de oameni incompetenți, dezinteresați de problemele de mare interes public. Ostilitatea reciprocă dintre presă și reprezentanții instituției a produs o relație caricaturală în care presa s-a străduit să lumineze grotescul, iar reprezentanții majorității, în definitiv cei care aveau puterea deciziei, au răspuns prin măsuri represive de limitare a libertății de exprimare. Lucrurile au ajuns atât de departe, încât birourile camerelor au propus un proiect de hotărâre care să instituie norme pentru fotografi și cameramanii acreditați la ședințele parlamentului. Operatorului televiziunii i se interzicea să filmeze scaunele goale, iar fotografiile au fost alungate pentru a fi luat imagini dizgrațioase ale celor surprinși în uitare de sine. Presa a fost în ultimul timp pur și simplu acuzată că lucrează, ireponsabil, în sensul discreditării instituției parlamentare. Iată cum, în absența unei forțe politice care să submineze în mod real înăuntrul sistem parlamentar românesc (ca mișcările de dreapta în Europa interbelică sau ca Partidul Comunist Francez, după cel de-al doilea război mondial) presa a fost investită cu un rol malefic. Conflictul deschis între presă și majoritatea parlamentară, înclinată să sancționeze libertățile de exprimare, a fost transferat, de-a lungul întregului an care a trecut, în planul dezbaterii asupra modificărilor la Codul Penal. Presa a obținut însă o însemnată

victorie. Mai este de remarcat și faptul fără precedent că insistența presei asupra unui subiect, o insistență nedirijată și iscată de un anumit mod de a înțelege lucrurile parlamentului, a produs o dezbatere reală asupra organizării unei instituții. Președinții camerelor și totodată liderii majorității au fost constrânși să reconsidere problema prezențelor la ședințele în plen, exprimându-și disponibilitatea de a accepta modificări de regulament.

În cadrul restrâns al parlamentului, prezența la vot în sala de ședințe a fost nu o dată folosită strategic de opoziția care a încercat să boicoteze adoptarea unei legi. Majoritatea a tratat atunci chestiunea în termenii, iarși ideologici, ai disciplinei parlamentare, readucând în prim-plan conflictul dintre guvern și opoziție. Involuntar, reprezentanții majorității au contribuit de fapt la dezvoltarea temei absenteismului, care, preluată de presă, a depășit cadrele conflictului guvern-opoziție, dovedindu-se a fi mai ales o problemă a relației dintre aleși și alegători. Identificăm aici motivația reală, camuflată într-un discurs catastrofic de natură să sugereze pericolul care amenință instituția parlamentară însăși, prin discreditarea ei în ochii opiniei publice. Conflictul deschis cu presa reprezintă așadar numai fațada unui conflict real despre care nu s-a vorbit deloc în acest context al temei absenteismului. Atât presa, cât și opinia publică largă, ca suport al îndrăznelilor publicistice, sînt înclinate să pună pe primul loc fidelitatea parlamentarului față de alegătorii săi, fidelitate pe care electoratul o înțelege și prin prezența în sala de ședințe. Această percepție însă vine în conflict cu subordonarea parlamentarului față de partidul care l-a propulsat și care impune altă ordine a exigențelor. Sistemul electoral al listelor face ca relația dintre ales și alegător să fie

destul de rarefiată. Sondajele de opinie citate la început ne arată că, între luna martie și luna decembrie a anului 1994, aprecierile pozitive ale populației față de viața politică din țară oscilează între 14% și 23%. Iar insistența neobișnuită a presei asupra unui subiect care poate părea derizoriu celor familiarizați cu specificul lucrărilor parlamentare ridică întrebarea dacă actualul sistem electoral, care abstractizează relația dintre ales și alegător, nu contribuie, la rândul său, la scăderea dramatică a încrederii populației în activitatea politică.

3. Corupția

Majoritatea parlamentară s-a dovedit puțin interesată să clarifice acuzațiile de corupție care apăsau asupra unor membri ai guvernului, în același timp membri marcanți ai partidului de guvernământ. Totodată, scandalul locuințelor de serviciu, izbucnit la puțin timp după ce comisia de cercetare a cazurilor de corupție a suferit o categorică înfrângere în fața solidarității politice a majorității, a aruncat o nouă umbră asupra onestității multor persoane delegate în parlament. Surprinzător este numai faptul că, pe de o parte, guvernul, care prin mulți dintre membrii săi a suportat grave acuzații de corupție, iar, pe de altă parte, justiția, prima în măsură să clarifice acuzațiile, se bucură în ochii opiniei publice de aprecieri mult mai favorabile decât Parlamentul. Aceasta e însă o chestiune care pretinde o cer-

HORAȚIU PEPINE - born in Brașov (1959); graduate from the Department Romanian Language and Literature of the University of Bucharest (1985). Former editor of 22 magazines, currently he is a correspondent of Radio Free Europe in Bucharest.

Sub semnul contradictoriului. Cazul Europei

MIHAIL DOBRE

Încheierea Războiului Rece – a cărei expresie sugestivă a fost dispariția “Zidului Berlinului” și ridicarea “Cortinei de Fier” în urma prăbușirii regimurilor comuniste est-europene în toamna anului 1989 – nu a marcat în mod obligatoriu intrarea într-o perioadă de calm și încredere în relațiile dintre state. Dacă marea confruntare ideologică dintre Est și Vest a devenit piesă de muzeu, în avanscena raporturilor internaționale s-au profilat noi conflicte, a căror origine trebuie căutată în surse cu totul diferite decât cele din perioada anterioară, fapt care a determinat și nevoia unei redefiniri a conținutului conceptului de securitate. “Există mai puțină amenințare, dar și mai puțină pace”, spunea, în septembrie 1993, fostul secretar general al NATO, Manfred Woerner – unul din marii dispăruți ai anului 1994 – care rezuma în câteva cuvinte caracterul contradictoriu al evoluției relațiilor internaționale după 1989. Anul recent încheiat a continuat această tendință, cu note distincte însă, care-i definesc o identitate aparte în raport cu perioada anterioară.

1994 a fost anul în care s-a pus punct final regimului de segregare rasială – apartheid – în Africa de Sud, iar schimbarea s-a făcut, spre mirarea a numeroși analiști și oameni politici, fără a duce țara pe calea războiului civil. Într-o zonă învecinată, însă, cu regiunea sud-africană, în Ruanda, ostilitatea dintre principalele etnii care compun statul – hutu și tutsi – a făcut ca asasinarea șefului statului să declanșeze un război civil devastator, care a lăsat în urma sa peste un milion de morți. Într-o altă renumită zonă de conflict, în Orientul Mijlociu, s-au făcut pași uriași pe calea soluționării conflictului arabo-israelian, în timp ce tensiunea din relațiile irakiano-kuweitiene a încordat iarăși atenția cercurilor diplomatice internaționale. În plus, într-o altă parte a lumii arabe, în Algeria, potențialul de dialog între autoritățile militare și Frontul Islamic al Salvării, de orientare fundamentalistă, pare a fi complet epuizat, statul algerian găsindu-se într-o criză profundă, din care nu se întrevede o ieșire. La rândul ei, America a trăit clipele reînnoașării la legalitate în Haiti, o dată cu revenirea la putere a președintelui legitim, Jean Bertrand Aristide, dar și momentele de criză provocate de răscoala

zapatistă din Mexic. În sfârșit, scena politică europeană a fost dominată de incapacitatea cronică de a găsi o soluție pentru conflictul din fosta Iugoslavie, de reafirmarea cu tărie a pretențiilor de mare putere ale Rusiei, de amplificarea eforturilor noilor democrații din Europa centrală și de est pentru realizarea stabilității interne și grăbirea apropierei de structurile economice, politice și de securitate europene și euro-atlantice, precum și de continuarea procesului de integrare vest-europeană. În fiecare din aceste procese și-au făcut loc evoluții divergente, reliefând caracterul complex al raporturilor politice europene. În ansamblu, Europa a oscilat între continuitate și schimbare, sugestivă fiind, în acest sens, pe de o parte, reînnoirea mandatului Uniunii Creștin-Democrate cancelarului Helmut Kohl în Germania, iar pe de altă parte, seismul petrecut în sistemul politic italian, care a adus la putere o grupare politică cu numai trei luni de existență – Forza Italia –, asociată cu o formațiune de orientare neofascistă – fiind realizată astfel prima participare a neofasciștilor la un guvern vest-european după al doilea război mondial –, dar totuși incapabilă să îndrepte Italia pe calea normalității.

Evenimentele ultimului an sunt atent studiate în toate laboratoarele diplomatice ale lumii, în scopul degajării semnificațiilor acestora și, pe această cale, a ideilor fundamentale cu privire la sensul evoluției vieții politice internaționale. Această operațiune necesită, însă, înainte de toate, o radiografiere atentă a ceea ce s-a petrecut în anul recent încheiat, ca unic mod de realizare, într-o perioadă ulterioară, a unei evaluări adecvate. Este ceea ce ne propunem în acest articol, cu mențiunea că ne vom opri asupra acelor procese care caracterizează spațiul european.

I. Uniunea Europeană: între problemele integrării și o politică pentru Europa

Anul 1994 a reprezentat pentru Uniunea Europeană și pentru cele 12 state-membre o primă perioadă de aplicare a prevederilor Tratatului de la Maastricht – încheiat, după cum se știe, la 7 februarie 1992, și intrat în vigoare la 1 noiembrie

1993 –, timp în care programul Uniunii Europene a fost dominat de imperativul definirii modelului de integrare, de desfășurarea cu succes a negocierilor privind aderarea la Uniune a patru state din “Asociația Europeană a Liberului Schimb” (Austria, Finlanda, Suedia și Norvegia), ca și de elaborarea unei strategii privind includerea în structurile Uniunii a altor state europene, în principal a noilor democrații din Europa Centrală și de Est.

Problema definirii modelului de integrare¹ a provocat o vie dezbateră, având efecte nu numai asupra raportului dintre partizanii unei Europe federale, cu structuri supranaționale, și cei care continuă să creadă în virtuțile statului național, ci și asupra problemei aderării la Uniune a unor noi state, care prezintă standarde și ritmuri de dezvoltare diferite. Dezacordul a fost făcut public cu prilejul reuniunii Consiliului European de la Corfu (Grecia, 24-25 iunie 1994), când s-a pus problema alegerii unui nou președinte al Comisiei Europene, adică a acelei instituții a Uniunii care are un rol determinant în elaborarea politicilor comunitare și prezintă cele mai pronunțate caracteristici supranaționale. Blocarea de către Marea Britanie – principala susținătoare a menținerii caracterului interguvernamental al Uniunii – a candidatului propus de “axa franco-germană”, premierul belgian Jean Luc Dehaene, pe motivul vederilor sale pronunțat federaliste, a dus la adoptarea unei formule de compromis, președinte al Comisiei devenind, de la 1 ianuarie 1995, Jacques Santer, fost prim-ministru al Luxemburgului, dar aceasta nu a însemnat și o depășire a dezacordului existent. Drept urmare, pentru a face posibilă atingerea celor două obiective ale integrării europene – adâncirea și lărgirea Uniunii – și deci a se evita spectrul unei încetineri a ritmului integrării europene prin includerea unor noi state, “axa franco-germană” a reacționat cu promptitudine, primul ministru francez Eduard Balladur evocând ideea unei integrări europene “cu mai multe curcuri”, iar partidul de guvernământ german, Uniunea Creștin-Democrată, propunând crearea unei Europe “cu geometrie variabilă”. Se militează astfel pentru conceperea unei anumite formule care, pe de o parte, să permită continuarea integrării în toate domeniile specificate în Tratatul de la Maastricht de către țările “mai apte și mai decise”, identificate ca formând “nucleul dur” al Uniunii (Germania, Franța, Belgia, Olanda și Luxemburg), iar pe de altă parte, să faciliteze admiterea de noi membri, cărora le este oferită posibilitatea integrării într-un ritm mai lent, cu perspectiva de a se alătura “nucleului dur” atunci când “doresc și pot”². Ne aflăm, fără îndoială, în fața unor concepte folosite și în urmă cu câțiva ani, imediat după 1989, dar care acum trasează linii demarcatoare între chiar statele Uniunii. Reacția nu a întârziat să apară, cu precădere din partea celor lăsați în afara “nucleului dur”, dar dezbateră nu este nici pe departe epuizată, evoluții semnificative putând să aibă loc pînă la Conferința interguvernamentală din 1996, când se va efectua o evaluare profundă a politicilor comunitare privind aplicarea Tratatului de la Maastricht.³

Extinderea Uniunii Europene prin admiterea de noi membri a făcut obiectul unei preocupări constante, în primul plan aflându-se negocierile privind aderarea Austriei, Finlandei, Suediei și Norvegiei, state membre ale AELS și deci ale Spațiului Economic European creat în septembrie 1991. Dacă în ceea ce privește criteriile de convergență economică nu au apărut probleme deosebite, întrucât structurile, politicile și performanțele

economice ale celor patru state erau similare celor din statele membre ale Uniunii, serioase semne de întrebare au ridicat rezervele statelor care solicitau aderarea cu privire la integrarea politică, cu atât mai mult cu cât trei dintre ele – Austria, Finlanda și Suedia – sunt state neutre. Ca urmare, pentru unele țări comunitare, în special pentru Franța, a fost nevoie de ceva timp pentru a se convinge că viitorii parteneri erau hotărâți să accepte elemente de supranaționalitate și să se angajeze activ pe calea realizării unei politici externe și de securitate comune, adică acele trăsături care definesc procesul de integrare politică⁴. După ce Parlamentul European a aprobat, la 4 mai 1994, condițiile de aderare ale celor patru state, urma ca parlamentele și electoralele statelor aderante și ale statelor comunitare să consimtă la termenii rezultați în urma negocierilor. În acest moment, s-a intrat într-un scenariu derulat deja acum mai bine de două decenii, înainte de prima lărgire a Comunității Europene, când Marea Britanie, Irlanda și Danemarca au decis alăturarea de membrii fondatori ai structurii comunitare, în timp ce poporul norvegian s-a opus, prin referendum, acestei oportunități. Pentru a confirma parcă zicala că istoria se repetă, poporul norvegian a respins din nou, în condiții social – istorice radical diferite decât celea din 1972, aderarea la Uniunea Europeană, drum pe care nu l-au urmat celelalte trei state – Austria, Finlanda și Suedia –, care în acest fel, de la 1 ianuarie 1995, au ridicat la 15 numărul statelor membre ale Uniunii.

Este demn de remarcat că forurile comunitare au acordat o importanță deosebită efectuării cu succes a noii lărgiri a Uniunii Europene, fiind împărțită și convingerea că un eșec al acestei acțiuni ar avea drept consecință diminuarea șanselor de a se aborda în mod eficient problema extinderii către noile democrații din Europa centrală și de est. Considerăm însă că ar fi probabil prea timpuriu să se facă evaluări cu privire la efectele “șocului” norvegian din această perspectivă.

În orice caz, problema aderării țărilor din Europa Centrală și de Est se află pe agenda Uniunii Europene, acesta fiind obiectivul strategic pe care și l-a fixat fiecare din cele șapte state asociate la Uniune – Polonia, Ungaria, România, Cehia, Slovacia, Bulgaria și Slovenia –, cărora le-a fost recunoscută, de altfel, vocația de a deveni membri ai structurilor comunitare prin hotărârile Consiliului European de la Copenhaga, din 21-22 iunie 1993. Aceste state au continuat în 1994 procesele de transformare economică începute după înlăturarea regimurilor comuniste, dar trebuie remarcat că reforma este văzută și pusă în practică în forme diferite și cu ritmuri diferite, în fruntea grupului aflându-se statele care au compus Gruparea de la Vișegrad⁵. Ținând seama de nivelul de dezvoltare diferit de la țară la țară care rezultă din această abordare variată a proceselor de reformă economică, ideea franco-germană cu privire la o Europă “cu geometrie variabilă” oferă statelor asociate perspectiva ca, în cazul unei aderări rapide, să se poată integra deplin în unele domenii, precum “politica externă și de securitate comună”, urmînd ca, în ceea ce privește uniunea economică și monetară, participarea să se facă după “foarte lungi perioade de tranziție”, atunci când vor fi satisfăcute criteriile de convergență economică. Trebuie însă reținut că satisfacerea acestor criterii de către statele în prezent asociate devine greu de imaginat dacă trebuie să se facă prin raportare la standardele impuse de ritmul trepidant al “nucleului dur”, fiind, în mod evident,

aşa cum preciza primul ministru ceh Václav Klaus, "mai ușor să urci într-un tren de mică viteză"⁶.

În ansamblu, Uniunea Europeană a răspuns solicitărilor formulate de statele asociate, iar prin hotărârile Consiliului European de la Essen, din 9-10 decembrie 1994, a fost adoptată o strategie de pregătire a acestora în vederea aderării. S-a intrat, astfel, într-o perioadă de cooperare între statele asociate și forurile comunitare, în cadrul căreia atingerea standardelor care să asigure îndeplinirea criteriilor de integrare economică și politică depinde în mare măsură de voința politică a acelor care solicită aderarea.

II. Rusia și atracția statutului de mare putere

Hotărârea factorilor politici de la Moscova de a repune pe tapet lăuarea în considerare a intereselor de mare putere ale statului rus – categoric exprimată în scrisoarea adresată de președintele Boris Elțin, în septembrie 1993, liderilor principalelor puteri occidentale, prin care se formula opoziția față de o eventuală includere în NATO a țărilor din Europa centrală și de est – a fost promovată cu fermitate de-a lungul întregului an 1994, chiar cu prețul tensionării raporturilor cu partenerii occidentali. Nu este lipsit de interes a arăta că această poziție fermă în raporturile internaționale a fost însoțită, pe plan intern, de schimbări fundamentale. Rusia post-sovietică prezentându-se ca o societate stabilizată care, la capătul unui proces de restructurare întreprins în ritm forțat, este caracterizată de operarea unei economii de piață, privatizată în cea mai mare parte, ca și de funcționarea instituțiilor politice specifice unui stat democratic. De aceea, oricâtă importanță ar avea unele probleme mari ale Rusiei, precum crima organizată sau inflația, ar fi nerealist să nu se arate că statul rus a depășit faza critică a procesului impus de schimbarea de sistem⁷.

Principalele obiective de politică externă, definite încă de la sfârșitul lui 1993 – anume protecția minorității ruse din fostele republici sovietice și organizarea de către Rusia a unor operațiuni de menținere a păcii –, au constituit calea de afirmare a pretențiilor Rusiei privind răspunderea ei deosebită pentru securitatea întregului spațiu fost-sovietic, adică pentru acea zonă definită de factorii de decizie de la Moscova ca fiind "vecinătatea apropiată". Încercând să obțină legitimitate de la CSCE pentru prezența trupelor sale în Tadjikistan, Georgia, Nagorno-Karabakh și Moldova, Rusia s-a străduit să impună în forumul pan-european un document prin care să se recunoască acestor trupe statutul de "forțe de menținere a păcii" ale CSCE. Deși puterile occidentale nu au manifestat interesul de a se implica în soluționarea conflictelor din zona sudică a fostei URSS și, în general, se recunoaște utilitatea integrării forțelor cu caracter pacificator din zonă într-un sistem global de securitate, ansamblul statelor participante la CSCE a susținut că Rusia și partenerii ei din CSI trebuie să primească sarcini concrete numai în cazul unor inițiative de reglementare a conflictelor locale sau de menținere a păcii care se organizează pe baze multilaterale, în conformitate cu principiile unanim acceptate de comunitatea internațională și sub conducerea politică a ONU sau a CSCE. Se dorește deci să se evite atât reglementarea conflictelor numai prin forțe rusești, cât și o eventuală neparticipare a Rusiei la asigurarea securității regionale în Asia Centrală și Zona Caucazului⁸. Diplomația rusă nu a acceptat însă jumătăți de măsură și a blocat orice încercare de realizare a

unui document CSCE care să vizeze operațiuni de menținere a păcii în fostul spațiu sovietic – deși ea fusese, în faza inițială, promotoarea unui asemenea document –, trimițând mesaje clare că nu intenționează să admită imixțiuni în zona "vecinătății apropiate", unde rolul său nu poate fi disputat.

Noua orientare în politica externă a Rusiei, petrecută în condițiile creșterii influenței tendinței revizioniste-imperiale în cadrul elitei conducătoare de la Moscova, vizează nu numai redefinirea poziției față de "imperiul interior" (deci "vecinătatea apropiată"), ci și față de "imperiul exterior" al fostei URSS, adică fostele state comuniste din Europa centrală și de est. Astfel se explică opoziția Rusiei față de o eventuală extindere a NATO prin includerea statelor din zona sus-menționată, la Moscova fiind împărtășită concepția că orice apropiere a teritoriului NATO de frontierele rusești nu poate lăsa neatins interesele de securitate militară ale statului rus⁹. Dezbateră cu privire la extinderea NATO – întretinută și după lansarea la Reuniunea la nivel înalt a Alianței nord-atlantice de la Bruxelles, din 9 ianuarie 1994, a programului "Parteneriatului pentru Pace", la care a aderat ulterior și Rusia – nu a adus elemente noi, dar a contribuit la tensionarea raporturilor dintre Rusia și puterile occidentale, fapt reflectat pe deplin și cu ocazia ultimei reuniuni de angajare a anului recent încheiat, anume Conferința șefilor de stat sau de guvern din țările CSCE, desfășurată la Budapesta, în zilele de 5 și 6 decembrie 1994.

În general, statele occidentale consideră că este firesc ca Rusia să vrea să acționeze ca o mare putere, întrucât ea este o mare putere. Ei i se acordă importanță cuvenită unui factor major în relațiile internaționale și din această perspectivă prezența președintelui Boris Elțin la reuniunea Consiliului European de la Corfu, din 24-25 iunie 1994, și la aceea a "Grupului celor 7" de la Neapole, din 8-9 iulie 1994, este plină de sugestii pentru tipul de parteneriat care se poate constitui între puteri pînă nu demult așezate pe poziții clar antagonice. În consecință, cooperarea cu Rusia este stimulată, în ciuda tuturor adversităților menționate deja, iar felul în care Rusia s-a implicat în eforturile internaționale destinate reglementării crizei din Bosnia reliefează avantajele unei asemenea cooperări.

Nu este mai puțin adevărat însă că factorii politici occidentali, susținând că Rusia este îndrituită să ducă politica externă a unei mari puteri, precizează totodată că aceasta trebuie să fie "politica unei mari puteri în contextul dreptului și "normelor internaționale"¹⁰. Această precizare scoate în relief, de fapt, limitele acțiunilor Rusiei în raporturile internaționale, proba cea mai la îndemînă fiind însăși negarea dreptului statelor din Europa centrală și de Est de a-și decide singure modul de asigurare a securității lor. În ceea ce privește criza din Cecenia, intervenită la sfârșitul anului 1994 și considerată în mod unanim ca fiind o problemă internă a statului federal rus, felul în care autoritățile de la Moscova au înțeles să stingă conflictul arată cât de puțin preț pun ele pe respectarea normelor internaționale cu privire la protecția drepturilor omului, norme pe care Rusia și le-a asumat prin documentele internaționale la care este parte.

III. Criza iugoslavă și calvarul Europei

Perpetuarea conflictului în spațiul fostei Iugoslavii și incapacitatea instituțiilor internaționale cu sarcini în dome-

niul securității de a găsi o modalitate adecvată de reglementare au reprezentat și în 1994 trăsături de marcă ale peisajului politic european. Începută în 1991, o dată cu proclamarea independenței Sloveniei și Croației și ruperea acestor două republici de statul federal iugoslav, criza de succesiune iugoslavă a îmbrăcat rapid forma înfruntărilor militare. Teatrul de operațiuni s-a mutat, în primăvara anului 1992, din Croația în Bosnia-Herțegovina, în aceeași perioadă comunitatea internațională identificînd Republica Federală Iugoslavă (Serbia și Muntenegru) ca principal autor al agresiunii și adoptînd sancțiuni drastice împotriva agresorului. În toată perioada de timp scursă de atunci, alături de conflictul bosniac, o problemă deosebită care își așteaptă soluționarea este situația teritoriilor din Croația în care etnicii sârbi și-au proclamat independența (regiunea Krajina), iar situația minorităților din unele regiuni ale noului stat iugoslav (Voivodina, Sandjak și Kosovo) constituie un alt motiv de îngrijorare pentru cercurile politice internaționale. În aceste zone s-a încercat detensionarea situației prin implicarea ONU și a CSCE, dar principalele eforturi au fost făcute pentru încetarea luptelor în Bosnia și soluționarea acestui conflict. Trebuie menționat însă că toate inițiativele adoptate în 1993 de factorii abilitați ai comunității internaționale (anume "Planul Vance-Owen", "Planul Owen-Stoltenberg", "Planul franco-german") au fost sortite eșecului, datorită mai ales refuzului sârbilor bosniaci de a accepta o structură teritorială a statului bosniac în care teritoriile ocupate de ei să fie separate prin zone locuite de croați și musulmani bosniaci.

În această stare de conflict permanent, o cotitură a fost produsă de masacrul, petrecut într-o piață din Sarajevo la 5 februarie 1994, cînd explozia unui obuz a făcut zeci de morți și sute de răniți. Ca urmare, conducerea NATO a adresat un ultimatum sârbilor bosniaci, cerîndu-le să-și retragă armamentul greu din zona orașului Sarajevo pînă la 21 februarie 1994 și amenințînd cu raiduri aeriene în cazul nerespectării cererii sale. Soluția militară a fost în cele din urmă evitată, datorită deciziei sârbilor de acceptare a condițiilor ultimatumului, în urma implicării întempestive a Rusiei în soluționarea crizei. Acest moment, dincolo de reliefaarea cuvîntului greu al Moscovei în spațiul iugoslav, a dat cale liberă formulării unor noi inițiative diplomatice, la 1 martie 1994 fiind încheiate la Washington o serie de acorduri privind constituirea unei federații croato-musulmane în Bosnia și a unei confederații, alcătuită din această Federație și Republica Croația. Fundamentate pe principiul respectării integrității teritoriale a Republicii Bosnia-Herțegovina, aceste acorduri nu lăsa sârbilor bosniaci decît alternativa alăturării la federație, opțiune care nu intra însă în vederile lor. În consecință, luptele nu au încetat și s-a ajuns ca la 10 aprilie 1994 aviația NATO să intervină pentru a opri înaintarea sârbilor bosniaci către zona de securitate Gorajde.

Inițiativa privind soluționarea politică a conflictului din Bosnia a fost preluată, la mijlocul anului 1994, de "Grupul de Contact" al Conferinței Internaționale asupra fostei Iugoslavii, care este alcătuit din SUA, Marea Britanie, Franța, Rusia și Germania, adică un Consiliu de Securitate al ONU adaptat la condițiile Europei, în care locul Chinei a fost luat de Germania. După o perioadă de concertare a pozițiilor, Grupul de Contact a elaborat, la 5 iulie 1994, un plan pentru reglementarea situației din Bosnia, care prevede, în principal, menținerea statului bosniac, ca o uniune, în interiorul gra-

nițelor recunoscute de comunitatea internațională, realizarea unui aranjament constituțional pentru definirea relațiilor dintre Federația croato-musulmană și sârbii bosniaci, precum și stabilirea unor delimitări teritoriale, conform cărora 51% din teritoriul reprezintă zona croato-musulmană, iar 49% zona sîrbă. Planul Grupului de Contact mai stipula necesitatea încetării ostilităților ca prim pas în vederea aplicării lui, precum și măsuri de încurajare sau descurajare în conformitate cu reacția părților în conflict. Acest plan trebuia însă, mai întîi, să fie acceptat de cele trei comunități etnice din componența statului bosniac, numai că și de această dată sârbii s-au opus, ei nefiind de acord cu delimitările teritoriale prevăzute de plan și nici cu obligația de a rămîne legați de Federația croato-musulmană în interiorul statului bosniac. În ultima perioadă însă, în unele formulări de poziții ale reprezentanților Grupului de Contact a apărut ideea de a se oferi sârbilor bosniaci posibilitatea de a stabili cu R.F. Iugoslavia raporturi similare celor existente în cadrul Confederației dintre Croația și Federația croato-musulmană din Bosnia, fapt care ar putea modifica, în viitor, atitudinea sârbilor bosniaci față de planul Grupului de Contact.

În orice caz, soluționarea conflictului bosniac și a crizei iugoslave în ansamblul ei va mai cere ceva timp, soluțiile destinate asigurării unei reglementări durabile trebuind să abordeze, de o manieră realistă, problemele care au fost identificate deja ca esențiale pentru situația din spațiul iugoslav, anume autodeterminarea, frontierele, națiunile și minoritățile¹¹.

NOTE:

1. Asupra problemelor modelului de integrare, a se vedea Alasdair Smith, Helen Wallace, "The European Union: towards a policy for Europe", în *International Affairs*, 70, 3, 1994, p. 429-444.
2. Vezi interviul lui E. Balladur, în *Le Figaro*, 30 august 1994. De asemenea, cu privire la documentul prezentat de UCD la 1 septembrie 1994, a se vedea comentariile din *Le Monde*, 3-4 septembrie 1994.
3. Un punct de vedere privind aplicarea Tratatului de la Maastricht în forma actuală și adoptarea unor măsuri suplimentare pentru consolidarea acestuia, la Reinhardt Stuth, "Europe – Tired of Change?", în *Aussenpolitik*, 45, 1, 1994, p. 31-39.
4. Cf. A. Smith, H. Wallace, *op.cit.*, p. 431 și următoarele.
5. Asupra perspectivelor aderării acestor țări la U.E., vezi George Kolankiewicz, "Consensus and competition in the eastern enlargement of the European Union", în *International Affairs*, 70, 3, 1994, p. 477-495.
6. Cf. Stela Arhire, "Germania și noua arhitectură europeană", în *Sfera Politicii* nr. 22, noiembrie 1994, p. 12-13.
7. Anders Aslund, "Russia's Success Story", în *Foreign Affairs* 73, 5, septembrie – octombrie 1994, p. 58 și urm.
8. Uwe Halbach, Heinrich Tiller, "Russia and its Southern Flank", în *Aussenpolitik* 45, 2, 1994, p. 156-165.
9. Cf. Gerhard Wettig, "Moscow's Perception of NATO's Role", în *Aussenpolitik* 45, 2, 1994, p. 123-133.
10. Douglas Hurd, "A world role for a great power", în *The Independent*, 20 aprilie 1994.
11. Vezi, în acest sens, John Zametica, *The Yugoslav Conflict*, în *Adelphi Papers*, Nr. 270, IISS, Brassey, London, 1992.

MIHAIL DOBRE - born in Bucharest (1960). He graduated from the Faculty of History, University of Bucharest and holds a Master of Arts degree in Diplomatic Studies from Diplomatic Academy of London. He currently works with the Ministry of Foreign Affairs.

Crizele internaționale

MIHAELA MĂTĂCHITĂ

Cu puțin timp înainte de a muri, în toamna anului 1992, Willy Brandt a scris un mesaj de rămas bun aproape în stilul Vechiului Testament: "Timpul nostru, ca nici unul dinainte, este plin de posibilități - pentru bine și rău. Nimic nu vine de la sine. Și puține durează".

Când marele bătrîn al Ostpolitik își caligrafia aceste cuvinte delfice, el nu bănuia cît de bine vor caracteriza ele anul care tocmai s-a încheiat. Căci 1994 a fost un an inegal, oscilînd între promisiuni și amenințări. De aceea, a scoate în evidență numai succesele ar fi cel puțin o periculoasă naivitate.

Astfel, după 25 de ani de conflicte, militanții catolici din Irlanda de Nord fac pace cu britanicii. În Haiti, Statele Unite sprijină un președinte ales, deși politica lui este anti-americană. Ruanda este țara celei mai mari catastrofe umane din toate timpurile, peste un milion de oameni căzînd victimă războiului civil dintre milițiile etniei hutu și triburile tutsi. Rămășă fără conducător oficial după moartea lui Kim Ir Sen, Coreea de Nord continuă să țină omenirea în șah prin programul ei nuclear. Nici SUA nu au fost ferite de răsturnări spectaculoase. După 40 de ani de control al democrațiilor asupra politicii interne și externe americane, republicanii au reușit să cîștige alegerile legislative de la jumătatea mandatului cu o majoritate care îl va obliga pe președintele Bill Clinton să accepte schimbări majore în deciziile executivului, dacă vrea să evite situații dificile. Pe bătrînul continent, extinderea la 15 a numărului de țări membre ale Uniunii Europene va deschide o piață de peste 400 milioane de consumatori. Dar sindromul Yalta încă nu s-a încheiat. În fosta URSS, mocnesc sau reizbucnesc focare de război civil, alimentate de orgoliul Rusiei de a se implica, potrivit unui rol ce singură și l-a asumat, ca jandarm al păcii. Iar în Bosnia, continuă un război de uzură, situație ce nu pare mult diferită de cea din anul anterior, părțile fiind tot în stadiul de negocieri. Și, cum sfîrșitul lui 1994 a confirmat revenirea "înghetului" în relațiile ruso-americane, cu posibile urmări grave la nivel mondial, apare

firească întrebarea dacă va putea fi evitat "un război al civilizațiilor". Căci totul pare a arăta că geopoliticieni și strategii sînt unanimi în a desemna islamul în forma sa fundamentalistă drept "inamicul total" al acestui sfîrșit de mileniu. Iar o analiză pe regiuni a crizelor anului trecut demonstrează, cu unele excepții (Ruanda, Haiti, Coreea de Nord), că nu trebuie minimalizată teza acestui "antagonism exotic".

Cercul de foc bosniac

1994, început la Sarajievo și încheiat la porțile orașului Bihaci, a marcat împlinirea a 1.000 de zile de la declanșarea conflictului. Tragicele monotonii a ororilor i s-au adăugat, totuși, destule schimbări în plan politic. Begradul a acceptat, în principiu, planul Grupului de contact și a rupt legăturile cu sîrbi bosniaci. Deși rămași fără sprijinul neînduplecatului Miloșevici, sîrbi bosniaci ai războinicului psihiatru Karadžici au stăvilat ofensiva musulmano-croată și au trecut la contraofensiva care i-a adus la porțile Bihaciului. Momentul a determinat înmulțirea afirmațiilor despre pierderea credibilității ONU, NATO, instituțiilor europene, apariția divergențelor între membrii europeni ai Alianței și SUA. Și, cum orice conflict prelungit în Balcani îi aduce pe ruși în zonă, anul 1994 a confirmat, încă o dată, această teză. Rusia și-a făcut un "cap de pod" balcanic, iar SUA au abandonat, oarecum, tonul intransigent (amenințările cu suspendarea unilaterală a embargoului). Planul de pace a fost modificat pentru a nu se mai știe a cîta oară: sîrbi pot forma o confederație cu Iugoslavia restrînsă (Serbia și Muntenegru), cotele partajului teritorial al Bosniei nu par a mai fi tabu. "Armistițiul Carter" nu face pacea mai sigură. Beligeranții nu dau semne că ar fi dispuși la compromisuri. Iar prelungirea conflictului va aduce cu siguranță în zonă și țările musulmane. Deja Organizația Conferinței Islamice acordă sprijin

politic și material guvernului predominant musulman din Bosnia-Herțegovina și dorește o ridicare a embargoului internațional asupra livrărilor de arme către această republică fost iugoslavă.

Orb prin Gaza

Cine nu își aduce aminte de "istorica" strîngere de mîna, din 13 septembrie 1993, de la Washington, dintre liderul palestinian Yasser Arafat și premierul israelian Yitzhak Rabin? Sau de ceremonia semnării, la 4 iulie 1994, la Cairo, a Tratatului dintre Israel și OEP privitor la punerea în aplicare a autonomiei palestinienilor în Gaza și Ierihon, act urmat de constituirea primului "guvern" palestinian? Și cine nu își amintește cum, la 26 octombrie 1994, într-un decor fastuos amenajat în plin deșert la Akaba, a fost semnat primul tratat de pace între Iordania și Israel, eveniment considerat ca marcînd "sfîrșitul stării de război în Orientul Mijlociu"? Astfel, s-a deschis posibilitatea edificării unui "nou Orient Mijlociu", cu condiția ca Siria și Libanul să încheie un tratat similar.

Dar visul a fost spulberat de un nou complex de confruntări între palestinieni și israelieni. Eșecul se datorează scăderii la jumătate a nivelului de trai în Cisiordania și Gaza. În ciuda promisiunilor, ajutorul occidental nu a venit. Autoritatea palestiniană, prezidată de Arafat în zonele autonome Gaza și Ierihon, nu are mijloacele necesare de a schimba situația. Jumătate din populația activă este în șomaj, condițiile de viață se degradează continuu, Israelul micșorează numărul palestinienilor admiși la lucru, preferînd forța de muncă superior calificată acestora provenind din România, China sau Thailanda. Toate acestea exasperează populația care l-a primit cu entuziasm pe Arafat la întoarcerea sa în "Țara Făgăduinței". Ne mai putem mira că palestinienii sînt din ce în ce mai sensibili la argumentele organizațiilor extremiste ca Jihadul islamic și, mai ales, Mișcarea de rezistență islamică Hamas? Ca și cum toate acestea nu ar fi fost de ajuns, Arafat se confruntă cu critici și disidențe în propria tabără. I se cere chiar cu vehemență să-și "corecteze prestația", inclusiv la nivel politic, economic și administrativ. În noiembrie, o declarație oficială provenind de la Tunis, din partea Comitetului Central Fatah, facțiunea lui Arafat din cadrul OEP, este o dovadă în acest sens. Atacul a venit din partea ministrului de externe, Farouk Kaddoumi, și a ministrului economiei în Autoritatea Palestiniană, Ahmad Qrei. Deja, trei importante organizații din OEP au intrat în opoziție, lăsînd grupul lui Arafat numai cu patru mici facțiuni și cîțiva independenți. Dar sursele puterii liderului palestinian se afla în recunoașterea sa de către Israel și în sprijinul financiar occidental. De aceea, nemulțumii afirmă că nu vor să-l răstoarne, ci să facă presiuni asupra lui să fie mai dur cu Israelul și să conducă țara cu mai multă competență. Cu asemenea prieteni, credibilitatea sigur se erodează, iar populația va ceda lesne ispitei fundamentaliste.

Pacea rece

"Europa, încă neeliberată de moștenirea războiului rece, este în pericolul de a cădea într-o pace rece", declara președintele rus Boris Elțin la summit-ul CSCE de la Budapesta, la începutul lui decembrie 1994. Aceste cuvinte poate nu trebuiau să șocheze pe nimeni, pentru că semnale privind înrăutățirea relațiilor

ruso-americane fuseseră din abundență chiar de la începutul anului, cînd, la cea de-a 13-a reuniune la nivel înalt NATO, a fost adoptată propunerea președintelui american, Bill Clinton, privind Parteneriatul pentru Pace. Rușii încercaseră, însă fără succes, să obțină ridicarea embargoului asupra vînzărilor de petrol de către Irak, înviaseră dreptul de veto al Moscovei în Consiliul de Securitate ONU pentru a bloca rezoluția sprijinită de americani privind Bosnia, iar, cu puțin timp înainte de reuniunea CSCE, ministrul rus de externe, Andrei Kozîrev, refuzase, la Bruxelles, semnarea documentelor de creare a unor legături militare între Rusia și NATO.

Dar, la Budapesta, schimburile de replici au ridicat tensiunile la nivelul șefilor de state. Clinton a criticat Rusia indirect, pentru opoziția ei față de extinderea NATO către Est, afirmînd răsădit că "Nici unei țări nu i se va permite să-și exercite veto-ul împotriva expansiunii" Alianței Atlantice. Elțin a răspuns, făcîndu-și auzite temerile că Europa este pe punctul de a se diviza din nou în blocuri ostile, acum de genul "toți împotriva Rusiei". Președintele Elțin a acuzat Washingtonul de aroganță pentru dorința ca SUA să joace rolul de unică superputere. Neînțelegerile dintre Rusia și Statele Unite au împiedicat CSCE să ajungă la un acord privind Bosnia, dar nu au blocat ceremonia care a marcat intrarea în vigoare a Tratatului START I de reducere a arsenalelor strategice. Totuși, tensiunile sînt reale și nu trebuie neglijate. Unele din ele rezultă din ciocnirea de interese dintre cele două țări. Numai prin ridicarea embargoului asupra exporturilor de petrol de către Irak, Bagdadul își poate plăti armele pe care le-a cumpărat de la Rusia. Tot presiunile financiare explică insistența Moscovei ca orice companie petrolieră străină care forează în Azerbaidjan să construiască o conductă prin Rusia. Iar tragedia de la Groznîi poate fi lesne intitulată "Petrolul, dolarul și cecenii". Dacă problema acestei republici separatiste poate fi considerată o chestiune internă a Federației Ruse, prezența forțelor "de menținere" a păcii în Tadjikistan, Georgia, Moldova arată mai degrabă a încercări de a readuce noile republici independente sub controlul Moscovei. Această nostalgie a prestigiului de altădată, această teamă bolnăvicioasă a rușilor față de ceilalți pot duce la o slăbire a eforturilor către unitatea lumii democratice care se prefigurează, fapt periculos în fața sfidărilor mileniului viitor.

Cecenia, un nou Afganistan

La 11 decembrie 1994, coloane mecanizate ale forțelor armate rusești pătrund pe teritoriul Ceceniei, mică republică secesionistă din Caucaz, cu o populație de aproximativ un milion de oameni, în majoritate musulmani. Scopul oficial: dezarmarea grupurilor rivale "de bandiți". Scopul real: răsturnarea de la putere a președintelui Djohar Dudaev. Încă din 1991, cînd, în dezordinea ce a urmat prăbușirii URSS, Cecenia și-a proclamat independența, ea a fost considerată de Moscova drept un pericol pentru integritatea Rusiei. În realitate însă, Kremlinul se pare că a tolerat această situație pentru a avea motiv să facă o demonstrație de forță, atunci cînd evenimentele din fostul spațiu sovietic o vor impune. Acțiunea militară nu și-a atins scopul în timpul programat, acest *blitz-krieg* avînd toate șansele de a se transforma într-un război

local de uzură. Observatorii și-au exprimat nu o dată opinia că Cecenia poate deveni un nou Afganistan pentru Rusia. Măsurile disproportionale, soldate cu victime în rândurile civililor și cu distrugerea capitalei cecene Groznîi și a unor sate din împrejurimi, au atras avertismentele vest-europenilor că vor exclude Rusia din structurile continentului. La 27 decembrie, președintele Elțin a ordonat încetarea atacurilor care pot produce victime în rândurile civililor. Dar totul a continuat ca la început. În plus, Moscova a trimis și temutele trupe ale Ministerului de Interne, specializate în lupte de gherilă. Serviciile speciale rusești "au montat" și un "guvern de renaștere națională" din rândurile opoziției cecene, dar Dudaev rămâne, asemenea Palatului prezidențial, neclintit. Poziția lui Elțin pare, în schimb, a se fragiliza. Este catalogat drept "porc bețiv". Alții afirmă că președintele este izolat în Kremlin, dezinformat și sub controlul "partidului războiului", format din oficiali militari și de securitate. Iar alții cred că Elțin urmărește să poată declara starea de urgență, pentru a anula prezidențialele din 1996 și a conduce prin decrete. Modul defectuos în care a fost abordată criza cecenă sugerează că președinția lui Elțin și fragila liberalizare politică din Rusia pot fi în pericol. Circulă speculații privind starea sănătății "tarului Boris" și a competenței sale. Se vehiculează deja alte nume pentru funcția de șef al statului, ca naționalistul Jirinovski sau premierul Cernomîr-

pe fondul secăturii rezervelor bugetare datorită cheltuielilor generate de conflict și al deteriorării nivelului de trai. Iar o Rusie în haos greu ar putea face față valului de resentimente stîrnite în țările islamice de masacrarea musulmanilor ceceni. Moscova își construiește singură dușmanul.

Bătălia pentru Algeria lovește Europa

"O minge de foc portocalie luminează cerul nopții pariziene. Explozia a douăzeci de bucăți de dinamită, la bordul unui Airbus A 300 de 42 de tone, transportînd 177 pasageri și 15 tone material inflamabil, dezintegrează aparatul de zbor și o ploaie de resturi incendiare cade deasupra capitalei franceze. În câteva minute, zone întregi ale orașului sînt deja în flăcări. Este finalul unui act disperat a patru tineri teroriști algerieni într-o misiune sinucigașă." Acest scenariu aparținînd unui corespondent al celebrei *Time magazine* nu este departe de întîmplarea reală din ajunul Crăciunului, cînd patru teroriști algerieni au detunat un Airbus al companiei Air France, luînd 173 de ostateci. Drama începută pe aeroportul din Alger s-a încheiat pe pista aeroportului Marignane din Marsilia, după 54 de ore, datorită intervenției spectaculoase a unității de elită a Jandarmeriei franceze.

despre "războiul ascuns" din această țară maghrebiană. Dar pentru algerieni, el nu este deloc ascuns. Între 600 și 800 de persoane sînt ucise zilnic. În capitală, trecătorii sînt înjunghiați pe stradă, cadavre afirmă de crengile copacilor din suburbii. Satele sînt incendiate de soldații guvernului, pentru a pune capăt gherilei islamiste. În schimb, instituții guvernamentale, funcționari de stat, artiști, intelectuali, ziariști, femeile europenizate sînt ținta atacurilor extremiștilor islamici. Detunarea Airbusului francez a demonstrat că spirala terorii a traversat Mediterana, ajungînd în Franța, fosta putere colonială. Dar Spania și Italia sînt la fel de îngrijorate. Spectrul unui Maghreb radicalizat a eclipsat neliniștile privitoare la o Europă de Est instabilă. Vest-europenii se tem acum de ceva asemănător Iranului chiar în fața ușii lor, de un foarte probabil export de revoluție islamică în Tunisia, Maroc, Egipt și de un sigur aflux uriaș de refugiați musulmani în Europa, fapt ce va duce la destabilizarea internă a multor țări de pe bătrînul continent.

Șocul civilizațiilor

"Ce adversar va lua locul comunismului în ochii Occidentului?", se întreba, la sfîrșitul anului, un comentator al prestigiosului *Le Monde Diplomatique*. Calificînd extremismul islamic drept "inamic total" al acestui sfîrșit de veac, pentru a-l combate mai bine unii intelectuali își

Mijlociu, trec fără dificultate granițele și strîmtorile, ajungînd clandestin la Marsilia, Barcelona, Frankfurt, dar și Sofia, București, Varșovia etc. Ce legătură poate fi între ei și mafiele rusești, azere sau cecene din spațiul fost sovietic? Traficul de arme, materiale radioactive? "Expansiunea fundamentalismului islamic, natura endemică a conflictului arabo-israelian, confruntarea dintre diferite naționalități și grupuri, efectul cumulat al problemelor ecologice, dependența economică, datoria externă a regimurilor care se opun dezvoltării democrației și drepturilor omului, șomajul, explozia demografică și migrațiile au agravat în mod deosebit destabilizarea Sudului și Sud-Estului Mediteranei", explică o rezoluție a Parlamentului European instabilitatea din această vastă arie. La rîndul său, Washington-ul a definit, încă din decembrie 1993, o nouă doctrină militară și a adoptat Inițiativa luptei împotriva proliferării (Defence Counterproliferation Initiative, DCI). Dacă este posibil ca un număr de vectori nucleari să ajungă în mîinile unui stat amoral sau ale unui grup terorist, inițiativa americană este pe deplin justificată. Cu toate acestea, perspectivele pentru anul abia început nu sînt deloc încurajatoare. Dar "timpul nostru, ca mai nici unul dinainte, este plin de posibilități - pentru bine și rău. Nimic nu vine de la sine. Și puține durează". □

din. Fostul ofițer KGB Alexandr Korjakov, partener de tenis și bodyguard al președintelui, "conduce spectacolul de la Kremlin", afirmă fostul procuror general Aleksei Kazannik. Se remarcă lipsa de unitate a armatei, unii generali opunîndu-se public intervenției în Cecenia. Toate acestea ar putea duce la un război civil,

Cei patru teroriști și-au pierdut viața. După alte 17 ore, "Grupul Islamic Armât (GIA), care și-a revendicat responsabilitatea, își răzbuna "martirii" ucigînd patru clerici romano-catolici în orașul algerian Tizi-Ouzo. Moartea acestora ridică la 76 numărul străinilor uciși în Algeria de cînd GIA a început asasinarea lor, în septembrie 1993. Ziariștii europeni vorbesc

rafinează teza despre "șocul civilizațiilor", în timp ce militarii pun la punct o nouă doctrină de război pentru a elimina acest pericol. Problema este însă diferită. Dacă în timpul războiului rece (1947-1990), "inamicul total" era o ideologie - comunismul - care luase formă într-un stat concret - URSS -, islamistii, provenind din Africa sau din Orientul

MIHAELA MĂTĂCHIȚĂ - born in 1953, in Bucharest. She graduated from the Faculty of Philosophy of Bucharest University in 1980. After 1989 she worked at the *Cotidianul*, and currently at *România Liberă*, on international politics.

Începînd din acest număr, revista noastră va publica analize ale evenimentelor politice din România care se produc în intervalul dintre două apariții. În concordanță cu programul său, Sfera Politicii urmărește să prezinte, în numerele viitoare, diferite perspective, asupra actualității românești.

Principiul excluderii

ROMULUS BRÂNCOVEANU

În ultima săptămînă a anului trecut, partidele liberale importante – PAC, PL '93, PNL, PNLC – au semnat Protocolul pentru constituirea Alianței Civic-Liberale "Liberalii". Articolul 1 al Protocolului spune: "Alianța urmărește unificarea mișcării liberale din România, cît mai curînd posibil, în cadrul unui singur partid liberal". Deși formularea este cît se poate de limpede, satisfacția afișată după semnarea Protocolului n-a fost lipsită de nuanțe. Astfel, dl Horia Rusu (PL '93) a declarat că "Alianța liberală a fost o cîntare care s-a făcut pînă acum în ritm de vals, de tango; noi o dorim în ritm de rock-and-roll...", în timp ce dl Nicolae Manolescu (PAC) a afirmat că "am plecat de la ideea fuziunii în perspectivă" și "rămîne ca anul viitor (anul acesta, n.n.) fiecare partid să ia decizii în funcție de care vom vedea dacă vom face fuziunea" (între timp, Comitetul Național al PAC s-a și pronunțat împotriva fuziunii). Rapiditatea înțelegerii, aerul ei întrucîtva conspirativ, declarațiile și acțiunile ulterioare au întărit scepticismul opiniei publice față de noul proiect de unificare liberală. Acum, ca și mai înainte, unificarea pare să depindă de bunul plac al liderilor. De altfel, mai mult ca în oricare alte formațiuni, pentru partidele liberale, datorită evoluției lor lipsite de logică, rațiunea politică nu se arată a fi o posibili-

tate de care trebuie ținut seama în încercările de anticipare a deciziilor și acțiunilor. Ne putem întreba însă dacă există elemente care favorizează manifestarea acestui bun plac liberal. Dacă asemenea elemente există, va trebui să le înțelegem nu neapărat ca pe niște factori obiectivi care nu puteau să aibă alte consecințe decît acelea pe care le știm, ci asemenea unor condiții care s-au dovedit și se dovedesc favorabile bunului plac și, deci, fărîmării și menținerii divizării liberale. Ipoteza pe care o propun pornește de la constatarea existenței în organizarea partidelor importante de la noi a două roluri distincte, *mentorul și deținătorul de rețea* – trăsătură mai generală, care a marcat însă evoluția mișcării liberale într-un mod particular.

Rolul de mentor îl joacă acel lider care, pe baza prestigiului politic, moral sau cultural, e considerat îndrumătorul spiritual și garantul principiilor unui partid. Pentru membrii partidului și în societate mentorul întrușchipează și reprezintă identitatea acestuia. Exemplele cele mai relevante de mentori sînt domnii Ion Iliescu și Corneliu Coposu.

Deținătorul de rețea este acel lider care, pe baza meritului de a se fi numărat printre inițiatorii unui partid, a obținut o poziție de conducere pe care a folosit-o și o folosește în scopul creării și deținerii

unei rețele organizaționale menită să-i promoveze interesele de putere. Exemplele cele mai bune pentru deținătorul de rețea sînt domnii Petre Roman în vechiul FSN, Adrian Năstase în PSDR, Dinu Patriciu în PNL ș.a.m.d.

Deosebirea pe care o fac între mentor și deținătorul de rețea este, desigur, aproximativă, mentorii deținînd, la rîndul lor, rețele, uneori chiar rețeaua cea mai importantă (de exemplu, domnii Ion Iliescu și Corneliu Vadim Tudor).

Conflictele mai importante în primele partide ale vieții noastre politice au pornit aproape întotdeauna de la înfruntarea dintre mentori și deținătorii de rețea, aceștia din urmă uzurpînd legitimitatea mentorului în mod direct sau prin încercări de hegemonizare a întregului partid cu ajutorul rețelei pe care o dețin. Acolo unde înfruntarea nu s-a dezvoltat, rețelele au rămas amortite. Dimpotrivă, acolo unde înfruntările au devenit serioase, rețelele au ieșit la lumină. De exemplu, așa s-a întîmplat în FSN atunci cînd dl Ion Iliescu s-a simțit amenințat de întărirea rețelei dlui Petre Roman. Acesta din urmă a atentat direct, de altfel, la puterea simbolică a dlui Ion Iliescu, declarîndu-se "lider național" al FSN. Asemănător, în PAC, dl Nicolae Manolescu a jucat și continuă să joace rolul de mentor. Dl Stelian Tănase, deținătorul unei puternice rețele, i-a contestat acest rol, lansînd platforma liberală și un nou statut. La fel evoluează lucrurile în PSM, unde dl Tudor Mohora atacă legitimitatea dlui Ilie Verdeț de reprezentant al principiilor partidului, intrînd totodată în conflict cu rețeaua acestuia și a dlui Adrian Păunescu.

Din observarea conflictelor mai transparente și a urmărilor acestora, ca și a înfruntărilor mocnite din PNȚCD și PSDR, rezultă că, de obicei, poziția mentorului se dovedește mai puternică în diversele situații decît aceea a deținătorului de rețea, el obținînd mai ușor, pe lîngă pe lîngă sprijinul rețelelor care i-au rămas credincioase, adeziunea grupurilor slab configurate din partid și a celei mai mari părți a suportului electoral. În FSN, în PAC și în PSM, punerea în discuție a poziției mentorului a luat forma unor încercări de schimbare a identității partidului, ceea ce a favorizat și mai mult regrouparea majorității de partea sa. Rețelele care i-au rămas credincioase au reprezentat în continuare partidul, cele desprinsse fiind considerate "aripi" ale acestuia sau fiind silite să-și caute ori să-și reconstruiască o nouă identitate.

În PNL, evoluțiile au fost diferite. Dl Radu Câmpeanu nu s-a păstrat, asemenea dlui Coposu și Manolescu, deasupra partidului și a disputelor dintre rețele, pentru a interveni doar în momentele cu adevărat decisive. Îmboldit de temperament, el a încercat să-și reproducă autoritatea, poate și fiindcă n-a avut altă soluție, intrînd pe față în conflict cu deținătorii de rețea puternice. Cîștigător de moment, după desprinderea PNLAT, prin deciziile și acțiunile șale – participarea la guvernarea Stolojan, ieșirea din CDR, propunerea regelui la candidatura pentru președinție –, ca și prin eșecul suferit de PNL în alegeri, el și-a stîrbit imaginea de mentor și n-a mai reușit să manevreze adeziunile în fața presiunii rețelei dlui Viorel Cataramă, tocmai revenită în partid. Grupul pe care îl conduce astăzi, în ochii opiniei publice și a suportului electoral liberal, nu mai reprezintă identitatea partidului căreia, o vreme, dl Câmpeanu îi fusese garant. Nici alți lideri liberali n-au mai reușit să îndeplinească rolul de mentor, în ciuda faptului că PL '93 a încercat să recupereze identitatea liberală prin propunerea pentru acest rol a dlui René-Radu Policrat și, mai pe încoace, a

dlui Vintilă Brătianu. Rețelele liberale, provenite, intrate și apoi ieșite din PNL, au preferat protecția CDR, înscriindu-se în lupta pentru hegemonie sau subzistență în cadrul acesteia (sprijinindu-i sau contestîndu-i, după împrejurări, pe dl Coposu și Constantinescu, acesta din urmă împins în față de liderul țărănist pentru a-și păstra neatinsă imaginea de paznic de far, deasupra confruntărilor din Convenție).

În concluzie, dacă a existat o condiție subtilă care a influențat fărîmarea PNL și influențază diviziunea mișcării liberale, lăsînd cîmp deschis luptelor pentru putere și bunului plac al diversilor lideri, atunci aceasta a fost defectiunea mentorului inițial și reputația nici uneia dintre rețelele rezultate sau care și-au exprimat adeziunea la liberalism de a produce imaginea unui mentor capabil să pacifice rețelele rivale.

În absența unui mentor, încercările de unificare a rețelelor liberale au fost, în fapt, încercări de excludere reciprocă. După cum decurg lucrurile, precipitarea de la sfîrșitul anului trecut nu marchează sfîrșitul acestei politici. De aceea, noul proiect de unificare trebuie pus în legătură cu subrezirea constantă a situației partidelor liberale în cadrul Convenției și cu oportunitatea deschisă întăririi acesteia de apropiata alegere a președintelui CDR. Astfel, PL '93 și PAC au eșuat în încercările lor de a obține un rol important în Convenție.

Îmminența alegerii noului președinte și pretențiile PNȚCD la majoritatea locurilor pe viitoarele liste electorale, posibilitatea intrare, în aceste condiții, a PNȚCD în alianța pe care PAC și PNL deja o formaseră, intrarea acestuia din urmă în CDR, intențiile neliniștitoare ale foștilor membri ai PAC pe care îi încorporase mai de mult, au făcut ca PL '93 să fie de acord cu intrarea în Alianța Civic Liberală și să-și nuanteze politica de excludere. În orice caz, alianța nou formată reprezintă o bună dispunere a formațiunilor liberale pentru alegerea președintelui CDR. O victorie a lor va păstra în mod sigur unitatea Convenției. O înfrîngere i-ar putea îndemna să părăsească CDR. Și într-un caz, și în celălalt, lipsa evidentă a unui lider care să joace rolul de mentor va complica procesul de unificare, rețelele liberale avînd contururi extrem de puternice care nu vor putea fi șterse peste noapte. Totuși, un președinte liberal al Convenției sau o alianță liberală ieșită de sub ascendența dlui Coposu (nu neapărat în afara Convenției) reprezintă o alternativă cu șanse apreciabile pentru producerea imaginii unui mentor credibil. Insist în speculația mea pe rolul mentorului, fără a exclude alte soluții care s-ar putea dovedi potrivite, deoarece grupurile de opoziție, inclusiv electoratul acestora, continuă să se reproducă pe baza prestigiului asociat anumitor atitudini și principii politice, și orice încercare de raționalizare a intereselor în formule politice trebuie să țină cont, într-un fel sau altul, de această realitate. Producerea unui mentor care să întrușchipeze simbolic atitudinea și principiile liberale este cea mai economică modalitate de a reconstitui identitatea liberală și, totodată, de a suspenda principiul excluderii pe care, paradoxal, formațiunile liberale îl avansează, fiecare în felul ei, drept bază a unificării, dar din care și-au făcut un principiu de căpătîi, mai ales PL '93 și PAC. □

ROMULUS BRÂNCOVEANU (born in 1957) graduated from the Faculty of Philosophy and History, University of Bucharest. Currently he is a Senior Researcher at the Institute for Educational Sciences.

În conferința de presă personală din 13 ianuarie, Emil Constantinescu a anunțat, oficial, depunerea candidaturii sale pentru președinția CDR și, implicit, intrarea în cursa pentru prezidențialele din 1996. Totodată, liderul CDR a prezentat și o modalitate proprie de desemnare a noului președinte al Convenției care, conform Protocolului din 1993, ar deveni și candidatul unic al CDR pentru alegerile prezidențiale. Gestul lui Emil Constantinescu a surprins oarecum clasa politică și pe comentarii politici. Și unii și ceilalți s-au întrebat, printre altele, ce l-a împins pe actualul președinte al CDR la un asemenea gest.

Starea CDR

Într-o declarație ulterioară, Ion Diaconescu, PNTCD, afirma că Emil Constantinescu a acționat din "disperare". De ce să fie însă Emil Constantinescu disperat?

În primul rând, din cauza atacurilor îndreptate împotriva sa de liderii PL '93, PNL-CD, PSDR, PAC, atacuri care s-au întesit și radicalizat treptat. Acest lucru a dus la scăderea procentului electoral al președintelui CDR, care a coborât, în ultimele două sondaje de opinie, pe locul trei, după Ion Iliescu și Adrian Năstase. Un declin electoral ce trebuie stopat.

În al doilea rând, din cauza crizei CDR, care s-a agravat continuu, în acest moment Convenția fiind, mai mult ca niciodată, în pericol de destrămare. De la alegerile din 1992 și până acum, CDR a acumulat tensiuni. Nerezolvate de-a lungul timpului, ele nu mai pot fi astăzi ignorate și nici mascate. Aceste tensiuni provin, în principal, din neînțelegerile dintre PL '93 și PAC, PL '93 și PSDR, PAC și AC ș.a.m.d. Ele au fost amplificate, recent, de pretențiile PNTCD (50% din locurile de pe listele de candidați la viitoarele alegeri locale și generale), de pretențiile aripii dure a UDMR (autonomie locală pe baze etnice), de problema listelor separate și a candidatului la președinția țării.

Constatat în calitate de lider al CDR, neputând rezolva conflictele ei interne, simțind că alianța devine necontrolabilă, Emil Constantinescu se află într-o exasperantă situație de "jam session", fiind nevoit să suporte presiunea, din ce în ce mai puternică, a unui context ostil și tensionat. De altfel, acest context transpare și din declarația dată la respectiva conferință de presă: "Este momentul să înceteze disputele interne (din CDR - n.n.) și să se producă o clarificare capabilă să concentreze întreaga energie pentru rezolvarea problemelor cetățenilor și ale țării". Deci, intenția declarată a actualului președinte al CDR ar fi aceea de a întoarce Convenția spre problemele oamenilor, ale țării și, implicit, cu spatele la aceea a candidatului CDR la președinția țării sau a listelor separate.

Deoarece problema candidatului CDR la alegerile prezidențiale este una din sursele conflictelor existente în interiorul Convenției, dar și una de dezorientare a electoratului, dată fiind incertitudinea ce planează asupra statutului lui Emil Constantinescu, acesta pare să fi încercat o tăiere a răului din rădăcină. Pe de-o parte, a transmis un mesaj de liniștire electoratului său, iar, pe de alta, un avertisment adversarilor din CDR: "Ținând seama de tensiunile pe care această problemă (a candidaturii - n.n.) pare să le fi generat, propun începerea neîntârziată a procesului de desemnare a unui nou președinte, printr-o procedură care să limiteze jocul politic, arbitrarul și subiectivismul liderilor politici, și care să

favorizeze, dimpotrivă, exercițiul democratic și exprimarea liberă a opțiunilor membrilor și simpatizanților CDR din întreaga țară".

Reacțiile partidelor

Trei partide au reactionat prompt și vehement, exprimându-și nemulțumirea față de gestul și declarația lui Emil Constantinescu. Este vorba de PL '93, PNL-CD și PSDR, partide ai căror lideri sînt cunoscuți ca adversari declarați ai candidaturii lui Emil Constantinescu la președinția țării. Dinu Patriciu a salutat ideea de competiție, dar consideră că termenele fixate de președintele CDR îl avantajează pe acesta "cu o lungime" față de ceilalți posibili candidați. Ca să nu dea dovadă de lipsă de fair-play, Emil Constantinescu ar trebui, susține Dinu Patriciu, să renunțe la termenele respective, pentru ca toți candidații să concureze "cu șanse egale". Nicolae Cerveni, președintele PNL-CD, dornic de a fi el însuși candidatul CDR la președinția țării, a afirmat că "termenele prevăzute de Emil Constantinescu sînt bune la tribunal". Cel mai dur a fost însă Sergiu Cunescu, președintele PSDR, care vizează, și el, candidatura pentru președinția țării. Liderul social-democrat a spus că declarația lui Emil Constantinescu "este o jignire la adresa partidelor din CDR".

La polul opus s-a situat PNL, primit de curînd în Convenție, și ca urmare a atitudinii favorabile a lui Emil Constantinescu. Probabil în semn de recunoștință, PNL-Quintus și-a reafirmat sprijinul pentru actualul președinte al CDR. În schimb, PAC a adoptat un ton neutru. Atitudinea PAC poate avea două explicații. Prima, nevoia liderilor de a-și asigura, printr-o neangajare provizorie, un spațiu de manevră necesar unor jocuri politice. A doua, neevaluarea exactă a situației din partid în ce privește un eventual sprijin pentru Emil Constantinescu. Cu alte cuvinte, se pare că în acest moment Nicolae Mănolescu nu știe proporția celor pro sau contra Emil Constantinescu, pro sau contra rămîinerii PAC în CDR.

Motivele nemulțumirilor

Nemulțumirile PL '93, PNL-CD și PSDR sînt generate de faptul că Emil Constantinescu și-a depus candidatura și a fixat o modalitate de desemnare a noului președinte al CDR fără să se consulte în prealabil cu partenerii din Convenție (cu excepția PNTCD și AC).

Un alt motiv, procedura stabilită de liderul Convenției este impusă membrilor alianței, alternativa fiind exclusă. Practic, Emil Constantinescu obligă partidele și asociațiile Convenției să aprobe o procedură dinainte hotărîtă.

În al treilea rând, termenele sînt scurte, favorizîndu-l vădit pe cel care le-a stabilit.

În al patrulea rând, și cel mai important, Emil Constantinescu se situează deasupra partidelor din CDR, definindu-se ca un fel de instanță supremă a alianței. Astfel, el nu mai este un lider, o personalitate a Convenției, ci o instituție. Dorișta de a "limita" jocul politic înseamnă scoaterea problemei desemnării candidatului CDR la președinție din sfera voinței și atribuțiilor partidelor care compun alianța și transferarea ei "membrilor și simpatizanților CDR din întreaga țară".

Emil Constantinescu vrea să lipsescă partidele de posibilitatea deciziei în chestiunea candidatului la președinția

Dilemele Convenției Democratice

RALU FILIP

țării, pentru că există posibilitatea de a nu întruni cele 6 voturi necesare în Comitetul Executiv al CDR.

Puțin probabil, o dată mînușă aruncată, ca Emil Constantinescu să dea înapoi, să renunțe deci la candidatură sau la procedura de desemnare a noului președinte al CDR. Dar nici PL '93, PSDR, PNL-CD și PAC nu vor accepta, necondiționat, planurile lui Emil Constantinescu. Aceste partide vor încerca să le stopeze sau, în cel mai bun caz, să le modifice. Iată de ce gestul lui Emil Constantinescu a amplificat criza Convenției. Din această cauză perspectivele alianței sînt și mai greu de prevăzut. Ce l-a determinat sau de ce a acceptat Emil Constantinescu să își prezinte, într-o asemenea conjunctură, candidatura?

Subtextul unei candidaturi

O explicație plauzibilă ar fi că, sfătuit de Corneliu Coposu și de Ana Blandiana, Emil Constantinescu a urmărit, pe lângă conservarea statutului său în CDR, să probeze fuziunea partidelor liberale.

Decizia anunțării candidaturii nu-i poate aparține, în exclusivitate, actualului președinte al CDR. Dacă n-ar fi avut un sprijin garantat, el nu ar fi ieșit, descope-rit, la o luptă care ar fi putut să-i fie fatală. Corneliu Coposu și Ana Blandiana i-au dat acceptul încă înainte de înfilnirea, secretă, care a avut loc în casa liderului PNTCD cu două zile înaintea conferinței de presă. De altfel, Corneliu Coposu a declarat că CDR nu are un candidat mai bun decît Emil Constantinescu, iar Ana Blandiana a fost și mai categorică, afirmînd că AC nu-l va sprijini decît pe rectorul Universității București.

Cei doi l-au convins pe Emil Constantinescu să iasă în față într-un context în care se acționează intens pentru realizarea fuziunii partidelor liberale și de oscilații din partea PAC. Anterior anunțării candidaturii lui Emil Constantinescu, președintele PAC, Nicolae Mănolescu, declara: "Noi nu am făcut, deocamdată, propuneri electorale. Din protocolul semnat (cu PL '93, PNL, PNL-CD - n.n.) lipsesc referirile la alegerile de orice fel". Ar reieși astfel că, practic, Alianța Civic-Liberală nu funcționează, ceea ce are o semnificație pentru disputele din Convenție. Pentru că, orice s-ar spune, un partid liberal unificat, puternic, ar reprezenta o amenințare pentru PNTCD, care și-ar diminua dominația asupra CDR, pentru AC, care și-ar pierde influența în CDR, și pentru Emil Constantinescu, din cauza eventualității unei confruntări cu un candidat liberal.

În Protocolul Alianței Civic-Liberale, la ultimul punct, este prevăzută desemnarea și susținerea unui candidat comun la președinția țării (de neînțeles de ce Nicolae Mănolescu neagă acest lucru, în situația în care este unul dintre semnarii Protocolului). Or, luînd pe nepregătite partidele liberale din CDR, Emil Constantinescu a dovedit că Alianța nu funcționează, argumentul fiind modul diferit în care ele au reacționat la acest eveniment.

Mai mult, cunoscînd dorința unor lideri din CDR de a deveni candidați la președinția țării, mizînd pe faptul că liberalii se înțeleg cu greu în probleme de mai mică importanță decît cea a desemnării unui candidat comun la președinția României, Emil Constantinescu și-a depus candidatura, sporind și mai mult neînțelegerile liberalilor. Puțin probabil ca aceștia să ajungă la un acord privind candidatul lor în termenul prevăzut de actualul președinte al CDR.

A doua explicație ar fi aceea că PNTCD dorește modificarea Protocolului din 1993 sau excluderea unor partide din CDR. Protocolul din 1993 prevede că în CDR hotărîrile se iau prin consens. Așadar, un singur vot contra lui Emil Constantinescu ar fi suficient să împiedice desemnarea lui ca președinte al CDR și candidat unic pentru alegerile prezidențiale. Din această cauză, ori se schimbă Protocolul, hotărîrile urmînd să se ia cu majoritate simplă de voturi, ori se poate pune problema excluderii partidelor potrivnice lui Emil Constantinescu și PNTCD privind numărul de candidați la viitoarele alegeri. Se scotează, în tabăra PNTCD, că perspectiva excluderii din CDR, perspectivă "sinucigașă", după părerea unor lideri țărăniști, va tăia elanul revendicărilor și va obliga PL '93, PSDR, PNL-CD și chiar PAC să se resemneze și să accepte condițiile.

Disensiunile din CDR, contestările reciproce, acuzele ce i se aduc lui Emil Constantinescu determină o pierdere constantă de electorat aflat pentru el, cît și pentru Convenție. Pe de altă parte, este limpede că Emil Constantinescu e apropiat de PNTCD și AC. Din această cauză, este posibil ca el să nu fie votat, în alegerile prezidențiale, de cei ce au resentimente față de țărăniști sau față de AC, iar pînă la alegerile generale, legislative și prezidențiale, mai este aproximativ un an.

RALU FILIP (born in 1959) graduated of the Faculty of Law from University of Bucharest. Chief of the Department of Internal Politics of the daily Curierul național.

Cărți și autori

SEMNAL

MICHAEL LYNCH
Stalin și Hrușciov:
URSS 1924-1964
București, Editura All,
Colecția Acces la istorie,
1994, p. 176, lei 3.900.

O analiză a ceea ce a urmat revoluției din 1917, prin compararea acțiunilor politice, economice și diplomatice ale celor doi dictatori comuniști.

LEIBNIZ
Monadologia
București, Editura
Humanitas, Colecția φ, 1995,
p. 248, lei 2.800.

Gândită ca un scurt expozeu destinat inițierii în filosofie a principelui Eugenio de Savoia, *Monadologia*, apărută în 1714, enunță în 90 de articole succinte nucleul meditației leibniziene.

KEITH RANDELL
Luther și Reforma în
Germania, 1517-1555
București, Editura All,
Colecția Acces la istorie,
1994, p. 112, lei 3.900.

Cartea analizează două teme principale: revolta și învățăturile lui Martin Luther și ascensiunea lutheranismului în Germania. Reformismul lui Ulrich Zwingli și ale anabaptilștilor sînt analizate prin comparație cu lutheranismul.

CONSTANTIN NOICA
Semnele Minervei I
București, Editura
Humanitas, Colecția Noica,
1994, p. 208, lei 2.600.

Ediție exhaustivă a articolelor și eseurilor scrise de Noica între 1927 și 1929, care anunță viitorul mare filosof.

SEMNAL

Opera necesară întîrzie încă

Explicabil, teme îndelung cenzurate ies astăzi dintr-o umbră nedorită. Alergiei pentru I.I.C. Brătianu, care a durat tot atît cît regimul comunist, îi urmează un interes pentru acest personaj, care nu e mai puțin viu din partea istoricilor decît din partea publicului. După o broșură de circumstanță, care avea măcar avantajul de a fi fost scrisă de un specialist al istoriei României dintre cele două războaie mondiale, noua monografie consacrată fostului prim-ministru și conducător al Partidului Național-Liberal timp de aproape douăzeci de ani (1909-1927) este o carte masivă*. Autorul, Anastasie Iordache, nu s-a ocupat numai de *Viața politică în România 1910-1914* (București, 1972), ci mai cu seamă de secolul al XIX-lea și de marile sale familii: Golești, Ghiculești. Dintre Brătieni, lui Dumitru i-a evocat viața și activitatea într-o utilă lucrare din 1984.

De data aceasta, subiectul ales e mult mai ambițios, și rezultatul nu poate să nu trezească, pe lângă satisfacție, și destule nedumeriri. Satisfacția, aceea de a vedea recunoscute marile merite ale omului politic și repuse în circulație informații,

Dicționar liberal

nu noi, dar atîtea vreme împinse pe planul al doilea, de unde nu se distingeau clar, este justificată. De asemenea, condiția revendicată cu hotărîre pentru orice contribuție originală, anume de a folosi un material inedit, e și ea, în parte, îndeplinită. Autorul a cercetat corespondența de familie a Brătienilor, căutînd mărturii despre anii de formare intelectuală a tînrului student la Paris și, în scrisorile către frați și surori, mai tîrziu, în 1919, confesiuni referitoare la momentul critic al Conferinței de Pace. Mai interesante sînt telegramele trimise prefectilor în 1907.

Nedumeririle, îndreptățite și ele, încep chiar de aici. Unele cu privire la figura centrală a cărții, altele în legătură cu demersul biografic. Cititorul scrisorilor de tinerete va fi dezamăgit de mediocritatea lor. Nimic în impresiile internului la Sainte-Barbe și ale elevului la École Polytechnique sau, în 1886-1889, la École Nationale des Ponts et Chaussées, care să indice calități excepționale, originalitatea gândului sau a expresiei. Părinții care au vrut să-l facă inginer – și, la botez, erau cît pe aci să-i pună numele de Coman! – îl știau înclinat sprelene și răsfăț. Numai o severă disciplină, pe care, la rîndul său, o va cere pentru educația unicului său fiu, simțul datoriei fiind la fel de puternic și la frații săi, mai ales la Vintilă, a putut stăpîni aceste slăbiciuni. În condițiile particulare ale vieții politice românești, pe lângă dibăcia de a folosi oamenii, aceasta a fost forța care l-a făcut să domine, destul de repede, fără rivali. Dar cei care așteaptă un adevărat portret, în tradiția biografiilor englezești, nu vor găsi nici un accent care să lumineze psihologia personajului. Numai afirmația, cu atît mai neconvîngătoare cu cît mai des repetată, că Ion I.C. Brătianu era un democrat, și încă, unul de stînga.

Deși Anastasie Iordache pretinde să ofere o imagine veridică, chiar critică, a acestei personalități controversate, nu părăsește niciodată tonul apologetic. Acolo unde contemporanii au consemnat o impresie defavorabilă, autorul îi contrazice și-i mustră. Eroarea, poate cea mai supărătoare, a unui istoric este aceea de a-și recuza martorii, denigrîndu-i sistematic. Singurele surse cărora autorul le acordă încredere și pe care le citează din belșug sînt cele liberale. Astfel, materia cărții este monoton tricotată din fapte fără explicație și din comentarii fără nuanțe. Expunerea înaintează căznit, de la un discurs la altul. Totuși, a scrie despre un om politic înseamnă altceva decît parafrazarea cuvîntărilor sale. A făcut și greșeli I.I.C. Brătianu? Dacă n-o acceptăm niciodată, cine va mai crede că a avut dreptate, cînd a avut într-adevăr?

Așa s-ar fi putut chema ultima carte* a domnului Mihai Zamfir. Dar cum sintagma "dicționar liberal" e aproape un oximoron – "hérétiques, nous le sommes tous, faute de quoi nous ne serions point libéraux", zicea un obscur liberal belgian atunci cînd i s-a reproșat că e eretic, de vreme ce nu accepta un înțeles de dicționar al termenului de "liberal" –, dl Mihai Zamfir a preferat să mențină indiciul "mic dicționar" doar ca titlu al volumului domniei sale. "Mic dicționar" denuștește de fapt rubrica pe care o onorează, din 1990 încoace, în *România literară*, distinsul profesor al Universității bucureștene, iar textele apărute acum în volum au fost publicate mai întîi în prestigioasa revistă de cultură.

Inedit dicționar, la urma urmei! El nu fixează înțelesuri, deși cuprinde – uneori – etimologii. Sensurile descrise trimit la limba vorbită, dar cel mai adesea autorul

Mai grav este că autorul manifestă unele convingeri care, chiar în comparație cu ale lui Brătianu, ni se par reacționare. Pentru D-sa, socialiștii erau agenți ai Puterilor Centrale. Pe fondatorii Partidului Muncii, fie ei veleitari sau oportuniști, îi beștește ca pe comuniști. Episodul puciului bolșevic de la Socola e expedit foarte sumar. Nici problema inegalității de drepturi contra căreia protestau evreii nu există, ci doar o conspirație internațională, dejucată de Brătianu prin răspunsul său diplomatic la apelurile lui Luigi Luzzatti.

Pentru acest episod, ar fi fost desigur de folosit studiul lui Carol Iancu, *L'émancipation des Juifs de Roumanie (1913-1919)*, Montpellier, 1992, dar, în general, din cartea lui A. Iordache lipsesc aproape cu totul referirile la bibliografia în limbi străine. De pildă, nu au fost utilizate contribuțiile unor istorici americani ca Glenn Torrey, Sherman D. Spector sau Philip Eidelberg, nici corespondența conțelului Tizsa din 1914-1916, tradusă de Carvel de Bussy în limba engleză. De ce oare nu cunoaște autorul culegerea de *Scrisori către N. Iorga* (în special vol. III și IV, primul cu o lungă introducere), că doar sînt în românește? Circumscrierea lecturilor la domeniul românesc corespunde unei viziuni limitate și unei sincere lipse de curiozitate pentru orice se petrece dincolo de hotarele țării. Evident că, în aceste condiții, interpretarea politicii externe a lui Brătianu a avut de suferit.

La obiecțiile de pînă acum ar mai fi de adăugat unele de amănunt, deși revelatoare pentru superficialitatea redactării unor capitole. Ion Inuleț, omul politic basarabean, n-a fost deportat în Siberia după război, pentru bunul motiv că murise încă din noiembrie 1940. Acel general "Racovicescu", menționat în treacăt, nu era cumva Rasoviceanu? Într-un citat din Iorga (p. 112), greșit înțeles, "vechilul boier moldovean" nu e P.P. Carp, ci D.A. Sturdza.

Întrebarea este, cînd închidem cartea, care e cîștigul, ca informații noi sau ca interpretare. A-i răspunde ar fi, poate, jignitor pentru un cercetător harnic. Dar cît vom mai continua oare să scriem, români și străini, într-un mod așa de diferit încît nu s-ar zice că subiectul e totuși același? În cazul lui Ion I.C. Brătianu, opera necesară, care nu poate fi decît imparțială și inteligentă, întîrzie încă. □

Andrei PIPPIDI

*Ion I.C. Brătianu, Editura Albatros, București, 1994, 591p.

demontează clișee dragi actorilor politici sau descrie psihologia acestora. Definițiile sînt aproape absente; cu toate acestea, fiecare "rubrică" e clară. Ordinea acestor "rubrici" nu e alfabetică, reproducînd, în schimb, cronologia politică post-revoluționară. Mai mult decît atît, nimic din "răceala" unui dicționar nu transpare aici: dîmpotrivă, rîndurile scrise de dl Zamfir sînt "doar" elogiile ale libertății. Cine elogiază însă libertatea și, mai cu seamă, cine o face azi în România nu poate fi decît un om plin de viață, unul care știe că alegerea pe care a făcut-o e – între celelalte posibile – cel mai greu de trăit, dar și cea mai frumoasă. Echilibrat și ironic, lucid, dar și generos, sincer, uneori melancolic, însă mereu optimist – iată, dedus din "Experiența libertății", portretul unui liberal autentic. Domnul Mihai Zamfir nu dă totuși "lectii" de liberalism; de altfel, domnia sa evită referințele livrăști la filosofii și economiștii liberali. Însă, indiferent

dacă înregistrează "evenimentele zilei" (cutare apariție la TV, ultima creștere a prețurilor, așezarea drapelului pe străzile Clujului, vizita Regelui) ori dacă invocă mizele dezbaterii publice ("salamul cu soia", angajarea studentului, privatizarea, corectitudinea alegerilor) sau istoria recentă (formarea, remanierea, căderea guvernului), indiferent dacă schițează un personaj (Cuza, Pompidou, de Gaulle, Juan Carlos ori... Yves Montand) sau definește sensul unei doctrine sau al unor mecanisme politice, autorul "spune... pe scurt, esențialul" (p.5). Iar esențialul este că "ziua libertății a sosit". Scenele cotidiene sînt chemate în ajutor pentru a evoca ridicolul (elogierii Părintelui Stăniloae de către academicianul Gulian, p.44), *mediocritatea* (inculpaților din procesul CPEX, p. 29) sau *absența principialității* (unor politicieni veleitari, p.179-181); altele ne readuc în fața ochilor "România eternă", adică spiritul caragiesc (p. 51-53) sau chiar reîntrupări ale personajelor din *Țiganiada* (p.199-200). Personajele politice de aiurea sînt evocate, în schimb, de cele mai multe ori pentru a sugera măreția și demnitatea: ca orice liberal, dl Mihai Zamfir crede că există și asemenea dimensiuni politice.

Opțiunea domniei sale pentru "democrație, regim parlamentar, economie liberală și artă pentru artă", mai întîi "semiconștientă", nuanțată apoi de "mii de argumente" (p. 92), e desfășurată, în suita de articole reținute, cu ajutorul unor formule deseori remarcabile. Aș reține, în

primul rînd, definiția, în manieră clasic-negativă, a libertății: "lipsa de libertate e unul metafizic, unul absolut" (p. 16). Alte formule memorabile apar în rubricile *agent* ("comunismul reprezintă, probabil, doctrina politică pentru care orice insucces propriu se explică prin acțiunea perfidă a agenților externi", p. 57), *marxism* ("care pretinde a fi o filosofie politică", dar "își bazează doctrina pe o carte necitită de nimeni", p. 26) sau *amintire* ("o societate devine civilizată nu atunci cînd aduce la cîrmă un anumit partid, ci atunci cînd reușește să instaureze între membrii ei încredința reciprocă", p. 172).

Există, în opinia mea, un singur pasaj obscur în carte, autorul recurgînd aici la un clișeu ("vîna mortală" a capitalismului) explicat în termeni pe care orice economist liberal i-ar refuza fără reținere: respectiva "vîna" ar fi, în opinia dlui Mihai Zamfir, "indiferența criminală" față de "cei slabi și nefericiți", "față de tot ceea ce depășește prezentul imediat" (p.83). Un economist liberal (Mises, de pildă) ar vorbi, într-adevăr, în replică, despre capitalism ca unicul sistem economic destinat de la bun început *producției* de masă, deci - logic - *consumului* celor "slabi și nefericiți"; tot un economist (să zicem Hayek) ar adăuga că economisirea (recognoscibilă în investițiile capitaliste), și nu "grija pentru prezentul imediat" e condiția *sine qua non* a menținerii și reproducerii unui asemenea sistem. Dar economiștii nu spun decît rareori aceste adevăruri atît de frumos

precum o face un specialist în literatură: căci chiar autorul "Experienței libertății" revine la cestiunea cu pricina în cel mai frumos pasaj al cărții, pe care îmi îngădui să-l reproduc aici, ca pe o bună invitație la lectură: "Sensurile inițiatice originale ale formulei *Libertate, egalitate, fraternitate*, vulgarizate pedestru, au creat finalmente societatea secolului nostru, unde capitalismul exaltă libertatea, iar socialismul - egalitatea, amîndouă într-un dispreț aproape egal pentru fraternitate... Tocmai atunci cînd egalitatea, prin împingerea tuturor capetelor sub apă, reușise să se impună pe o bună jumătate a globului, revolte - pe cît de spontane, pe atît de hotărîte - au prăbușit sistemul egalitarist în cîteva luni de zile. Ajunși la o reală egalitate a mizeriei, milioane de oameni au descoperit, brusc, delicia diferenței... A trebuit ca un vis de două secole să se transforme în coșmar pentru ca oamenii să se regăsească așa cum fuseseră totdeauna, de la începutul timpurilor: singuri, izolați, căutîndu-și fiecare propria salvare. Și, bineînțeles, profund inegali între ei." (p.136).

Cristian PREDA

* Mihai Zamfir - *Experiența libertății* (mic dicționar), Editura Albatros, București, 1994.

de stabilitate și impulsul natural de a încuraja transformările politice și economice din URSS și Europa de Est. Un exemplu îl constituie vizita efectuată de Bush în iulie 1989 la Varșovia, cînd acesta l-a încurajat pe un Jaruzelski nehotărît să candideze la președinția Poloniei în numele stabilității.

Schimbarea configurației geopolitice este asociată, pe de o parte, cu apariția în termeni foarte fermi a problemei identității naționale și a libertății, în cazul popoarelor din fosta URSS, iar, pe de altă parte, cu interesele vitale ale SUA în America Latină. În acest din urmă caz, Washingtonul considera că încetarea acordării de sprijin sandiniștilor din Nicaragua, stîngiștilor rebeli din Salvador și mai ales Cubei ar fi un bun prilej de testare reală a disponibilității pentru schimbare din partea sovietică.

Întîlniri ca aceea de la Malta sau negocierile cu privire la controlul armelor nucleare par a nu fi fost altceva decît adevărate teste. În timp ce Șevarnadze îi declara lui Baker: "Dacă va trebui să rezolvăm dizidența interioară făcînd uz de forță, acesta va fi sfîrșitul perestroikăi", în ianuarie 1991, cînd "beretele negre" au intervenit în forță la Vilnius, iar tancurile zdrobeau manifestanții, Bush nu condamnă deschis agresiunea pentru a nu-i încuraja pe conservatori în detrimentul lui Gorbaciov și pentru a păstra intactă coeziunea coaliției anti-irakiene.

Parteneriatul între cele două puteri, din cele relatate de cei doi autori, pare a implica o doză considerabilă de realism practic.

În concluzie, putem spune că acest manual al diplomației pe mai multe tablouri ne amintește cît de lung și complicat este drumul între real și ideal în politică.

Bogdan POPESCU-NECȘEȘTI

* *La cele mai înalte nivele*, Michael R. Beschloss și Strobie Talbott, Editura Elite, 1994.

SEMNAL

VLADIMIR SOLOVIOV

Îndreptățirea binelui
București, Editura
Humanitas, Colecția Gînditori ruși, 1994, p. 528, lei 4.850.

Reprezentînd una din marile realizări ale gîndirii etice europene, dar și primul și cel mai important sistem etic din filosofia rusă, cartea, apărută în 1897, aparține atît gîndirii religioase cît și celei filosofice. Soloviov se pronunță în acest tratat de morală atît împotriva naționalismului, considerat ca o supra-licitare imorală a legăturilor firești cu națiunea, cît și a cosmopolitismului.

JACQUES LE GOFF
Negustori și bancheri în Evul Mediu

București, Editura Meridiane,
Colecția Biblioteca de artă,
1994, p. 195, lei 900.

Lucrarea reprezintă o prezentare sintetică a rolului capital pe care bancherii și negustorii l-au avut în viața socială, politică și culturală a Europei. Prin acest studiu apărut inițial în 1956, cunoscutul istoric francez oferă noi căi pentru înțelegerea civilizației medievale și, prin aceasta, a evoluției întregii societăți umane.

JACQUES LE GOFF
Intellectualii în Evul Mediu

București, Editura Meridiane,
Colecția Biblioteca de artă,
1994, p. 206, lei 1.300.

Acest studiu devenit clasic cercetează condiția și impactul intelectualității în lumea medievală, propunîndu-ne o introducere în sociologia istorică a intelectualului occidental și o bogată galerie de caractere analizate cu finețe și erudiție.

Rugăm editurile ce lansează volume cu tematică politică, politică, istorică să trimită semnale pe adresa redacției pentru a le face astfel cunoscute în țară și străinătate

SEMNAL

Între ideal și real

Dacă numele lui Michael R. Beschloss este cunoscut mai degrabă în cercurile restrînse ale analiștilor realității politice americane, în schimb Strobie Talbott este astăzi, în calitate sa de secretar de stat adjunct, responsabil cu zona Europei de Est și Uniunii Sovietice în administrația Clinton. Acestea ar fi doar cîteva din motivele care să justifice interesul suscitată de apariția cărții *La cele mai înalte nivele**

Titlul, o traducere fidelă a celui original, *At the Highest Levels*, s-ar putea să introducă în eroare un cititor mai puțin avizat și dornic să fie părtaș la sau consumator de "culise" politice. Nu va găsi absolut nimic de acest fel. În schimb, el va fi confruntat din plin cu sinuozițiile, avaturile și dilemele ce au stat și stau nu doar în fața unor supraputeri, odinioară

dușmani irevocabili, aflate încă pe drumul către un parteneriat autentic, SUA și Rusia, ci sînt niște sfidări permanente pentru lumea întreagă.

Procesul de transformare a naturii celor două puteri s-a aflat permanent prins între dorința apropierii și teama de a fi surprins de adversar și sancționat dur de realitatea politică și strategică. La începutul mandatului lui George Bush, în 1988, se conturau mai multe curente de gîndire. În timp ce Brent Scowcroft, proaspătul consilier pentru securitate națională al președintelui Bush, afirma: "Un lider înțelept trebuie să acorde atenție capacităților adversarului, nu intențiilor sale. Pînă cînd capacitățile războinice ale sovieticilor nu se schimbă, americanii trebuie să-și păstreze suspiciunile în privința lui Gorbaciov", Henry Kissinger îi spunea lui Bush că era pe cale să devină "primul președinte cu posibilități reale de a pune capăt războiului rece", sugerînd în același timp începerea de negocieri cu Mihail Gorbaciov, în vederea încheierii unei înțelegeri bazate pe ideea echilibrului de forțe, în următorii termeni: Gorbaciov să promită că nu va face uz de forță pentru a reprimă reformele sau liberalizarea în Europa de Răsărit, în schimb Occidentul promite că nu va exploata nici una din schimbările economice sau politice care vor surveni acolo în detrimentul intereselor legitime "ale securității Uniunii Sovietice".

Deși aceste propuneri par la prima vedere un tîrg cinic, ele rezumă foarte bine starea de spirit a perioadei premergătoare începuturilor tranziției politice și economice de astăzi. Ba mai mult, Robert Gates, fostul director adjunct al CIA și adjunctul lui Scowcroft la Consiliul Securității Naționale, afirma în fața celor ce lucrau la revizuirea liniei politice față de URSS: "Nu vă lăsați amețiți de Mihail Gorbaciov, superstarul. Nu uitați că trebuie să facem politică față de o țară, nu față de un individ...".

Așa cum reiese din această carte, administrația Bush a oscilat permanent între nevoia de a menține un anumit grad

Answering to the quests of the political sciences researchers and of our lecturers, we begin publishing by this number the contents of our review.

The Sphere of Politics No.1

Editorial Office	<i>What do we want</i>
Ghiță Ionescu	<i>A letter to the Sphere of Politics</i>
George Voicu	<i>The Civil Society and Political Parties</i>
Camilian Demetrescu	<i>Again about Transition</i>
Victor Neumann	<i>The Convergencies of the Opposition</i>
Dan Pavel	<i>The First Breakthrough – An Analysis about RDC</i>
Gabriel Ivan	<i>The Quest for Normality</i>
Varujan Vosganian	<i>About the Role of the Historical Parties</i>
Alina Mungiu	<i>Why Have we lost the elections</i>
Stelian Tănase	<i>The aborted revolution</i>
Vladimir Tismăneanu	<i>The road to Cominform: Internationalism, Factionalism and National Communism in Romania, 1944-48</i>
Liviu Antonesei	<i>Romanian where to? – About Liberalism Social Democracy and Reform</i>
Mugur Isărescu	<i>Monetary Policy and inter-enterprise arrears in Romania</i>
Daniel Dăianu	<i>We and the European Construction</i>
Lavinia Stan	<i>Inflation and Eastern Europe</i>
Interview with Fülöp Mihály	<i>Budapest about Europe</i>
Radu Budeanu	<i>A Victory of Lead</i>
Adrian Năstase	<i>Invitation to Normality</i>
Friedrich A. Hayek	<i>Limiting Power and the Deposing of Politics</i>
Max Weber	<i>Politics and the Political man</i>
Aurelian Crăiuțu	<i>Hayek or the Political Economy of Liberty</i>
Books reviews	
Ghiță Ionescu	<i>Isabel de Madariaga. Opoziția. Trecutul și prezentul unei instituții politice</i>
Claude Karnoouh	<i>L'invention du peuple, chroniques de Roumanie</i>
Daniel Dăianu	<i>The Functioning of the Economy and the External Balance</i>

The Sphere of Politics No. 2

Stelian Tănase	<i>A Sketch for a Panoramic View of the Romanian Society</i>
Toma Roman	<i>Social-Democracy a Lost Ideology for the Transition</i>
George Voicu	<i>Left and Right in the Romanian Political Life</i>
Victor Babiuc	<i>Appreciations Regarding the Development of Democracy in Romania</i>
Dorel Șandor and Andrei Mușetescu	<i>The Grammar of Change</i>
Victor Neumann	<i>The Nationalist Doctrine</i>
Ilie Șerbănescu	<i>Economic Liberalism has no Alternative</i>
Daniel Dăianu	<i>Explaining (this Equilibria in Transforming Postcommunist Economies)</i>
Varujan Vosganian	<i>Neoliberalism and Social Economy</i>
Silviu Brucan	<i>The Specific Features of Romanian Communism</i>
Pavel Câmpeanu	<i>Notes about RCP in the '40-50</i>
Vladimir Tismăneanu	<i>The Case of Comrade Honecker</i>
Napoleon Pop	<i>Romania's Relations with the European Communities</i>
Radu Budeanu	<i>Vigilant in the Western Fairy</i>
Adrian Pop	<i>Looking for Direction</i>
Liviu Mureșan	<i>Bucharest, Bruxelles via Strasbourg</i>
Călin Anastasiu	<i>Civil Society versus State</i>
Adam Michnik	<i>A New Evolutionism</i>
Alina Mungiu	<i>The Child Thrown into the Water</i>
Aurelian Crăiuțu	<i>From the Road to Serfdom to the Road to Liberalism</i>
Milton Friedmann	<i>Economic Liberties. Political Liberties</i>

The Sphere of Politics No.3

George Voicu	<i>The Party System in Postcommunist Romania</i>
Stelian Tănase	<i>A Party at Crossroads – CAP</i>
Radu Călin Cristea	<i>At the End of the Wire</i>
Michael Shafir	<i>The Congress of the Hungarian Democratic Federation of Romania: postponed confrontations</i>
Liviu Antonesei	<i>Deadly Illusion</i>
Romulus Brâncoveanu	<i>Thematic Versions</i>
Ovidiu Trăsnea	<i>The State and the Transition</i>
"A Future for Romania" Foundation	<i>The end of transition</i>
Varujan Vosganian	<i>"The Crises" of Property and the Middle-Class</i>
Florin Sicoie	<i>The Romanian Bourgeoisie is coming to life</i>
Dorel Șandor	<i>The Counterreform</i>
Caius Dragomir	<i>Who has the Power?</i>
Valeriu Stoica	<i>A Necessary Evil</i>

Gabriel Ivan	<i>The Naissance of Power</i>
Victor Neumann	<i>The concept of Europe</i>
Gabor Hunya	<i>Romania and Hungary – A Common Road to the European Communities</i>
Adrian Pop	<i>At the Origins of Desatelizeation</i>
Vladimir Tismăneanu	<i>Matters of Method</i>
Robert Nozick	<i>Anarchy, State and Utopia (excerpt)</i>
Books Reviews	
Andrei Popescu	<i>Government and Opposition</i>

The Sphere of Politics No. 4

Radu Blendea	<i>The Twilight of the Charismatic Leader</i>
Toma Roman	<i>The NPPCD a Future Third Path?</i>
Romulus Brâncoveanu	<i>The War of the Stamps Has Ended</i>
George Voicu	<i>The Identity Complex</i>
Liviu Antonesei	<i>CAP – The Classes, the Masses and the Social Elites</i>
Varujan Vosganian	<i>The Contradictions a Contemporary Matter</i>
Călin Anastasiu	<i>Civil Society and the Political Institutions</i>
Alina Mungiu	<i>The Masses and the Totalitarian Temptation</i>
Gabriel Ivan	<i>The New Political Class</i>
Victor Giosan	<i>The Failure of Real Socialism and the Marxist Theoretical Pattern</i>
Vladimir Tismăneanu	<i>The Splendor and Trouble of the Revolutions</i>
Vladimir Pasti	<i>The Role of the Myths in the East European Revolutions</i>
Dialogue Jakub Karpinski – Stelian Tănase	<i>What the Intelligentsia forgot</i>
Lavinia Stan	<i>Comrades, where are les neiges d'antan?</i>
Aurelian Crăiuțu	<i>A Page of Liberal History</i>
Nicolae Țăran	<i>Economy and Liberty</i>
Karl Popper	<i>The Open Society and its Enemies</i>
Stelian Tănase	<i>Pseudopolitics</i>

The Sphere of Politics No. 5

Florin Sicoie	<i>New Romanian Bourgeoisie's Roots</i>
George Voicu	<i>The Nationalist Discourse</i>
Pavel Câmpeanu	<i>Abandoning Transition</i>
Romulus Brâncoveanu	<i>Fortune and Estate</i>
Gabriel Ivan	<i>The Conservative Side</i>
Varujan Vosganian	<i>Spontaneous Reform</i>
Daniel Dăianu	<i>Dilemmas of Stabilization Policy in Romania</i>
Vladimir Pasti	<i>The Role of Myths in Eastern European Developments</i>
Dan. A. Petre	<i>Elite, Political Class and Legitimacy. The Case of Post-Totalitarian Romania</i>
Dinu Zamfirescu	<i>European Presidential Regime</i>
Dan Pavel	<i>The Power Game</i>
Jan Urban	<i>Deaf Men's Imbecility</i>
Radu Dumitrescu	<i>Demographic Realities around Ribbentrop-Molotov Pact</i>
Ovidiu Șincai	<i>Ethnic Relations and the Rights of Minorities (Romanian-Hungarian Meeting 12-13.02.1993)</i>
Radu Budeanu	<i>The Carnival of Unconsciousness</i>
Gheorghe Vlad Nistor	<i>Collapse of the Soviet Union: Catastrophe or Anastrophy?</i>
Aurelian Crăiuțu	<i>Effectiveness versus Equality</i>
Vladimir Tismăneanu	<i>Clergies and Dissidents</i>
Raymond Aron	<i>About Politics</i>
Cristian Preda	<i>Raymond Aron – An Involved Spectators</i>

The Sphere of Politics No. 6

David A. Kideckel	<i>Rural Population and Authority in New Romania</i>
Simon Petermann	<i>Romanian Political Confusion or the Abrupt Ways Towards Democracy</i>
Anton Carpinski	<i>The Long Way</i>
Florin Sicoie	<i>Poverty and Dictatorship</i>
Varujan Vosganian	<i>A Few of the Causes that Have Led to Inflation</i>
Costea Munteanu	<i>To attract not to Wait for Foreign Investments</i>
Ferenc Feher	<i>Is Literature at Power?</i>
Aurelian Crăiuțu	<i>On Political Deception, "Conservative" Speeches and Complex of Failure</i>
Mircea Boari	<i>On History, Truth and Individuals</i>
Marian Cătălin Avramescu	<i>Waiting for Havel</i>
Pavel Câmpeanu	<i>Yugoslavia: War instead of Revolution</i>
Adrian Pop	<i>Central Europe, the Balkans and the "New" Eastern Europe between identity Policy and that of Integration</i>
Radu Budeanu	<i>A transition for a Dictatorship...</i>
Vladimir Tismăneanu	<i>Opening Pandora's Box</i>
Jakub Karpinski	<i>Postcommunist Difficulties</i>
Books Reviews	
Jean François Revel	<i>Useless Knowledge</i>
Juliana Geran Pilon	<i>The Bloody Flag Post-Communist Nationalism in Eastern Europe, Spotlight on Romania</i>
Isaiah Berlin	<i>Searching for Ideal</i>

Ludwig von Mises a murit la New York, în 1973, în vîrstă de 92 ani, recunoscut numai de un grup restrîns de colaboratori și discipoli ca autorul celei mai complete și coerente pledoarii în favoarea capitalismului de tip "laissez-faire" și ca cel mai prominent reprezentant al "școlii austriece" în secolul XX. Școala austriacă de economie, numită astfel în memoria fondatorilor săi, Carl Menger și Eugen von Böhm-Bawerk – pe care Mises i-a studiat și asimilat în anii săi de formare la Viena – se întemeiază exclusiv pe "micro"-analiza ierarhiilor valorice subiective, variabile în timp și spațiu, care determină acțiunile indivizilor. Ea se distinge atât de micro-economia ortodoxă, din care "individul poate să dispară îndată ce ne-a lăsat fotografia preferințelor sale" (Pareto), cât și de macroeconomia agregatelor mecaniciste de tip "nivel al prețurilor", "ecuații de schimb", "viteza de circulație a banilor".

Introduse de Irving Fischer, părintele "monetarismului" contemporan și apologetul progresului neconținut din ajunul marii crize interbelice, asemenea agregate au fost demolate de Mises în *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel* (1912). În locul lor, Mises ținea spre integrarea "micro"-teoriei utilității marginale cu teoria monetară, ocolită de predecesorii săi. Începută în 1912, această primă contribuție specifică a lui Mises la teoria economică "austriacă" se va încheia abia în 1940, cu monumentalul tratat *Nationalökonomie: theorie des Handelns und Wirtschaftens* (*Human Action*, în versiunea amplificată, definitivă, în limba engleză, din 1966). Cititorul interesat poate măsura importanța ei pentru elucidarea inflației ca proces de impozitare și redistribuire, și pentru înțelegerea presupusei instabilități a pieței libere, ca fiind, de fapt, imputabilă sistemului bancar dirijat de guvern, parcurgînd excelența sinteză de popularizare a lui M.N. Rothbard, *The Essential von Mises* (1973), reprodusă în bună parte și în suplimentul cultural *L.A. & I al Cotidianului* din 4 octombrie 1993. Convinși de necesitatea unei viziuni economice întregi și nesegmentate, de nesăbuința separației artificiale dintre "micro" și "macro", Mises consemnează volumul din 1912 ca pe o concesie făcută imanentei conflației pe care o presimțea, o necesară dare de seamă asupra cercetărilor sale la acea vreme (*Notes and Recollections*, 1978, p. 55). Paradoxal, acesta a rămas volumul cel mai influent al lui Mises, referință academică obligatorie în perioada antebelică și fundament al "cercetărilor de pionierat asupra teoriei fluctuațiilor economice și monetare internaționale" pentru care F.A. von Hayek a fost distins cu Premiul Nobel în 1974, un an după stingerea din viață a lui Mises.

Mises însuși nu a fost niciodată răsfățat de comunitatea academică. În Austria sa natală, o carieră universitară remunerată de stat îi era interzisă, după cum își va aminti, de instituțiile de învățămînt superior "în căutare de intervenționiști și socialiști". Nedispus să se închine celor trei idoli ai profesiei economice postbelice (pozitivismul, planificarea și inflația), Mises și-a transformat emigrația în Statele Unite într-un exil în muzeul relievelor istoriei economice.

După Mises, în sfera științelor sociale (ne)pozitivismul este coextensiv cu relativismul absolut, i.e. cu abolirea definitivă a teoriei economice și revenirea pe această cale ocolită la istorismul german de la sfîrșitul secolului trecut, după care nu există legi care să limiteze omni-

potența statului. Într-adevăr, "...campionii unei teorii logic incompatibile aduc drept dovezi aceleași evenimente pentru a arăta că punctul lor de vedere a fost confirmat de experiență. Adevărul este că materialul empiric furnizat de fenomene complexe – și nu există un astfel de material în sfera acțiunii umane – poate totdeauna să fie interpretat pe temeiul a diferite teorii anti-etice" (*Human Action*, 1966, p. 41).

Din această perspectivă, un bun pozitivist ca Milton Friedman (Adam Smith-ul secolului nostru, cum a fost el numit) ar trebui să admită, pentru a fi consecvent, că, atîta vreme cît orice ipoteză poate fi imunizată la experiență, "nimic nu poate fi decretat ca fiind cu siguranță imposibil în sfera fenomenelor sociale și nici un experiment aplicabil concetătenilor noștri nu poate fi respins de cel care se refuză ideilor preconceptuate". Din păcate, "M. Friedman cu siguranță că nu ar considera aserțiunea că salariile minime reduc șomajul ca fiind o ipoteză legitimă" din punct de vedere științific, (H.H. Hoppe, "Australian Rationalism in the Age of the Decline of Positivism" în *Journal des Économistes et des Études Humaines*, vol. II, nr. 2/3, p. 252-253)

O propoziție de tipul "orice legiferare de salarii minime impusă pentru a menține ratele salariilor deasupra salariilor determinate de piața liberă va genera șomaj involuntar" este, bineînțeles, prezentă și în *Human Action* (p. 765-766). Diferența este că întregul edificiu economic misesian este clădit "praxeologic", i.e. decurs logic din axioma fundamentală a acțiunii umane: oamenii adoptă teluri și aleg mijloace pentru a le atinge în conformitate cu interesele, evaluările și capacitățile lor care scapă oricăror tentative de agregare mecanicistă. Această axiomă nu implică numădeci adecvarea mijloacelor la scopuri sau stabilitatea necesarelor opțiuni. În schimb, ea nu poate fi contestată în mod necontradictoriu pentru că orice argumentație reprezentă în sine o acțiune. Pentru Mises, realitatea acțiunii astfel înțeleasă are statutul de axiomă a priori, este coroborată cu introspecția și contactul cu ceilalți oameni și stă la baza dualismului metodologic, care separă comportamentul uman de capcana legilor cantitative și statistice întrebuintate în științele naturale.

Rezultat al interacțiunilor umane complexe, istoria nu poate fi dedusă, ci numai interpretată nevicat pe baza legilor praxeologice. De exemplu, marea depresiune declanșată la sfîrșitul anilor '20 nu poate fi atribuită capitalismului de tip "laissez-faire" în condițiile în care manipularea banilor și expansiunea creditelor, identificate praxeologic ca factori inflaționiști, de scurgerea bazei naționale de metal prețios și premergătoare ciclului economic, erau practici curente sub tutela Băncii Centrale (Federal Reserve Board), în vremea administrațiilor Coolidge și Hoover. Contribuțiile epistemologice și distincția fundamentală între praxeologie și istorie sînt elaborate de Mises în: *Grundprobleme der Nationalökonomie* (1933), *Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evaluation* (1957) și *The Ultimate Foundation of Economic Science: An Essay on Method* (1962). Dacă monetarismul austriac și-a cîștigat, fie și indirect, notorietatea, praxeologia, ca metodă a științelor umane, reprezintă a doua contribuție majoră a lui Mises la paradigma austriacă, cu siguranță cea mai redutabilă (pentru că le precede logic pe celelalte), multă vreme nesocotită, dar astăzi repusă în drepturi de Rothbard și colaboratorii săi

Ludwig von Mises și capitalismul de tip "laissez-faire"

de la Institutul Ludwig von Mises.

O altă problemă esențială este cea a calculului economic, ce se cere abordată, pe cît posibil, într-o manieră eliberată de echivocul omogenizării cuplului Mises-Hayek, care nu face decît să dilueze contribuția specifică a fiecăruia. În 1919, von Mises demonstrează în fața Societății Austriece de Economie că socialismul este imposibil nu în sensul că populația ar pieri de inanție, nici în sensul că lipsesc "incitativele" corespunzătoare (cine curăță gunoierul public?), ci în sensul că planificatorul nu poate utiliza rațional diviziunea spațio-temporală a muncii ca mijloc de atingere a telurilor sale, indiferent care ar fi acestea. "Socialismul" include aici orice sistem care abolește proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, punîndu-le la dispoziția "planificatorilor". Mai general, socialismul este incompatibil cu acțiunea socotită și, de aceea, nimicește dimensiunea teleologică a vieții umane și atrofiază facultățile mentale cultivate de aceasta. (*Die Gemeinwirtschaft. Untersuchungen über den Sozialismus*, 1922, p. 100-110)

Miezul problemei ține de faptul – sesizat de Mises încă din 1912 – că piața liberă este veriga de legătură indispensabilă între utilitățile subiective de natură pur ordinală (ierarhică) și prețurile monetare de natură cardinală (care se pretează la calcule și comparații). Alocarea socotită a "bunurilor capitale" (factor de producție) presupune așadar existența prețurilor de bursă (piața titlurilor de proprietate specifice). Într-adevăr, în timp ce consumatorii ierarhizează bunuri și servicii în termeni ordinali, numai piața capitalistă permite antreprenorilor să estimeze anticipativ prețurile viitoare în termeni cardinali și să aloce, în consecință, capitalul. Cu abolirea bursei (i.e. a proprietății private asupra mijloacelor de producție) se pune capăt alocării raționale a resurselor productive. Nu se va insista niciodată îndeajuns asupra faptului că, pentru Mises, raționalitatea economică (i.e. adaptarea mijloacelor la scopuri) "trebuie înțeleasă ... numai din punctul de vedere al individului care evaluează, și nu într-un sens obiectiv, cumva general valabil" (*Die Gemeinwirtschaft*, p.100). De aceea, "...calculul monetar este pe de-a-ntregul inaplicabil și inutil pentru orice fel de considerații care nu privesc lucrurile din punctul de vedere al indivizilor" (*Human Action*, p. 229).

Praxeologia nu are a se ocupa de comparații cantitative ale "produsului social" capitalist cu cel "socialist". Chiar și retrospectiv, aceasta implică judecăți subiective de relevanță cu privire la criteriile de agregare (de care istoria economică nu se poate totuși lipsi). Praxeologia nu poate demonstra apodictic "decît" că abolirea proprietății private asupra mijloacelor de producție elimină, ipso facto, posibilitatea orientării conștiente a acțiunilor umane către teluri care depășesc, în timp, sfera imediatului și, în mijloace, sfera autarhicului. Pe scurt, socialismul elimină distincția dintre eșec și reușita economică, dintre pierdere și profit. În acest sens, va preciza Mises, alegerea dintre capitalism și socialism este cu adevărat "...o alegere între capitalism și haos... Socialismul nu este o alternativă la capitalism; este o alternativă la orice sistem care îngăduie oamenilor o viață de ființe umane" (*Human Action*, p. 680).

Bineînțeles, teoria acțiunii calculate mental a trebuit să aștepte preliminariile epistemologice din *Human Action*, pentru a fi apoi dezvoltată conceptual cum se cuvine, în partea a treia a tratatului, ca o cheie de boltă a cooperării sociale, bazate pe diviziunea muncii, conceptul central al filosofiei sociale misesiene. De asemenea, respingerea definitivă a calculului socialist găsește în partea a cincea din *Human Action*, după integrarea praxeologică a monetarismului austriac cu teoria capitalului-timp, înțeles ca rețea laticială structurată antreprenorial în conformitate cu preferințele consumatorilor.

Dacă reperele de mai sus au deschis apetitul cititorului pentru un excurs prin *Human Action* sau măcar l-au convins că *magnum opus*-ul misesian este singurul obiect legitim al unei critici oneste a capitalismului de tip laissez-faire, atunci rîndurile de față și-au atins țelul. Oricum ar fi, nu există introducere mai bună la problema centrală a calculului economic decît o incursiune prealabilă în lumea haosului calculațional, inerent birocrăției guvernamentale și care, atunci cînd este cuplat cu analfabetismul economic, poate transforma orice sistem de cooperare socială într-unul de exploatare mutuală.

Prezentare de
Dan Crîștian COMĂNESCU

Birocrația

(fragmente)

LUDWIG VON MISES

Dacă vrem să aflăm care sînt trăsăturile esențiale ale birocrăției trebuie să începem prin a studia modul în care acționează motivul-profit în cadrul unei societăți capitaliste. Trăsăturile esențiale ale capitalismului sînt la fel de puțin cunoscute ca și acelea ale birocrăției. Falesele legende răspîndite de propaganda demagogică au proiectat o reprezentare falsă a acestuia. Capitalismul a reușit să sporească bunăstarea materială a oamenilor de o manieră fără precedent în istorie; în țările capitaliste, cifrele privind dezvoltarea societății sînt de cîteva ori mai mari decît în ajunul "revoluției industriale", iar nivelul de trai de care se bucură cetățenii acestor națiuni este de cîteva ori mai ridicat decît cel al "înstăriților" vremurilor anterioare. Cu toate acestea, o mare parte a opiniei publice desconsideră în continuare libera inițiativă și proprietatea privată asupra mijloacelor de producție ca instituții sumbre ce dăunează imensei majorități și servesc numai intereselor egoiste de clasă ale unui grup restrîns de exploatare. Oamenii politici ale căror principale realizări au fost reducerea productivității agriculturii și frînarea îmbunătățirii tehnice a metodelor de producție discreditează capitalismul ca "economie a insuficienței" și vorbesc de abundența pe care socialismul o va aduce cu sine. Lideri de sindicat, la volanul automobilelor personale, exaltă cu entuziasm condiția proletariatului rus, descult și în zdrențe, și libertatea de care se bucură muncitorii în Rusia, țară în care sindicatele au sfîrșit prin a fi interzise, iar grevele sînt pedepsite ca delict criminale.

Un birocrat se deosebește de un non-birocrat prin aceea că lucrează într-un domeniu în care este imposibil să aprecieze rezultatul activității sale în bani. Statul cheltuie anumite sume pentru întreținerea birourilor, plata salariilor și a materialelor necesare. Dar ceea ce primește în schimb, serviciul prestat, nu poate fi măsurat în bani, oricît de valoros și de important ar putea fi acest "rezultat". Evaluarea acestuia îi revine în exclusivitate statului.

Este adevărat că evaluarea diverselor bunuri vîndute sau cumpărate pe piață revine, la fel de exclusiv, consumatorilor. Dar întrucît "consumatorii" sînt un corp vast, cuprinzînd oameni cît se poate de diferiți, o masă amorfă și anonimă, deciziile individuale ale acestora se unesc într-un fenomen impersonal, și anume prețul pieței, anulîndu-se astfel originea lor arbitrară. Mai mult, aceste decizii privesc produsele și serviciile ca atare, și nu producătorii sau prestatorii acestora. Relația vînzător-cumpărător, ca și cea patron-angajat, în contextul afacerilor ghidate de profit, e impersonală și ține numai de realitate. Este o operație din care ambele părți ies în avantaj. Fiecare contribuie, la rîndul ei, la dezvoltarea celeilalte. În schimb, într-o organizație birocratică lucrurile stau cu totul altfel. Relația dintre superior și subordonat este una personală. Judecata superiorului asupra personalității subordonatului are o mai mare importanță decît munca efectivă a acestuia. Atît timp cît funcționarul se mai poate gîndi la obținerea unei slujbe

în sectorul privat, dependența sa nu este într-atît de opresivă încît să-și lase o amprentă definitivă asupra caracterului său. Dar, în contextul tendinței actuale de generalizare a birocrăției, situația e pe cale să se schimbe.

Americanii nu cunoșteau, pînă mai ieri, birocratul – ca ipostază aparte a ființei umane. Au existat dintotdeauna birouri care aveau, necesarmente, un mod birocratic de a funcționa. Dar niciodată nu a existat o masă importantă de oameni care să considere că a lucra în aceste birouri guvernamentale este marea lor chemare. În plus, s-a putut observa un continuu schimb de personal între sectorul public și cel privat. După crearea serviciului public, funcțiile publice au devenit o carieră răspîndită. Numirile aveau loc în urma unor examinări și nu mai depindeau de afilierea politică a candidaților. Mulți rămîneau în astfel de funcții întreaga lor viață, dar își puteau păstra independența, căci aveau oricînd posibilitatea să ia în considerație revenirea la slujbe din cadrul sectorului privat.

Realitatea a fost alta în Europa continentală. Acolo, birocrății sînt constituite de multă vreme într-un grup integrat. Puțini doar, și numai experții, se mai puteau gîndi la o viață dusă în afara serviciului public. Majoritatea rămîneau legați de acesta pe viață. Ei și-au format o personalitate profund marcată de ruperea oricărei legături cu sistemul bazat pe căutarea unui profit. Orizontul lor intelectual se limita la ierarhie și la regulile acesteia. Soarta lor depindea numai de bunăvoința superiorilor, iar dominația acestora se extindea și în afara îndatoririlor de serviciu. Se înțelegea ca și viața lor privată – și chiar a soțiilor lor – să fie la înălțimea pozițiilor pe care le ocupau, în conformitate cu codul nescris al *Staatsbeamter*-ului sau al *fonctionnaire*-ului. În plus, ei trebuiau să-și asume ideile politice ale miniștrilor din fruntea ierarhiei. Libertatea lor de a susține un partid din opoziție era deci sensibil redusă.

Apariția unor mase importante de oameni dependenți de stat a devenit o serioasă amenințare la adresa menținerii instituțiilor constituționale. Iar încercările de a-l proteja pe funcționar, ca individ, de arbitrarul superiorilor săi nu au avut alt rezultat decît relaxarea disciplinei și scăderea performanței sistemului.

America este încă novice într-ale birocrăției. Experiența ei este mult mai redusă decît cea dobîndită în țări în care birocrăția a devenit o tradiție, precum Franța, Germania, Austria ori Rusia. În Statele Unite predomină însă în continuare tendința de a supraevalua utilitatea reglementărilor existente în serviciul public. Asemenea reglementări cer ca toți candidații să aibă o anumită vîrstă, să fi absolvit anumite școli și să fi corespuns unor anumite tipuri de testare. Pentru promovarea în rîndurile superioare ale ierarhiei sau pentru obținerea unor salarii mai mari este necesar să fi petrecut un număr de ani în poziții inferioare și să fi trecut un număr de examene. Este evident că toate cerințele de acest fel se referă la lucruri mai mult sau mai puțin superficiale. Inutil să atragem atenția că doar absolvirea unei anumite școli, examenele și anii petrecuți în posturi inferioare nu

califică în mod necesar o persoană pentru a obține o slujbă mai apropiată de vîrfurile ierarhiei. Mecanismul unei asemenea selecții îi poate îndepărta pe cei mai competenți și nu elimină posibilitatea ca respectiva funcție să-i revină unui incompetent desăvîrșit. Cel mai nefericit efect este însă acela că funcționarii își vor concentra toată atenția asupra acestor formalități și a altora de același fel, și vor uita că trebuie să-și îndeplinească în primul rînd sarcinile ce le-au fost atribuite.

Un sistem birocratic riguros organizat este unul în care promovarea depinde mai ales de vechimea în muncă. Directorii fiecărei ramuri sînt de cele mai multe ori persoane în vîrstă, care știu că peste puțini ani se vor pensiona. Petrecîndu-și întreaga viață în posturi subordonate, ei și-au pierdut orice urmă de vigoare sau inițiativă. Se împotrivesc inovațiilor și schimbărilor, considerînd orice idee reformatoare drept o tulburare a liniștii lor. Conservatismul lor rigid obstrucționează încercările unor miniștri de a adapta sistemul la condițiile în schimbare, iar imaginea pe care și-o fac despre astfel de miniștri este cea a unor amatori fără experiență. În toate țările în care birocrăția este împămîntenită, oamenii obișnuiesc să spună: guvernele trec, birourile rămîn.

Ar fi o greșeală să atribuim eșecul birocratismului european unor carente intelectuale sau morale ale oamenilor din sistem. În toate aceste țări, vîrstarele unor importante familii aleg o carieră în serviciul public cu intenția sinceră de a-și servi patria. Idealul tinerilor inteligenți, dar săraci, ce doresc să obțină o poziție mai bună în societate este de a se integra în corpurile personalului administrativ. Intelectuali dintre cei mai dotați au lucrat în asemenea funcții. Prestigiul și starea socială a funcționarilor de stat le-au depășit cu mult pe cele ale oricărei alte clase, cu excepția ofițerilor de armată și a vechilor și bogatelor familii aristocratice.

Sînt funcționari care au publicat excelente tratate de drept administrativ sau de statistică. Unii dintre ei sînt, în timpul liber, scriitorii cunoscuți sau muzicieni. Alții au intrat în politică și au devenit eminenți lideri de partid. Majoritatea sînt, e drept, mai degrabă mediocri, dar nu poate fi pus la îndoială faptul că un număr considerabil dintre ei sînt oameni capabili.

Eșecul birocrăției europene nu s-a datorat, cu certitudine, incapacității personalului. El a fost rezultatul inevitabil al slăbiciunii oricărui tip de administrație publică. Absența unor puncte de referință ce ar putea indica, fără să lase loc îndoielii, succesul sau eșecul activității unui funcționar, creează probleme insolubile. Ea duce la dispariția ambiției, distruge inițiativa și dorința de a face mai mult decît minimul necesar. Îl face pe birocrat să se orienteze după instrucțiuni, nu după succesul material și real.

Orice formă de amestec al guvernului în afacerile întreprinderilor private dă naștere aceluiași consecințe dezastruoase: paralizază inițiativa și înmulțește birocrăția. Nu putem investiga toate metodele utilizate, dar va fi suficient să menționăm una dintre acestea, revelatoare prin efectele sale.

Nici în secolul XIX, cînd liberalismul european era la apogeu, inițiativa privată nu a fost atît de liberă cum era în Statele Unite. În Europa continentală, fiecare întreprindere, îndeosebi marile corporații, au depins dintotdeauna, în multe privințe, de bunăvoința agențiilor guvernamentale. În birourile acestora din urmă se puteau lua oricînd decizii cu consecințe dezastruoase și, pentru a le evita, era indispensabil pentru conducerea întreprinderilor să întrețină bune relații cu cei aflați la putere.

Cea mai frecventă modalitate era aceea de a răspunde dorințelor celor din guvern privind compoziția consiliilor de conducere ale întreprinderilor. Pînă și în Marea Britanie, un consiliu de administrație ce nu includea nici un lord nu era

considerat îndeajuns de respectabil. În Europa continentală, și în special în țările estice și sudice, consiliile erau pline de foști miniștri, generali, de oameni politici sau de veri, cumnați, colegi de liceu și alți asemenea prieteni ai înalților demnitari. Cu asemenea directori, nu mai erau necesare nici aptitudinile comerciale, nici experiența în afaceri.

Prezența acestor intruși era, în mare parte, inofensivă. Tot ce aveau de făcut era să-și numere salariile și să-și împartă profiturile. Însă alți prieteni ai celor de la putere nu mai aveau cum să fie aleși ca directori. Acestora li se atribuiau funcții plătite în rînd cu celelalte cadre. Iar pentru întreprinderi, aceștia se dovedeau a fi mai degrabă o pagubă decît un cîștig.

O dată cu lărgirea sferei de intervenție a guvernului în economie a devenit necesar ca în funcțiile executive să fie numiți oameni a căror principală sarcină era cea de a îndulci relațiile cu autoritățile. La început, un singur vicepreședinte era de ajuns pentru aceasta. Mai tîrziu, a devenit o cerință esențială ca atît președintele, cît și vicepreședintele să se afle în bune relații cu guvernul și partidele politice. În cele din urmă, nici o corporație nu și-a mai permis "luxul" de a avea un consiliu executiv nepopular guvernului, sindicatelor și partidelor politice importante. Foste oficialități guvernamentale, foști secretari și consilieri în diferite ministere erau considerați a fi alegerea cea mai potrivită pentru funcțiile de conducere.

Asemeneadirectorii nu se mai gîndeau la prosperitatea companiilor. Învățați cu managementul birocratic, ei nu făceau decît să împămîntească afacerile acestora. De ce s-ar fi sinchisit să fabrice produse mai ieftine și mai bune, dacă tot se puteau baza pe sprijinul guvernului? Principala grijă era acum obținerea unor contracte guvernamentale, protecționism vamal și alte asemenea favoruri din partea guvernului. Privilegiile obținute erau răsplătite prin contribuții la fondurile partidelor, ale propagandei guvernamentale și prin investirea în funcții importante a celor aflați în grația autorităților.

A trecut multă vreme de cînd personalul marilor corporații germane mai era încă selectionat pe baza aptitudinilor comerciale și tehnice. Membrii fostelor organizații politice studențești au o mai mare șansă de a fi angajați și de a avansa decît experții în domeniu.

Situația din America este fundamental diferită. În privința birocrăției, și mai ales a controlului birocratic asupra întreprinderilor private, America este o țară "înapoiată". Rămîne însă de văzut dacă Secretarul de la Interne, Ickes, avea dreptate afirmînd: "Orice afacere importantă înseamnă birocrăție". Căci voi accepta afirmația numai în măsura în care se va recunoaște că efectul nu este inerent dezvoltării afacerilor private, ci intervenției crescînde a guvernului în acestea.

Fiecare om de afaceri american care a avut ocazia să cunoască îndeaproape condițiile economice din sudul și estul Europei își rezumă observațiile la două puncte: întreprinzătorii din aceste țări nu se gîndesc așa de mult la eficiența producției, iar guvernele se află de cele mai multe ori în mîinile unor clici corupte. Caracterizarea este în mare corectă. Ar fi însă de adăugat că atît ineficiența economică, cît și corupția sînt consecințele metodelor de intervenționism guvernamental în derularea afacerilor, așa cum se prezintă realitatea în aceste țări.

Într-un asemenea sistem, guvernul deține o putere nelimitată pe care o poate folosi fie distrugînd, fie avîntînd în mod nemijlocit oricare dintre întreprinderi. Succesul sau falimentul acestora depinde aproape exclusiv de voința celor aflați la putere. Dacă omul de afaceri se întîmplă să nu fie cetățean al unei națiuni străine importante, ai cărei agenți diplomați sau consulari să-i garanteze protecția, el rămîne la discreția administrației și a partidului aflat la putere, care îi pot confisca proprietățile și-l pot arunca în închisoare sau, dimpotrivă, îl pot

îmbogăți peste noapte.

Guvernul este cel care determină tarifele și taxele vamale. El acordă sau anulează autorizațiile de import sau export. Fiecare cetățean sau rezident este constrâns să-și vîndă veniturile de pe urma schimburilor externe guvernului la un preț fixat de acesta. Pe de altă parte, guvernul este unicul vînzător în schimburile externe; el poate refuza *ad libitum* cererile de participare la comerțul exterior. În Europa, unde aproape fiecare proces de producție depinde de importul de echipamente, mașini, materii prime și produse semifinite din exterior, un asemenea refuz este echivalent cu închiderea fabricii respective. Fixarea impozitelor se află, practic, la discreția autorităților. Guvernul poate utiliza orice pretext pentru confiscarea unor fabrici sau magazine. Parlamentul nu este, de altfel, decît o păpușă în mîinile diriguitorilor, iar deciziile curților judecătorești sînt prestabile.

Într-un asemenea mediu, întreprinzătorul nu are decît două mijloace la dispoziție: să se comporte cu diplomatie și să corupă. El va trebui să le utilizeze nu numai față de partidul de guvernămînt, dar și față de opoziția persecutată, ce poate ajunge într-o zi pe scaunul puterii. Un periculos joc dublu: numai cei lipsiți de scrupule și de inhibiții pot rezista în acest mediu nesănătos. Oamenii de afaceri învățați cu condițiile unei epoci mai liberale sînt acum nevoiți să dispară și sînt înlocuiți de aventurieri. Întreprinzătorii vest-europeni și americani, obișnuiți cu o atmosferă de legalitate și corectitudine, sînt pierduți dacă nu reușesc să-și asigure sprijinul reprezentanților țării de origine.

În mod evident, sistemul nu încurajează progresul tehnologic. Întreprinzătorul ia în considerație investiții suplimentare numai dacă reușește să achiziționeze mașinile pe credit de la o firmă străină. A fi debitor față de o corporație dintr-o țară vestică este un avantaj, căci este de așteptat ca diplomații acelei țări să intervină pentru protejarea creditorului, și astfel protejează și debitorul. Noi ramuri de producție apar doar dacă guvernul acordă asemenea înlesniri încît oamenii de afaceri să fie siguri de profituri considerabile.

Ar fi o greșală să aruncăm vina acestei corupții doar asupra sistemului de intervenționism guvernamental în economie și a birocrației ca atare. Birocrație ce a degenerat în hoție, aflîndu-se în mîinile politicienilor corupți. Căci aceste țări ar fi putut evita răul dacă nu ar fi abandonat principiul liberei inițiative. Iar reconstrucția economică postbelică trebuie să pornească în aceste țări prin schimbarea radicală a acestei realități.

Este adevărat că, după cum remarcă adversarii curenților totalitare, birocrații au puterea de a decide după bunul lor plac în chestiuni de importanță covârșitoare pentru viața cetățeanului ca individ. Este adevărat că funcționarii de stat nu se mai află în serviciul cetățenilor, devenind stăpîni arbitrari, incontrollabili și tirani. Dar acest fapt nu se datorează birocrației. El este rezultatul noului sistem de guvernare ce restrînge libertatea individului de a-și conduce propriile afaceri și acordă guvernului mereu alte împuterniciri. Vinovat nu este birocrațul, ci sistemul politic. Iar poporul suveran mai are încă libertatea de a-l respinge.

Socialiștii afirmă că sistemul capitalist este degradant și incompatibil cu demnitatea omului, că slăbește capacitatea intelectuală și distruge integritatea morală a acestuia. În capitalism, spun ei, fiecare trebuie să-și privească aproape drept un adversar. Instincte umane înnăscute, precum generozitatea și camaraderia, sînt transformate într-o luptă pe viață și pe moarte în căutarea succesului personal și în defavoarea tuturor celorlalți. Dimpotrivă, socialismul va restaura virtuțile naturii umane. Prietenia, fraterni-

tatea și camaraderia vor fi trăsăturile dominante ale omului nou. Mai întîi, trebuie însă eliminat cel mai rău dintre rele, competiția.

Și totuși, competiția nu va putea fi niciodată eliminată. Cum mereu vor exista poziții mai căutate decît altele, oamenii se vor lupta mereu pentru ele și vor încerca să-și elimine adversarul – fie că se va numi aceasta rivalitate, competiție etc. Indiferent de modalitate, cineva va trebui să hotărască dacă un om merită sau nu să obțină slujba la care candidază. Întrebarea este doar ce tip de competiție ar trebui să aibă loc.

Competiția capitalistă reprezintă încercarea de a-i înlătura pe ceilalți de pe piață prin oferirea unor produse mai bune și mai ieftine. Competiția de tip birocratic constă în intrigile de la "curtea" celor aflați la putere.

A existat mult servilism, multă adulație și slugănicie la curțile despotilor. Dar au existat mereu cîțiva oameni cărora cel puțin nu le era teamă să-i spună tiranului adevărul. Astăzi, lucrurile s-au schimbat. Oamenii politici și literații se întrec între ei în a aduce osanale noului suveran: omul simplu. Ei nu îndrăznesc să-și riște poziția socială exprimînd idei impopulare. Curtezanii lui Ludovic al XIV-lea nu au mers niciodată atît de departe precum unii în adularea, astăzi, a Führer-ilor și a multîmilor de adepți ai

acestora. Contemporanii noștri și-au pierdut, se pare, orice urmă de bun simț și de autocritică.

La unul din congresele Partidului Comunist, un scriitor pe nume Avdyenco i s-a adresat lui Stalin cu următoarele cuvinte: "Secolele vor trece, iar viitoarele generații comuniste ne vor considera cei mai fericiți dintre muritorii ce au locuit pe această planetă de-a lungul istoriei, căci noi l-am văzut pe Stalin, conducătorul de geniu, Înteptul, Bunul, Simplul. Cînd îl privesc pe Stalin, chiar și de la distanță, mă simt copleșit de forța sa, de magnetismul și de măreția persoanei sale. Îmi vine să cînt, să strig de fericire și exaltare". Un funcționar, adresîndu-se superiorului de care depinde, este mai puțin poetic, dar la fel de umil. (...)

Dispariția simțului critic este o serioasă amenințare la adresa conservării civilizației noastre, căci înlesnește încercarea șarlatanilor de a amăgi masele. Este interesant de observat că straturile educate ale societății sînt mai credule decît cele mai puțin educate. Cei mai entuziaști suporterii ai marxismului, nazismului sau fascismului au fost intelectualii, și nu țărani. Intelectualii nu au fost îndeajuns de ageri încît să realizeze contradicțiile crezului lor. Popularitatea lui Mussolini nu a avut de suferit atunci cînd acesta a afirmat că italienii sînt reprezentanții

celeii mai vechi civilizații occidentale și, în același timp, cea mai tînără dintre națiunile civilizate. Nici un naționalist german nu a fost deranjat de faptul că brunetul Hitler, corpulentul Goering și infirmul Goebbels erau adulați ca reprezentanți strălucitori ai înaltei, zveltei, blondei, eroicei rase ariane stăpînitoare. Și nu este uimitor că milioane de oameni sînt convinși, fără a fi pus vreodată piciorul în URSS, că regimul sovietic este mai democratic decît însăși democrația americană?

Absența simțului critic face posibil ca oamenii să creadă că vor putea fi liberi într-un sistem de înregimentare generală. Oamenii își imaginează că regimul în care mijloacele de producție aparțin doar statului, iar acesta este unicul patron, este o împărăție a libertății. Fără a se gîndi vreodată la posibilitatea ca atotputernicul stat din utopie să urmărească anumite obiective cărora ei li se opun cu îndrăjire. De altfel, ei presupun cu toții în mod tacit că dictatorul va face exact ceea ce și-ar dori ei să facă. □

Traducere și selecție de
Camil PĂRVU

Fragmente din Ludwig von Mises,
Bureaucracy, 1944
Center for Future's Education, 1983

Epicurus Atheniensis Philosophus. Floruit temporibus Alexandri Magni et Macedoniae Regis circa 113 Olympiadem

Instituțiile s-au prăbușit în decembrie 1989. Deși se părea atunci că s-a creat un vacuum în care se putea întâmpla orice – societatea nu s-a dezagregat. În ciuda violențelor în masă (unele spontane, altele provocate), societatea și-a păstrat integritatea. Răspunsul la acest paradox este: tipul dominant de relații. De secole, România este o societate bazată pe relații de rudenie, vecinătate, consătenitate. Este o societate personalizată, în care structura de clan, relațiile patron-client s-au dovedit mai puternice decât succesivele revoluții și tentative de reformă. O societate, deci, foarte diferită de cea occidentală, impersonală, bazată pe contract, pe instituții și norme. Societatea românească, în esența ei, a rezistat inclusiv regimului totalitar. Ceea ce s-a conservat de-a lungul ultimilor cincizeci de ani (în ciuda dinamicii sociale ridicate) au fost aceste structuri bazate pe legături de rudenie (*kinship*). Ele nu au dispărut și nu și-au diminuat importanța. Dimpotrivă, regimul politic s-a bazat masiv pe acest tip de structuri. În anii '80, instituția centrală a fost clanul Ceaușescu, și nu PCR sau statul. Vechiul tip de relații, departe de a fi înlăturat de reprimarea și ideologia comunistă, s-a impus, înlocuind tipul de structuri birocratice impuse de modelul străin, stalinist. Conflictul dintre aceste două modele s-a desfășurat în anii '40-'50, concomitent cu masiva sovietizare și prezența Armatei Roșii pe teritoriul național, ca garant al detinerii puterii de către PCR. În anii '60 (după retragerea, în 1958, a Armatei Roșii), treptat, societatea românească revine la vechiul pattern. Acest pattern fagocitează structura administrativă centralizată, dă o dimensiune specifică monopolului puterii. O dată cu prăbușirea sistemului comunist în România, ceea ce a rămas aproape neatins a fost această *kinship network*, supraviețuind din România ante-1944. Comunismul a produs efecte parțiale asupra acestui tip de societate, accentuând unele tendințe (cum ar fi corupția), dar având un efect relativ scăzut asupra restului.

Acesta este mediul în care se produce în anii '90 tranziția spre un regim democratic. Tranziția trebuie să sfideze, pe de o parte, încă puternicele rămășițe ale regimului național-comunist (aspecte de care se ocupă jurnaliști, politicieni, economiști etc.), iar pe de altă parte, lucru nesublinit pînă azi, trebuie să sfideze tipul dominant de relații din societatea românească. Tranziția are acest dublu sens, nu numai de la comunism spre democrație, dar și de la tipul de relații de rudenie dominant (patron/client, în esență, de clan), la unul modern, bazat astăzi pe instituții, norme, contract, lege. De la un tip de relații sociale personalizate la unul impersonal. Întrebarea dacă această tranziție este posibilă rămîne. Oricum, acest tip de tranziție este mult mai dificil de parcurs, durată sa va fi mult mai lungă, iar perspectiva succesului îndoielnică.

Considerațiile de mai sus ne obligă să dăm atenție relațiilor patron/client și unuia dintre principalele sale epifenomene: corupția. Corupția nu este inerentă acestui tip de relații, ea a fost însă maximizată de proprietatea de stat care devine hegemonică în 1948. Ea a produs, pe lângă monopolul puterii politice, și pe cel anex, al distribuirii resurselor. Există o legătură directă între mărimea proprietății de stat și gradul de corupție dintr-o societate. Principalul generator de corupție în societatea românească este proprietatea de stat. Aparent, introducerea mecanismelor economice de piață a generat corupția din anii '90. Adevărul este că a făcut-o vizibilă. Corupția în anii '80 a fost una dintre principalele trăsături ale regimului, ea se manifesta la nivelul în-

STELIAN TĂNASE

Patroni și clienți

tregii societății. Uneori a luat un caracter reglator, făcînd ca sistemul să funcționeze, împotriva dogmelor ideologice și indicațiilor nerealistice. Corupția a fost un fenomen atît al birocrăției care utiliza responsabilitățile publice în scopuri personale, cît și al societății secunde, unde se realiza redistribuirea bunurilor și serviciilor conform legii cererii și ofertei. După 1989, societatea secundă s-a oficializat prin cadrul legislativ, iar piața a creat alte raporturi. În ce privește birocrăția, ea a pierdut monopolul distribuției, iar corupția s-a adaptat noii situații, luînd alte forme.

Dominația statului asupra vieții economice este principala sursă a corupției. Statul (cei care îi controlează resursele) distribuie recompensele, acordă privilegiu, mărește sau micșorează accesul la proprietatea statului. Guvernul mediază marea majoritate a tranzacțiilor, este principala sursă de acumulare primitivă a capitalului; acordă clienței sale (birocrăția) contracte, acces la fonduri, informații, contacte; pune la dispoziție infrastructurile sale; este centrul unui sistem clientelar, în care corupția este principalul mecanism de supraviețuire. Corupția joacă rolul reglator între valorile oficiale, abstracte (impuse de stat) și cele reale, de schimb (impuse de piață). Dat fiind contextul unui slab sector privat, dominația statului nu găsește de fapt nici o piedică să-și impună interesele, care se manifestă în principal în servirea clienței politice și economice; aceasta operînd prin transformarea autorității publice în profituri individuale. Tatiana Vorozheikina (*Democracy, clientelism and civil society/1994*, volum editat în L. Roniger and A.G. Ayata, p. 114) arată că a apărut și o justificare ideologică pentru

creșterea corupției ca "o cale rapidă pentru formarea unei clase mijlocii de proprietari care va sprijini reformele economice". Se justifică astfel corupția ca "o formă a acumulării primitive a capitalului, fără de care țara nu se va dezvolta niciodată" (*idem*).

Impactul corupției asupra sistemului politic, într-o societate în tranziție, este mai mare decît într-o democrație stabilă. Democrația este afectată de corupție, spre deosebire de diferite dictaturi care practică cenzura și ascund mecanismele corupției. Libertatea presei aduce la suprafața vieții publice aceste mecanisme. Altfel vreme cît o cultură politică democratică nu este asumată de o majoritate a populației, iar democrația încă nu a produs performanță (mai ales economică și de asigurare a serviciilor și asistenței), corupția este principalul obstacol pentru finalizarea tranziției și consolidarea regimului politic democratic. Vizibilitatea corupției (pe care populația o consideră ca un dat al democrației în fazele incipiente ale procesului) periclitează derularea tranziției. Dar tocmai această vizibilitate este un instrument în limitarea acțiunii corupției. În situații grave, corupția poate duce la o infirmare a valorilor democratice, iar în plan politic – la coalizarea forțelor antidemocratice, care vor încerca o lovitură pentru a eradică corupția, în fapt pentru a bloca democrația să se instaleze mai solid. Avem exemplul multor țări în anii '60-'80.

Dominația statului asupra economiei reduce procesul politic la o luptă pentru putere, pentru controlul statului. Pentru că îi transformă pe învingători în administratorii averii întregii societăți. Deținerea controlului asupra statului în această

situație este singura alternativă a grupurilor sociale și indivizilor de a reuși, atunci cînd sectorul privat este periferic și fără o pondere economică alternativă. Competiția electorală își pierde conținutul, electoratul devine apatic, nu se prezintă la vot etc. Ceea ce lărgeste posibilitățile de manevră ale birocrăției corupte, prin aceea că, încă o dată, controlul societății asupra birocrăției și clasei politice scade. O asemenea corupție subminează dezvoltarea economică și democratizarea în acele țări unde se manifestă. "Accesul partidului de guvernămînt la resurse atît de mari ale societății și tradiția clientelară, care dă clasei politice o posibilitate mai mare în distribuirea resurselor statului, generează polarizare politică și lipsă a voinței de compromis, care în mod repetat destabilizează regimurile democratice" (Diamond, Linz, Lipset, *Politics in Developing Countries/1990*, p. 25).

Un scriitor și jurnalist american, William Mc. Pherson (Premiul Pulitzer, bun cunoscător al României), scria recent: "Corruption permeates every level of Romanian society. It is the single most serious obstacle to progress and real reform". "Everyone profits of one degree or another (...) but the loss to the country in such economical inefficiencies is incalculable." Mc. Pherson acordă o importanță maximă corupției în societatea românească, arătînd că ea e răspîndită la toate nivelurile și că este principalul obstacol în calea progresului și a unor adevărate reforme. Departe de a fi un fenomen marginal, corupția este astăzi în societatea românească un produs a trei factori: a) pattern-ul legăturilor de rudenie, generator al structurilor patron/client; b) moștenirea comunistă, materializată în hegemonia statului asupra societății și existența unei birocrății numeroase care țintește realizarea propriilor sale interese în dauna atît a statului, cît și a societății; c) condițiile specifice ale tranziției economice și politice (conflict pentru redistribuirea resurselor economice și a puterii politice între diferite grupuri de interese).

Observatorii fenomenului corupției consideră că nu poate fi eradicat (vezi *Journal of democracy/ toamna 1991*, p. 47-100, grupajul «Political Corruption»), el fiind o constantă a societăților, a celor moderne și a celor vechi, a celor sărace și a celor bogate, a celor cu regim politic autoritar și a celor democratice. Pentru România deci, se pune aceeași problemă în legătură cu corupția ca în toate celelalte societăți. De felul în care societatea va tranșa în perioada care urmează cîteva din tensiunile care generează corupție sau sînt generate de corupție, de modul în care va determina limitarea efectelor corupției (într-o societate cu sărace tradiții democratice și fragilizată de succesive dictaturi în ultimii 50 de ani, de ocupații, războaie și dictaturi) depinde evoluția procesului de democratizare. Deocamdată, să constatăm prezența corupției la toate nivelurile societății și lipsa de mijloace a societății românești actuale (economice, politice, juridice, culturale) de a contracara fenomenul. Din păcate, pe acest *challenge* se decide natura regimului politic, iar democrația pare să aibă puține șanse. □

STELIAN TĂNASE (born 1952), writer. He graduated from the Faculty of Philosophy of the Bucharest University. He published two novels. Vice-President of the Chamber of Deputies of the Parliamentary Foreign Affairs Committee. Editor of *Sfera Politicii*.